

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

సంపుటము ౨౦.

ప్రజాత్పత్రివామసంవత్సరము
ఆర్యయజుర్వేదకాండకమాసములు.

సంచిక ౪.

కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తి.

—కనకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారు, విజయనగరము—

ఈ గ్రంథ మలంకారగ్రంథములలో ముఖ్యమైన ప్రాచీన మైనది. ప్రామాణికమైనదియుఁ గూడ నై యున్నది. ప్రాచీనాలంకారగ్రంథములలో సూత్రరూపముగనున్న దిది యొకటియే యని చెప్పవచ్చును. మొత్తముమీఁద నీ గ్రంథమును సూత్రము లని, వృత్తి యని రెండువిధములుగ విభజింపవచ్చును. ఇందలిసూత్రములు వ్యాకరణాది సూత్రములవలె నంత క్లిష్టార్థములుగ లేవు. వృత్తి కూడ నుదాహరణాదులతో విపులతరముగ వ్రాయఁబడి యున్నది. ఇందు, కావ్యమునకు రీతియే యాత్మ యని చెప్పఁబడినది. ఇట్టియూయధయరూపము గునీగ్రంథమునకు వామనుఁడుకర్తయనిచాలమంది యభిప్రాయపడుచున్నారు.

ఈ క్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడిన గ్రంథాది శ్లోకమును బరికించి చూడ వామనుఁడు తనసూత్రములకే తాను వృత్తి వ్రాసికొనుచున్నటులఁ దెలియుచున్నది.

శ్లో. ప్రణమ్య పరమంజ్యోతి, రావమనేన కవిప్రియా

కావ్యాలంకారసూత్రాణాం, స్వేహం వృత్తి ర్విధీయతే.

మఱి యుఁ దరువాతయలంకారగ్రంథకర్తలు వ్యాఖ్యాతలునుఁ గూడ సూత్రములయందలి యాశయములను వృత్తియందలి యాశయములను నాయావాక్యముల నుదాహరించుచు వివరించి వామనునిమఠముగాఁ జెప్పచున్నారు,

దీనినిఁ బట్టిచూడ వామనుఁడే యుభయహాప మగు గ్రంథమునకు గర్త యని తెలియుచున్నది. కాని సూక్ష్మదృష్టితోఁ బరికించి చూచిన రెండును నేకవర్తకములుకావని స్పష్టముగఁ జెలియును.

ఇప్పుడు మన కనేకవిధము లగుసూత్రగ్రంథము లుపలభ్యమానము లగుచున్నవి. వానిలో సూత్రము లెంత దురవగాహ మైన యర్థము కలవి యె యున్నను సూత్రకారునిచే నిర్మింపఁబడిన వృత్తి మొదలగునవి దేనిని గనఁబడుటలేదు. అట్టిసూత్రగ్రంథములకు సూత్రకారుని పాతమున కలవడిన శిష్యులచేఁ గాని యితరులచేఁ గాని వృత్తానులు వ్రాయఁబడినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇట్టితటి నీసూత్రములకు సూత్రకారుఁడే వృత్తిని వ్రాసికొన ననుట యుచితముగ నుండదు.

ఒకవేళ సూత్రకారుఁడే తనసూత్రములకుఁ దానే వృత్తి వ్రాసికొనినను సూత్రాక్షరములవలన విశదము లగువిషయములను వదలి క్లిష్టము లగు విషయములనే వివరించును. అంతియే కాని సూత్రములవలన సులభముగఁ జెలియు విషయములను దిరిగి ప్రతిపదార్థముచే వివరింపఁడు.

చూడుఁడు ! ఈ క్రిందిసూత్రములకు వృత్తి యెటులున్నదో !

సూ:-పశిస్తా పదరచనా రీతిః-1-2-7.

వృత్తి:-విశేషవతి పదానాం రచనా రీతిః.

సూ:-సా త్రిధా-వైదర్భీ గాడి పాంచాలీచ. 1-2-9.

వృత్తి:-పాచేయం రీతి స్త్రీధా వైదర్భీ గాడి పాంచాలీ చేతి.

సూ:-శబ్దస్మృతివిరథ మసాధు-2-1-5.

వృత్తి:-శబ్దస్మృత్యా వ్యాకరణేన విరుద్ధ మసాధు.

ఒక్కొక్కచోఁ బూర్వము వివరించిన పదమునే తిరిగి వివరించుచుండును.

సూత్రకారుఁడే తనసూత్రములకుఁ దాను వృత్తివ్రాసికొనిన నట్లు వివరించు నేమో యూహింపుఁడు.

సూ:-స్మృతివిరసం కష్టం-2-1-6.

వృత్తి:-స్మృతివిరసం శ్రోతకటు కష్టం—

ఇచ్చట వివరించిన విరసశబ్దమును దిరిగి-

సూ:-విరసవిరామం యతిశ్రష్టం-2-2-8.

వృత్తి:—విరసః శ్రుతికటు ర్విరామో యస్మిన్ సత్ విరసవిరామం యతిర్ధవ్యం.
అని యాసూత్రవృత్తిలో వివరించుచున్నాడు.

ఇంకను సూత్రకారుడే వృత్తి వ్రాసికొనియున్నయెడల వృత్తి లేకపోయినను విశేషముగఁ దెలియు నీక్రిందిసూత్రమున నిరవచరణమును వ్రాయు నేమో సహృదయు బూహింతురుగాక!

సూ:—పృథక్ పదత్వం మాధుర్యం 3-1-21.

బద్ధస్య పృథక్ పదత్వం య త్త మాధుర్యం. పృథక్ పదాని యస్య సః
పృథక్ పదః తస్య భావః పృథక్ పదత్వం.

ఇట్టివృత్తిని బరిశీలించ సూత్రకారకృతము కాదని సహృదయులకుఁ
దోఁపకమానదు.

మఱియుఁ గొన్ని ప్రతులలో “స్వేషాం వృత్తి ర్విధీయతే” యనుగ్రం
థాదిల్లోకమందు “తేషాం” అని పాఠము గానవగుచున్నది. ఆపాఠమునకుఁగూ
డఁ గారణ మూహింతుము.

వామనుడు తానే ప్రసిద్ధములైన యెవరియలంకారసూత్రములకోకని
స్రియ యగువృత్తిని వ్రాయుచున్నటుల “తేషాం” అని ప్రయోగించి సూచిం
చుచున్నాడు.

కాని తరువాతి యలంకార గ్రంథకర్తలు వ్యాఖ్యాతలునుఁ గూడఁ
దమగ్రంథములలో నీసూత్రములను వృత్తిని గూడ నుదాహరించుచు సూత్ర
కారునివామము తెలియకపోవుటచేతను వృత్తికారుఁ డగువామనునివాచు ముం
డుటచేతను రెంటికి వామనుడే కర్త యని యభిప్రాయపడిరి.

ఈగ్రంథము క్రమముగ శేఖనవరంపరలోనికి దిగినతరువాత వ్రాసి
కొనువారు పైగ్రంథకర్తల యాశయానుసారముగ వామనుడే కర్త యనినశ్చ
యించుకొని రెంటికి నేకకర్తృత్వము స్పష్టముగ సూచించునటులు తమప్రతు
లలో “తేషాం” అనుచోట “స్వేషాం” అని పాఠాంతరమును గల్పించియుం
దురు. ఇచ్చట శబ్దవినియోగమును జేయుటకు సులభముగఁగూడనున్నది. ఇది
యే పాఠాంతరమునకుఁ గారణమై యుండవచ్చును.

పైపాఠపులనుబట్టి బాగుగఁ బరిశీలించి చూచినచో వామనుడే
వృత్తికారుఁ డని సూత్రకారునికన్న భిన్నుఁ డని యు స్పష్టముగఁ దెలియుచు

న్నది. కనుక వృత్తికారుఁ డగువామనుఁడే సూత్రకారుఁ డనుట యెంతమాత్రము నుచితము గాదు.

తుదియధ్యాయమునందు వ్రాముఁబడిన శబ్దరూపుత్వ పరిపాదకసూత్రములను బడిగింప సూత్రకారుఁడు గొప్ప వైయాకరణి వలెఁ గన్పట్టుచు న్నాఁడు. ఇట్టి యీసూత్రకారుఁ డేనాటివాఁడో యెక్కడ జన్మించెనో చామ మేదియో పుష్పముగఁ జెరిసికొనుటకుఁ దగిన ప్రమాణములు కావరావు.

కాని వృత్తికారుఁ డగువామనుని, శ్రీమత్తులచార 850 ప్రాంతమునకుఁ జెందినవాఁ డని యాధునికచరిత్రకారులు నిర్ణయించినారు. దీనిని బట్టియు, వృత్తికారుఁడు తాను వృత్తివ్రాయునాటికి యీసూత్రములు ప్రసిద్ధముగ వ్యాపించియున్న పని “శేషా” అని సూచించుటచేతను, వృత్తివ్రాయునాటికిఁ జేయకూడ (సూత్రకారునిది) తెలియకపోవుటచేతను సూత్రకారుఁడు వామనునికంటె నొకశతాబ్దముతప్పక పూర్వఁజై యుండవలయును. కావుననిది వృత్తివ్రాయునాటికి నామమే తెలిసియున్న సూత్రకారుని నేల నిర్దేశింపఁడు? మొత్తముమీఁద సూత్రకారుఁడు 750 ప్రాంతమునకు నవీనుఁడు కాఁడని తోచుచున్నది.

కవిత్వము.

శతావధాని, వినుపాటి చిదంబరశాస్త్రిగారు, పితాపురము.

జంచెము నేళ్లకు వేసికొని విధి విరానుములేక వల్లించుటకు వేదమా!
 కాదు. వ్యాఖ్యాన గ్రంథములతోఁ గూడఁ గంతపాఠము చేసి యందులో
 నుండు విషయమునే చర్చితచర్చణముగా నుగ్గడించుచు స్వతికి రాక కొంచె
 ము నినుకంజ వేయువాని నోడించితి మని చంకలు గొట్టుదు నందులోని విష
 యములు వృథముగాఁ గంతపాఠముచేసి ముఖస్థముగా వెల్లడించువానిని గొ
 క్కుపండితుఁ డని మెచ్చుకొనుచు విషయాంతరము నెఱుంగక తమలోఁ దాము
 సంతరించుటకు వ్యాకరణమా! కాదు. స్వల్పవిషయమును తెప్పవలసి వచ్చి
 నపుడు కొండవీటి చేఁద్రాకునూటి వాక్యము ను బ్రయోగించువాఁడే నేర్పరి
 యనియును నెవఁడైనను సరసముగా నవ్వయించినట్లేకమును దాటుమాటుచేసి
 యవ్వయము కుమరలే డని వాదించుచు మాటకుఁ దొంబడిల్పొచ్చిది సంబంధ
 ములు కల్పించుచు నూడఁదంపువలె నిష్ప్రయోజనము లగు పదములు వేస
 వేలుగాఁ గ్రుచ్చరించుటయే పాండిత్య మనుకొని తమకంటె మహాపండితులు
 లేరని ప్రేరసంచారము కావించుటకుఁ దగ్గమా! కాదు. వేదములోని క్షత్త
 కాంక్షము ననుసరించి ప్రత్యక్షముగా శాస్త్రములచేత ను సనుభవముచేత ను
 నుగ్గడింపఁబడెడి దేవతలు లేరనియును తీరితవర్కంతమును గర్తము లాచరించు
 చుండుటయే పరమార్థ మని యుఁ జాటించుటకు మీమాంసయా! కాదు.
 ఉపనిషద్వాక్యముల ననుసరించి బ్రహ్మ మొక్కటే సత్యము, ప్రపంచము
 మిశ్రమని చెప్పినదానినే మార్గాంతరములచేఁ తెప్పచుండుటకు వేదాంతమా!
 కాదు. నక్షత్రములు తెల్లవెట్టుటకు జ్యోతిషమా! కాదు. మందులు నూలు
 టకు వైద్యమా! కాదు. ఇది కవిత్వము. దీనికిఁ బ్రాక్షనసంస్థారము కారణము.
 శ్లో. శక్తిః కలిత్వబీజంహి ప్రాక్షనీ సంస్క్రియా మతా

యయా వినా నప్రసరే త్తావ్యం శిశ్నవతా మపి.

ప్రాక్షన సంస్థారము లేనిచో నెంత పాలుపడినను నితరవిద్యలవలెఁ
 గవిత్వము రానేరదు. వృక్షమునకు బీజమువలెఁ గవితావతారమునకుఁ బూర్వ
 జ్ఞసంస్థారమే కారణము. పూర్వజ్ఞ సంస్థార ప్రబోధము లేకుండఁగ నే కొండ
 లు వ్యర్థమై బుగమునఁ గావ్యము రచింపఁ బూనుకొందురు, కాని, వారుచేసె
 డీకావ్యము నీడిమూటవలె హాస్యాస్పదము కాకమానదు.

“వ్యుత్పత్తిగారవబలా ద్యుతి కించి త్తథంచన
ప్రసారితం వరం తచ్చ హాస్య మేవ న సంశయః”

పాండిత్యము సంపాదించి తద్వలమునఁ గ్రింద మీఁదఁ బడి యెట్లైన యే
కొంచెమో కవిత్వము చెప్పవచ్చును. అది హాస్యాస్పదమే కాని రక్షణ రానేర
దు. మరియు,

“కవితా వనితా చైవ స్వయ మే వాగతా వరా
బలా దాకృష్యమాణా చే త్పరసా విరసా భవేత్.”

దీనివలనఁ గవితావిర్భావమువకుఁ బ్రాశస్త్యసంస్థారవిశేషము తప్పఁ
బాండిత్య మవసరము లే దని కొందఱు భ్రాంతి పడవచ్చును. అది పొరపాటు.
పూర్వజన్మసంస్థార మున్నను వ్యుత్పత్తి లేనిచోఁ గవిత్వము బయలుపడ నేరదు.
భూమి త్రవ్వనిచో నెలలము బయలుపడునా ! ఆవేగము వలన నించుక బయ
లుపడినను జలపీచనము లేని యుతురమువలె పడి ప్రిణామక తప్పదు. అందు
వలననే-

“నా కవిత్వ మధర్తాయ మృతయే దండనాయవా
కుకవిత్వం పున స్సాక్షాత్ స్మృతి మాత్రమర్శనీయః.”

కవిత్వము చెప్పకున్నచో దండనముగాని మరణము గాని పాపము గాని
రానేరదు. కాని, చేతఁగాని కవిత్వముమా త్రము కవికి మృత్యుదేవతయే య
నకతప్పదు.

“పరిబర్హవతీం కర్తుం ప్రతిభాం ప్రతిభానవా
సాధీయసీతు వ్యుత్పత్తిం సవిధే సన్నిధాపయేత్.”

తగిన వ్యుత్పత్తిని ప్రతిభాసామీప్యమున నుంచినచో వత్సకు చెలను
త్రవ్వినచో నీహరినట్లు కవిత్వము ప్రసరించును. అది వదినునికి నువయుక్త
మగును.

“వ్యుత్పత్తి ర్లోకచారి త్రకావ్యశాస్త్రాద్యశేషేణామ్
అభ్యాస ఉపదేశేన కావ్యజ్ఞానాంచ సమృతా”

లోకజ్ఞానమును, కావ్యజ్ఞానమును, వేదశాస్త్రజ్ఞానమును, అభిజ్ఞాన యు
పదేశముచేతఁజేయఁబడునభ్యాసమును, వ్యుత్పత్తి యనఁబడును. వ్యుత్పత్తి కవి
త్వమునకు మిగుల నావశ్యకము. కావున వ్యుత్పత్తిలేని కవిత్వము ప్రకాశమా
నము కానేరదు. మరియు—

“చరస్థిరానేకవిధ లోకవృత్తానువర్తనః
 కావ్యస్య కారణం లోకజ్ఞానముచ్చస్థితం కవేః”
 అజ్ఞాతలోకవృత్తో యః శాస్త్రకావ్యవిదప్యసా
 ఋశ్యశృంగ ఇవాశేషః ఘుమ్యతే ముగ్ధునంసతి.

కవిత్వమునకు లోకజ్ఞానము జీవితము. ఎంతపాండిత్యము కలరాఁ జైన ను లోకజ్ఞానము లేనిచో ఋశ్యశృంగుఁడు వలె బరిహాసాస్పదుఁ డగును. కావున, ముఖ్యముగాఁ గవిత్వమునకు లోకజ్ఞానము కావలసియున్నది. లోకజ్ఞానము లేనిచో నంధునకుఁ బదార్థములు కనఁబడనియట్లు కవికి విషయము గోచరింపదు. మఱియును శబ్దసిద్ధికొఱకు వ్యాకరణశాస్త్రమును వృత్తసంశయము లేకుండుటకు ఘండశ్శాస్త్రమును ముఖ్యముగాఁ గవి యగువాఁడు పరిశీలింపవలయును. అది యిది యు నన నేల; ఎల్లవిద్యలమర్యాదయును గవి యగువానికిఁ జెలిసి యుండవలయును.

“న న శబ్దో న త ద్వాచ్యం న సా విద్యా న సా కలా
 జాయతే య న్న కావ్యాంగ మతో భారో మహా కవేః”.

కావ్యాంగము గానిశబ్దమును నర్థమును విద్యయు ను గళయు ను లేదు. కావునఁ గవిత్వము చెప్పెడివానికిఁ గలభారము మఱియొకనికి లేదు. దీనింబట్టి కవిత్వ మనునది సర్వజనసాధారణ మని కాని యన్నివిద్యలతోపాటు నిది యు నొకవిద్య యని కాని యన్నివిద్యలను సాధించినట్లు దీనిని సాధింప నచ్చు నని కాని తలంచుట యాపాతరమణీయము. కవిత్వముం గూర్చి మఱియొకవ్యాసము సవిస్తరముగా వ్రాయ నుఁటిని గావున దాని స్వరూపము దిక్ప్రదర్శనముగా నిందుఁ జూపఁబడినది.

గ్రంథపరిశోధనము.

— జనమంచి శేషాద్రిశ్రీరంగారు, కడప. —

శ్లో! నిందతు నందతు వా సన్ననూయు రసనూయు రత్న కిం తేన
యత్సన్నాసనగమనాయై వేదం మమతు పాథేయమ్.

మహాశయలారా ! రసికజనశేఖరులారా !

కాలము మానవులమానసముల మార్చివైచును. స్వాతంత్ర్య మాకా
లమునకే కలదు. అది భగవత్స్వరూప మగుటంతేసి యనర్థశముగఁ బసరిం
చుచుఁ దాఁ జేయుఁడగుకార్యమును జేయుచుండును. అంతియకాక యొకప్పు
డది యితరులమూలమునను జేయించును. సర్వస్వాతంత్ర్యము లద్దానికిఁ గల
వు కదా. ఒక్కరిని బురికొలిపి గ్రంథమును వ్రాయించును. వేరొకరిని వ్రాసే
హించి యద్దానిని విమర్శింపఁజేయును. ఈ రెండుశక్తు లొకరికే యుండిన
నేమిబాధ యనియో యది యట్లు చేయును. దాన లాభమేమో మన మెఱు
గఁజాలము. కాని యొకఁడు గ్రంథకర్త నని గర్వింపకయుండ వే త్తొకరిమూల
మున దానిని విమర్శింపఁజేయు నని యు, విమర్శకుఁడు గర్వింపకయుండ గ్రం
థమును జేయుకర్త లేకుండఁజేయు నని యు మన మూహించుట యంత పొర
పాటు గాదు. ఇదియే యిందుఁ గలసార మని మాత్రముమనము పలుకరాదు.
ఎల్లరను బరిశుద్ధమానసులను జేయుట కాకాల మెంత పాటుపడుచున్నది ?
ఈకార్యమున దానికిం గలుగునానంద మెంతయో మన మూహింపఁజాల
మనుట ని క్తము.

“నాస్యస్మిః కురుతే కావ్య” మ్మను ప్రాక్షనసూక్తి కలదు కదా. మనమా
నిజముగా ఋషులమే యనుకొనుట కవకాశము కవులకుం గలదు. అది పురో
వృద్ధికి బాధక మనియే కాఁబోలు విమర్శకులను గాలయాపుఁ డగుపరమేశ్వ
రుఁడు కల్పించె నని నే నూహించువాఁడను. లేకున్నఁ బరస్పరద్వేషము లేని
వారలకు ద్వేషము కల దని యితరు లనుమానింపఁడగు విమర్శనపద్ధతి పట్టు
పడఁ గారణమేమి ? అదృశ్యరూపము లగుతంత్రపు లీయిరువురనడుమ నుండు
నట్లు పరస్పరకర్తము చేసియుండవలయును. లేనిచో నొక్కరిగ్రంథమునే విమ
ర్శించి యదియేమో పరమార్థ మనుకొని కాలము దానిక్రింద వ్యయింప గార
ణమేమి ? దాన నిట్టిపురుషార్థము కలదని యేస్థితియు నేపురాణము నేయితి

హాసమును దెలుపదు. వేదముకూడ నీవిషయమున మూకత్వమును బూను నని నాయూహ. వేదమునం దిందుకంతయుఁ బ్రవేశము లేనినే నిట్లనుట సాహస ముని తమ రన్నను—

“సతాంఘీ సందేహపదేషు వస్తుషు ప్రమాణ మంతఃకరణప్రవృత్తయః”

అన్న కాశిచానసూక్తి నా కాధారము. నాయంతఃకరణము శ్రుతిభావ మిట్లే యుండఁగల దని యూహించుచున్నది. కారణము తమచే పరికింపవలయును. అట్టివిమర్శకుఁడు తాతేయఁబూను కార్యమున గ్రంథకర్తకు మహోపకార మగు నని భావించుచో నుత్తముఁడే యగును. తనవిమర్శనమును గాంచి గ్రంథకర్త తనదోషముల నెఱింగి వానిని నవరించుకొని నిర్దుష్టముగా గ్రంథ మాచం ద్రతారార్థముగా నెఱడఁగల దని యానందపాఠక నిమగ్నుఁ డయ్యెనేని యట్టి సద్విమర్శకునకుఁ బుణ్యమునకుఁ గొంత యేమి? అంతఃకరణ గ్రంథకర్త కుపకారము చేయుఁదగిన దే ముండును? దుర్విమర్శకుఁ డాతఁ డయ్యెనేని దానింగాంచి గ్రంథకర్త విషాదమునొందిన నాపాప మావిమర్శకు నంటక విడువదు. కావుననే కాఁబోలు—

శ్లో॥ యస్యనాస్తి స్వయంప్రజ్ఞా శాస్త్రం తస్య కరోతి కిమ్

లోచనాభ్యాం విహీనస్య దర్పణః కింకరిష్యతి.

మూర్ఖచిహ్నాని పడితి గర్వో దుర్వచనం ముఖే

విరోధో విషవాదీచ కృత్యాకృత్యం సమస్యతే.

అజ్ఞ స్సుఖమారాధ్య స్సుఖతర మారాధ్యతే విశేషజ్ఞః

జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధం బ్రహ్మపీ నరం నరంజయతి.

అని సుభాషితరత్న భాండాగారము పాచ్చరించెడిది.

విమర్శకుఁడు దోషజ్ఞుఁడు కావలయును గాని దోషైకదృక్తు కారాదు. అట్లులైన నాదోషైకదృక్త్యము తనకే హానిని చేయును. ప్రమాదంపడి యది తనకుం గిద్ది గల్పించు నని యతఁడు భావించు నేని దేవానాంప్రియులలోఁ జేర్పఁ దగినవాఁడే యగును. దోషజ్ఞులను సద్వినియోగముచేసినచో నయ్యది యితరుల కుపకరించుచు నతనికి మహోపకార మొనర్చును. ఎంతలో యట్టివి మర్శనములను జదువుకొని దోషజ్ఞు లగుదురు. కావుననే పండిత ప్రశంస యొనరించుచు—

శ్లో॥ రోహణం సూక్తిరత్నానాం పదే బృందం వివర్ణితామ్

యన్తధ్యకతితో నీచః కాచో ప్యుచ్చైర్లహీయతే.

ప్రాజ్ఞోహి జల్పతాం పుంసాం శ్రుత్వావాచ శృభాశుభాః

గుణవ ద్వాక్యమాదత్తే హంసః క్షీరమి వాంఛసః॥

అని సుభాషితరత్న భాండాగారము వాకొనియెను. పండితలక్షణము లివ్వ యని యెఱుంగవలయును. చదువుకొనినంతమాత్రమునఁ బండితుఁ డనఁ బడఁ దని, పరశ్రేయస్సహనము, గుణగ్రహణపాదీత, దోషవిముఖత్వము నను నివి కలిగిననే పండితుఁ డగు నని సుభాషితతాత్పర్యము. దోషవిముఖత్వమున నితరులకు లాభమే మని యడుగవచ్చును. దోషముల నెఱింగి గ్రంథమున నుండి వానిని దొలఁగింపఁజేసి కవికి మహోపకార మొనర్పఁ బూను పండి తేంద్రునిచర్య వేటు. అట్టి మహానీయుఁడే కవికి మహోపకారి. అంతటియో పిక లేకయున్న నూరకుండినను నొకయుపకారమే. దోషైకదృక్త్యము మాత్రము స్వాపకారకము. కావున దానిని మానవలయును.

విమర్శకునిదృష్టి దివ్య మనఁదగినది. కవికిం గలయూహలు పరీక్షింపఁ గలదు. కవికి లేనియూహలు కూడ నది యున్నట్లు తెలుపఁగలదు. పాఠకు లెల్ల నిన్నియూహలు కవికిం గలిగియే యీపద్యము నింతహృద్యముగా రచించె నని తలంతురు.

శ్లో॥ స్థితాః క్షణం వత్తుసుతాడితాధరాః పయోధరో శ్చేధనిపాతచూర్ణితాః
పరీషో తత్రాస్థితాః ప్రవేదిరే చిరేణ నాభిం ప్రథమోదబిందసః॥

అను కాళిదాసాక్షి వ్యాఖ్యాత లెన్నియో యర్థవిశేషములను గల్పిం చిరి. పార్వతి తపోనియతిం గూరుచున్నది. ఇప్పట్లున నామె కూరుచున్న పద్ధతి యోగమర్గము ననుసరించి యున్న దనునది ప్రకృతార్థము. “క్షణం తాడితా ధరాః పయోధరో శ్చేధనిపాతచూర్ణితాః చిరేణ” అను పదములకూర్పువ లన నామె పద్దినీచాతిస్త్రీరత్న మని తెలియవచ్చుచున్న దనుట విశేషార్థము. మఱియు సమీధిలక్షణము తెలియవచ్చుచున్న దని యుఁ దేటపడుచున్న దని యు నొకయర్థము. నిజముగా నిన్నియర్థము లుండవలయు నని కవి వ్రాసెనో లేనో తెలియరాదు. కాని వ్యాఖ్యాతలదృష్టి విశేషార్థములం దడవఁజాలెను. ప్రతిపదమున నిట్టిస్వారస్యము కల దనియు నీపదములకూర్పువలన నీవిశేషార్థ ముండితీరవలయు ననియు నిర్ణయించుకొని గలదయ్యెను. ఇట్టిదృష్టిగల విమర్శ కుఁడు కవి కెట్టిమహోపకారము చేయఁజాలునో చెప్ప శక్యమగునా? అటి

విమర్శకునకన్న మేలుగోరినమిత్రుడు కవి శిష్యుడును ? కవికి మేలుగోరి యిట్లు విమర్శించి యది మహాపుణ్యకార్యమని సంభవించు సుకృతి మఱియె వ్వో డుండును ? అట్టి యుదాహరణుద్ధిగలవిమర్శకుని గ్రంథకర్త పితృపాదులనుగా భావించవలయును. అట్లు భావించు గ్రంథకర్తలు, నిట్టిమహోపకారము చేయఁ బూను విమర్శకులు గావలయును. అట్లుగాక-శ్రీయనగారివాఁబరఁగు చెల్వ కు-అనుపద్యమును విమర్శించు బూని తొలుదొలుత శ్రీశబ్దమును తేల్చి నందున నిక్షవి పరిష్కరఁ జై పరితపించువాఁడని తోఁచెడిది. కావున సిరితై శ్రైఃబాఁపుచున్నవాఁడని యూహించ నగును. గారి నాబరఁగు అను వాక్య మును శ్రీశబ్దమున కనుబంధముగాఁ జేర్చుటం బట్టి విశేషించి ధనముకోరువాఁడనియు విశేషార్థ మూహించఁదగును. అని చేతులు త్రిప్పుచున్న శేఖరుడు కలిగినవో నిఁకఁ గలిగిని బాటకులకును గావలసిన దేమి? ఆదేశమున కేమిటం గొఱుత ? ఇట్టి విమర్శక శేఖరపాపాణములు కలుగుటయే మహాసంపద యని యాదేశపురంధ్రముని భావించి మఱియు సంభావించి యానందింపవలయుఁ గాఁబోలు?

కువిమర్శకుఁ డాక్షద్రోహియే యగును; ఎల్లప్పు డాతనిదితముక్తోధా సూయాబాధిత మై పరితపించుచుండును. పానికంటె నాక్షద్రోహి యెవ్వఁడును ? అమూల్యమై నిర్బలముగ నుండుమానసము నసూయాపరితాపానల మునఁ గాల్పుట యెట్టివని ? పానికంటె మించినపాపకార్యమేది ? అరిష్టద్యస్త మున మాత్సర్యమే యున్నతస్థానము నాక్రమించినది. పానికి లోఁబడినచో నది కూలఁద్రోయకపోదు. కావుననే విమర్శకుఁ డసూయకు లోఁబడక కను బాగదూకుఁడై సద్విమర్శకుఁడనిపించుకొన సర్వవిధములఁ బ్రయత్నింపవల యును. తొలుదొలుత విమర్శకుఁడు గ్రంథమున నాదిత్యము పోషింపఁబడి నదా యని పరికింపవలయును. అది లేనిచో నాయది పదములకూ ర్పనిపిం చుకొనును. పాపాలంకారవస్తువులచే హస్త ములంకరింపఁబూనుచో నది య లంకారము కాదుగదా.

ఉచితస్థానవిన్యాసా దలంకృతి రలంకృతి:

ఛందిత్యా దయ్యతా నిత్యం భవంత్యేవ గుణగుణాః॥ అనితెల్పి-

అలంకారా నైవలంకారా గుణా ఏవ గుణా న్నదా

ఛందిత్యం రససిద్ధస్య స్థిరం కావ్యస్య జీవితమ్॥ అని బోధించి

కావ్యస్యాల మలంకారైః కిం మిథ్యాగజితైః క్లుప్తైః
యస్యకవిత మాచిత్యం విచింత్యాపి నదృశ్యతే॥

అనికూడ హితోపదేశము చేసెను. ఇంతియ కాక యాచిత్య మన నట్టి
దని ప్రశ్నించుకొని-

ఉచితం ప్రామా రాచార్యా సుదృశం కిల యస్య యత్
ఉచితస్య చ యోధావ ప్రకాచిత్యం ప్రచక్షతే॥

అని సమాధానము చెప్పెను. ఇట్టి యాచిత్యము మనపూర్వసగ్రువు
తెల్లుపొమ్మిందరో యిందుక వరికింతము.

ఉ. చిత్తము పొక్కెనుం బురుషసింహుని జాత్రకులార్గగణ్యు న
త్యుత్తమయాపు భూరిగుణు నొప్పెనుమెత్తనిమేనివాని న
ట్లుత్తలపెట్టిరో పలువు రుగ్రమనస్తులు కూడి యక్కటా
యత్రైఃగల్లఁ దేటపడునట్టులు గా వివరించి చెప్పమా.

పురుషసింహుని జాత్రకులార్గగణ్యుని నత్యుత్తమయాపుని భూరిగుణుని
ఒప్పెనుమెత్తనిమేనివాని ననునీయభిరున్యునిగుఱించిన విశేషణములకుఁ దగిన
ట్లుగ్రమనస్తులు కూడి, అక్కటా! ఎట్లుత్తలపెట్టిరో యను పదములు ప్రయో
గించి మహాకవి కవిబ్రహ్మ తిక్కయజ్ఞ యాచిత్యమును జక్కఁగా బోషించెను.
ఉగ్రమనస్తులు కూడి-అనువాక్యమును జక్కఁగా బరిశీలించిన నాకొడుకుల
లో నొకఁ డైన ననన్యసహాయుఁ డై యారనిం బారిపుచ్చుంబాలకపోయెనా!
అయ్యో! యనుభావము ధృతరాష్ట్రునకుం గల దనునది ధ్వనియాపమునఁ దెలి
యనయ్యెడిది, తొలుదొలుతనే, చిత్తము పొక్కెడిగ అన్నవాక్యము, ఎంతదా
రుగార్ద్రము సాగినది? వినుటకే కష్టముగానున్నదే. అని ధృతరాష్ట్రుఁ డూహిం
చె నన్నయాశయము ప్రదానికే దోడునీడగా నున్నది. అత్రైః గల్లఁ దేట
పడునట్టులుగా వివరించి చెప్పమా యన్నపద్యపాదము ధృతరాష్ట్రునకు నర్జున
పుత్రునిపైఁ గలప్రీతి దనకొడుకుల పౌరుషమును వినుటకుఁ గలకుతూహల
మును వెల్లడిచేయుచున్నది. ఈపద్యమునందు “పలువు రుద్ధతి నొక్కటఁ గూడి
యక్కటా” అని నావంటివాఁడు చెప్పినట్లే తిక్కయజ్ఞ చెప్పియున్న వారికే గవి
బ్రహ్మ యనుచిరుదము నూడఁగొట్టఁ బ్రయత్నింపవలసినదే. ఇట్లు పదముల
కూర్పు మిక్కిలి యాచిత్యమును బోషించునట్లుండ్డవలయును.

శ్లో. ఇమాంతు శీలసంపన్నాం ద్రష్టు మ్మర్తతి రాఘవః

రావణేన ప్రమథితాం ప్రచామివ విచాసిత్||

అని వాల్మీకి మహాకవి చెప్పెను. ఉత్తముబుద్ధి యు సనితరసాధ్యజ్ఞాన మునుగల నానుమ నీతాదేవింగాంచి యిట్లుహించినట్లు కవి తెలిపెను. ఇందు శీలసంపన్నామ్-అనుపదమును వదలి వే యిందుపదమును “వద్దవత్తాక్షిమ్, కామినిరత్నమ్” అనులోపగుచానిలో దేనిని గాని యునిది యుండిన నాచిత్త్య మెఱుంగనికవియే యనవలసివచ్చును. “ప్రచామివ విచాసిత్ రాఘవః ద్రష్టు మ్మర్తతి” అని యుపమానము చెప్పట మతిత మెచ్చఁదగియున్నది. నీతాదే వింజూక రామునిమనస్సు తర్రరవడుచున్న దని తెలుపుట యెంతయో వర్ణిం పఁదగియున్నది. విచాసితునకుఁ బ్రప కనఁబడినచో నెట్లు పరుగిడఁజూచునో యుప్పు డద్దానికంటె నేదియు నెట్లుడుగాఁ దోఁచుచో యట్లే సాధువ్రతము గల నీతను రావణుడు బాధింప నాబాధల ననుభవించుచుఁ దన్నే నన్ని యున్న సాధ్వినీ జూక రాముడు తగినవాడు. ఇందుఁ గలభావసాకుమార్యము మానసమున సర్వదా స్థిరంపఁదగినదియే.

“మందమంద ముపేత్య త గ్రసదసో మత్స్యాంకుపుత్రాంకురాః

శ్వేతి ప్రేమపురః ప్రచారితకరః కుర్వౌ దృఢాలింగనమ్|| చంపూభారత.

ఇందు “మత్స్యాంకుపుత్రాంకురాః శ్వేతి దృఢాలింగనమ్ కుర్వౌ” అనుచోఁ గలసూక్ష్మ భావము మరికిలించి యానందింపఁదగినదే. పుత్రాంకు రాః దృఢాలింగనమ్-అని కవి ప్రయోగించెను. అంకురములవంటి చిఱుత ప్రాయముగల కుమారులను దృఢాలింగనము చేసికొని ధృతరాష్ట్రుడు గార వించె ననుచో ధృతరాష్ట్రుని భావ మే మని యనంతకవి యూహించెనో న్నవ్వు పడుచున్నది. ఇట్టిభావపోషణమే యాచిత్త్య మనఁబడును.

తే. ఆయురై శ్వర్యకీర్తుల నవహరించుఁ, బరసతీసంగము ధగ్గపదమునందుఁ బరఁగువారలుపరిహరింపంగఁగనియు, వినియుఁ దెలియఁ పెయిదిదుర్వివేకమగుట. అని తిక్కయజ్ఞ. ఇందుసతీశబ్ద మూచిత్వపరిపోషణమము. పరవధాసంగము మనియుండునే నిట్టిచూచిత్వమును బోషింప దనవలయును. మహాత్ము లట్లులేల ప్రయోగింతురు?

చ. జలధిలోలరీచివిలసత్ఫలకాంచినమంచితాననీ

తలవహనక్షమృ బయినదక్షిణాహస్తమునం దడున్నను

ద్వితీయమర్కమునకు "అవనితలవహనమును" అనువిశేషము

వెలువడఁ గోమలిం దిగిచె విశ్రుతీయమాది ప్రీతితోఁగ. సన్నయ.

ఇందు దక్షిణమాస్తమునకు "అవనితలవహనమును" అనువిశేషము చేర్చఁబడినది. అవనితలమునకు "జలధినిలోలవిదివిలసన్నయించి" అను విశేషములు చెప్పఁబడినవి. కమలరాజము, గోమలి, అనుపదములం గలసావ్యరస్యములఁ బరీక్ష్యము. ఈపద్యమున వాగనుశాసనములు చక్కఁగా నాదిత్యమును జూపించి రససర్వతోముఖసాంక్షిత్వమును తెల్పించెను. దేవయానికఁగాఁ గోమలి యనుశబ్దమును నిలిపి కరాజము అని తదర్థపోషణముముగాఁ బలికెను. సెబాస్! బొదిత్య మన న్నెట్టిదో యున్న మన్నట్టి లిప్తుహాకవికఁ దెలియును. ఇట్లు లెన్నియో గ్రంథములనుండి చూపవచ్చును. ఇట్టిభావములను విమర్శకుఁడు పరికించి కవఁబటుపవలయును. దోషములం దడవి వానిం దెలియఁజెప్పఁదగు పద్ధతిం దెలుపందగును. గుణదోషముల విమర్శించుటయే విమర్శకలక్షణము. కాని యందు గుణప్రకటనము దోషప్రదర్శనము చేయుమార్గములు వేలు ఒక్కవిధముననే రెండును దెలుపుట రసజ్ఞుల సమ్యక్తము కాదు.

ఇప్పటికాలమున గ్రంథపరిశోధన మెట్లు సాగుచున్న దనువిషయము నించుక తదప్రదము. మున్ను మహారాజాస్థానముల నాశ్రయించి వండితులు, గవులు, దమరముకొని గవఁబడిది లోకోపకారము చేయువారు. ఇప్పుడు సప్తి వారుకలరు. వారివలన విశేషించి లోకోపకారము కలుగుచునే యున్నది. వారికంటె మఱికొందఱు ముద్రకాలయముల నాశ్రయించి స్వకీర్తులను నానాముఖముల వ్యాపింపఁజేయు చున్నవారు. గ్రంథములకు నుపోద్ఘాతములు వెడలుచున్నవి. గ్రంథపఠనమునఁ గుదురు జ్ఞానమునకంటె నుపోద్ఘాతము పఠించుటచే విశేషించి జ్ఞానము కలుగుచున్నది. అనేకరహస్యవిషయము లెల్లరకుఁ గరతలామలకము లగుచున్నవి. ముస్యలమూటగట్టించు బాత్తములు మూల్యము విశేషించియున్నను నాడఁదగినట్లున్నవి. బంగారురంగుల యక్షరములు ముఖముననే కవఁబడుచు రం షోపామరులారా! రండు, రండు, గొనుఁడు, గొనుఁడు, మమ్ముంచుట కొకదర్పణకవాటపేటికం గొనుఁ దని పిలుచుచున్నవి. విషయము నెరింగి యానందించుటకన్న గ్రంథమును చాని నుంచునద్దపుఁబెట్టెను బాదినూచి మహానందము నొందుట వాడుక యగుచున్నది. మూలమూలలం బడియున్న ప్రాచీనాంధ్రగ్రంథములు తరంగములవలె నచ్చుచున్నవి. ఒక్క

పుస్తకమునే యిండుకమార్చి వ్రాయుట యాచారమగుచున్నది. దానిని వ్రాయు మహాత్ముఁ డిట్టిపాత్రము లేదనుకోవమును దీర్చబూనియే తా నీమహాకార్య మునకుం బూనితి నని తొలిపలుకు వ్రాయుటయు నిది చాల మంచికార్యమే యని ప్రశంసించుటయు స్వభావతత్వము లైనవి. విమర్శకులు కానివా రిక్తాల మునఁ దఱచుగాఁ గానరాక యున్నవారు. ఇట్టిలక్షణము లెన్నియో కనంబ దుచుండఁగా నాంధ్రభాష మహావృద్ధి నొందుచున్న దని యుఁ బ్రతీతినము క్రొ త్తక్రొత్తయలంకారముల నాభాషాజనని యలంకృతాంగి యగుచున్న దనియు వారావత్రి కాదులు కడుంగడుం గొందఱుట తెలియవచ్చుచున్నది. ఇది నిజ మే కాఁబోలు నని వల్లెలయందుండు పవిత్రమానసులు ద్రవ్యము లేకున్న ను న్నరెండుమాన్యతే త్రము లాధిపెట్టి యా గ్రంథములం దెప్పించుకొనుట యుఁ గనంబడు చున్నది. అవి పత్రికాపహసాలయమునుండి రాఁగానే మాసి పోవు నేమో యని దానియంద మడంగ. తై నొక గట్టిపత్రము వేసి స్వ నామ ముద్రాయంత్రమున నొకచో ముద్రించి పదిలపఱుచు చుండుట యు ననుభవముననే యున్నది. ఇ వన్నియు పాగుచుండఁ గొందఱు ప్రాత్రపు స్తకములను జదివి రసవంతము లగుపద్యములనుఁ గొన్నింటిని నేర్చుకొని యున్నవా రిదివ్యగ్రంథములం గాంచివంతనే మురియుచు నొక్కమా తాపాత్ర ము నిండు, చదివి యిత్తు మని బలిమాలి వా రీగాఁ గైకొని యందందుఁ జదివి పెదవి విఱిచి యయ్యో! యిదేటి యచ్చు! ఇ వేలాటి సంస్కరణములు! ఇన్నితప్పు లేపాత్రమునందును గన మెరియి కదా యని నిట్టూర్పులు పుచ్చు వా రుండుట యుఁ గ్రొత్తది కాదు. మఱికొందఱివి యు నొకపాఠభేదము లేమో! పీని కర్థముకూడ నేదో యుండును. మనకుఁ దెలియవంతమాత్ర మున నాక్షేపింపరాదు. అని యుపోద్ఘాతమును జదువుకొనుచు నందు “మేమెన్నియో ప్రాత్రప్రతులం బరిశీలించితిమి. పాఠభేదములను గ్రహించితిమి. రస వంతము లగునాపాఠముల నిందుఁ జేర్చితిమి. సీరసపాఠముల నెల్లఁ గ్రిందఁ పొందుపఱిచితిమి. పెక్కుతావులఁ దిరిగితిమి. శాసనములం బరిశీలించితిమి. ఒక్క యింటిలోఁ బ్రాత్రరాగి లేకు కనఁబడినది. అం దీపాఠము వ్రాయఁబడియుండ ను. ఇట్టి పాట్లు పడి సంపాదించినపాఠములే యి” వని వ్రాయఁబడి యుండుటం గాంచి “ధన్యా స్మి” అని పుస్తకము మాయకయుండ నొకచోఁ బదిలపఱుచు వా రుండుట యు మన మెఱుంగుదుము. ఇట్లు లీయాస్థానపండిత ప్రవరులమూల

మున నెన్నియో యభినవవికారపాతములు పుస్తకములలో లలి వెలయుచున్నవి. ఇదేమి విపరీత మనువారు లేరు. అట్టలు చూచి యానందింపవలసినదే కాని గ్రంథభాగమును జూచి ప్రమోదింప వలనుపడకున్నది.

“నజ్జపైఁ బటచిన సాళాతిరేకులు కలయ నిండివరదళము లయ్యె” అని ముద్రింపఁబడినది. దాని కొకపెద్ద యుపోద్ఘాతము కూడ వ్రాయఁబడియెను. అందు బహుగ్రంథములఁ బరికించి చక్కనిపాఠముల సేకరించి యిందు దాచి పెట్టితి మని యు వ్రాయఁబడియెను. ఈపాఠములేమి ? వీనియర్థ మేమి ? అని ప్రశ్నించువారే లేకుండిరి. కొంతకాల మట్లే జరగెను, ఈశ్వరకృపచే వాక పండితోత్తములు మోమోటము మాని విమర్శింపఁబూని శయ్యాశబ్దమునుండి నెజ్జయనునది కలిగినది, సాళాతిరేకు లనునది యస్మత్పద్యచర మగుపదము. వీనికిది యర్థ మని యేనిఘంటువునందును గానరాదు. నెజ్జకు నెజ్జయనుకొనిన భ్రాంతిచేతనే యీసాళాతిరేకులును గల్పింపఁబడినవి. నెజ్జపైఁ బటచిన చేమంతిరేకులు కలయ నిండివరదళము లయ్యె, నని యుండవలయును. అని వ్రాయఁ గా నపు డేకొండతో మిన్నువంక దృష్టిసారింది బాగున్నదనఁగల్గిరి. అట్లేతోఁ చినట్లు పాఠములు కల్పించువారు కలరు.

పరాశరస్మృతి మూఁడుసారు లొకచోటనే ముద్రింపఁబడినది. రెండవ తదవ ముద్రించునపుడు “నప్తేమృతే ప్రవ్రజతే” యనుశ్లోకమునకు మాధవాచార్యులు వ్యాఖ్యానము వ్రాయుచు “అయం యుగాంతరవిషయః” అని వ్రాసినదానిని సవరించుచు నెవరో యొకమహాత్ముఁడు, “అయం న యుగాంతర విషయః” అని యొక్కనకారము చేర్చెను. కాని, దానఁ గలుగు ననర్థ మెఱుంగఁజాలఁడయ్యెను. అంతకంటె నావాక్యమునే యెత్తిపైచిన బాగుగనుండును. అనిని చేయక తనపైత్యముగా నకారమును తేర్చెను. అట్లే యిక్కులపుఁ బండి తప్రవరులు తమయిచ్చవోత్సవనఁ బాతభేదములఁ గల్పించుచుండుట క్రొత్తది కాదు. ఒకప్పుడు గ్రంథమునఁ దప్పే యుండిన దానిని మార్పునధికారమును వహించినను గుండలీకరణమున నవీనపాత మని తెలిపి యిది బాగుండు నేమో యని వ్రాసినను వ్రాయవచ్చును, గాని, స్వేచ్ఛగాఁ బాఠముల మార్పరాగు. తాళపత్ర గ్రంథములయందుఁ గొన్నింట మహాభారతమున ద్రోణపర్వమునందుఁ గల “తేకువలేక పుత్తెంచిన యప్పొండవత్కేష్టునకుఁ దలవంపు గాఁగ ” అన్న పాత మెందుఁ గాని ముద్రింపఁబడినచా నాయెఱింగినయంతదనుక లేదు.

“తేకువ లేక పుత్రైంచిన యప్పుడవాగ్రజనకుఁ దలవంపు గాఁగ” అనియే కలదు. నీరసపాఠముల నెన్నింటినో క, ఖ, గ, ఘ, బ, చ, ఛ అను సంకేతములతో ముద్రించువా రీపాఠము నేలకైకొనరో తెలియఁజాలకున్నాడను.

“శ్రీమల్ గట్టి నభోంతరాళమునఁ బర్యం బయ్యెను”

అను పల్లపాని పెద్దన్నగారి పాఠమును దడవక.

“శ్రీమల్ గట్టి నభోంతరాళమునఁ బాతెం బయ్యెను” అనియే ముద్రింపఁబడినది. ఒక్కొక్క గ్రంథమును గుఱించి యావిషయము వ్రాయఁబూనిన స్తాండపురాగా మంత గ్రంథ మగును. స్థావరీపులాకన్యాయమున నిందుఁ గొన్నింటిఁ జూపితిని స్వేచ్ఛగా నేవో వ్రాతప్రతులం జూచి తోచినట్లు వానిని సంస్కరించుట చాడిగా దనియే నాయాప్రార్థనమునకు ఫలము. మఱి కొన్నిపాఠములం బ్రదర్శింపఁ బూనితిని. ఓపిక మై వానిఁ దిలకించి యెట్టిస్వరస్యముకలదో విమర్శింపఁబూనుఁ దని తలయొగ్గి వేఁడువాడను.

సీ. “వాఁకలఁబడి నీరు వలియఁబాఱఁగ మిట్లు లొంఁదొండ వెలసి తృణోత్తరముల తుదలుపచ్చఁదనంబుతోఁడలసూపంగఁ దీఁగలొయ్యనఁగొంకుదేజీకొనలు మొగమెత్త” అని పూర్వము ద్రుణమునఁ గలపాఠము.

“వాఁకల బడినీరు వలియఁబాఱఁగ మిట్లు లొంఁదొండ బలసి తృణోత్తరంబు తుదలునిశ్చదనంబుతోఁడలసూపంగఁ దీఁగలొయ్యనఁగొంకుదేజీకొనలు మొగమెత్త” అని నూతనముగా ముద్రింపఁబడినది.

“పచ్చఁదనంబుతోఁగ” అని పాఠాంతరముగా నైన వ్రాయలేదు. వాఁగులఁబడి- అనుపాఠాంతరము చేర్పఁబడినది, నైషద్యమును బఠంపుడు. తెలుఁగుపదముల పొంకముఁ గనుడు. పచ్చఁదనంబుతో ననుదానిని దీసివైచి నిశ్చదనంబుతో నని ముద్రింపఁబడినది. ఏది యిందు సరసమో యరయుడు. ఒంఁదొండ వెలసి=అనఁగా నొకదానిమెట నొకటిగాఁ గనఁబడి యని యర్థము. బలసి- అని యేల నవరింపఁబడినదో, తృణోత్తరములతుదలు-అని యుడఁగా దాని దీడ్చివైచి తృణోత్తరంబు తుద లని చేర్ప నేమి రసమొదపు ననియోతోఁపక యున్నది. ఒయ్యనఁ గొంకుదేజీ=అని యున్నదానిం దొలఁగించి, ఒయ్యన కొంకుదేజీ=అని ముద్రింపఁబడినది. ఒయ్యన అనునది కళగా పాఠింపఁబూని కాఁబోలు. ఈపద్యమును సమగ్రముగాఁ జదివినఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుని సులలితాంధ్రపదముల పొందిక తేటమను. మార్పునఁ గలస్వరస్యము నూహిం

పుడు. ప్రాతః రోడుపుస్తకములు గలవు. వానిలో నొక్కఁడు కొలి అనంతాచార్యులవారిచేఁ బరిష్కరింపఁబడినది.

క. కల యగును గాక యిట్టిది, గలవే నిష్కములు నీవు కడుఁబిడికి వెదం
దలఁచకయున్నను గలుగుం, బాలఁతీ యేమేని వికృతపుండ్రెఱఁగుకలగా.
అనిప్రాచీనము.

క. కల యగునుగాక యిట్టిది, గలవే నిష్కములు నీవుగడువడినెద్దం
దలఁచకయున్నను గలుగుం, బాలఁతీ యేమేని వికృతపుండ్రెఱఁగు గలగా.
అని సూర్యముద్రణము.

కడుఁ బిడికి వెదం దలఁచకయున్నను-అన్న పాఠమునఁ గలస్వారస్యము,
కడువడినెద్దఁ-అన్న పాఠమునఁ గలస్వారస్యము రసికు లాహింతురుగాక.

ఇట్టిసూర్య పాఠము లెన్నియేని చేర్పఁబడినవి. ఈయాస్థానపండితులు చేయుసంస్కారములలో మహామహిమము గలది పరుషములకు గనఁదలవలసం స్కారమే. వాఁ డిట్లు సెప్పెను. వీఁ డిట్లు సేసెను. ద్వంద్వసమాసమునందును- ఎండే ప్రాసస్థానమునందును జేయఁదగు నీసంస్కారము తుడుముమొదలు దేవతార్చనమువఱ కన్న యిట్లు వలనుపడినతావుల నెల్లఁ జేయఁబడుచు న్నుడి. గదసేతంగొని అని మార్చినదానిని, గదచేతం గొని యన్నపాఠమునకుం గలభేద మేమియు లేకున్నను మొదటిది శ్రుతికిటువుగా నున్నది. ఇట్టిసంస్కరణములు చేయకయుండఁ బ్రార్థించుట యుద్దిష్టకు ధర్మముగ నున్నది. చక్కని పాఠములఁ ద్రోసిపుచ్చి అవకతవక యన్నట్లు పాఠములం గూర్చుట భాషాభివృద్ధికి లక్షణము కాదు. మహాశయు ల్పాఠపరిషత్తుగఁ గూడి ప్రాచీనప్రబంధములం బరిశీలించి చక్కని పాఠముల నేర్పఱచి భాషాగౌరవమును గాపాడవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాఁడను. ఈవిషయమునఁ దెలుపఁదగిన విశేషము లనేకము లున్నవి. కాని గ్రంథరూపాభ్యుదయ మతిశయించుచున్నది. వండిత కవివశేణ్యులయెదుట నింతకంటె విన్నవించఁజాలను. “అతిసర్వ త్రవర్ణయే” తని యున్నది కదా. చక్కఁగఁ బర్యాలోచించి పాఠములను సాధుపద్ధతిని సంస్కరింతు రని మిక్కిలీఁడుచు నీవిషయమును నడలుచున్నాను. ఇందలి లోపముల మన్నింపఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణిమూలకూపము.

మహాకవి, కాళిధర్మ కృష్ణరాయశాస్త్రిగారు-సాలూరు.

శ్రీల కాళవాల మగువాంధదేశమును దర్శించుచుఁ దత్ప్రభాలోకమును నాలోచించుచుఁడు ముహూర్తమే సుముహూర్త మని తలంచుభాగ్యమేరికేఁ గల్గునే ? కల్లుఁగాక పూర్వపుష్కలపరిపాకవిశేష మున్నవారికి. ఆంధ్ర లలిప్రాచీనులు. వారిభాష యత్యంత మధురము. అట్టిమధురాంధ్రభాషకుఁ దగువ్యాకరణశాస్త్రము రచించుటయు సామాన్యసాధ్యముగాదు. అట్టి శాస్త్రము నన్నయభట్టియ మని యనుకొందుము. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యన్న నదియే. ఈగ్రంథమున కనేకనామములు గలవు. శబ్దశాసనీయము, వాగనుశాసనీయము, నన్నయభట్టియము, ఆంధ్రశబ్దచింతామణి, ప్రక్రియాకాముడి, అను నామములు గలవు. ఇందుఁ బ్రధానముగ నాంధ్రశబ్దచింతామణి యనుపేరే యందఱురు పేర్చుదురు. ప్రథమనామ మాంధ్రశబ్దచింతామణి యనునదియే యని యవసలయు. ఆగ్రంథమునం దున్నగద్యలో నాంధ్రశబ్దచింతామణి యని యున్నది.

సరస్వత్యాదు లందఱు నట్టి యాంధ్రశబ్దచింతామణి యని వాచిరి. కాని, 'చాముండికావిలాసమున,

"ఆంధ్రవాక్యానుశాసనం బలికయిల్లఁ, తేసి లోకోపకారార్థసిద్ధితేసి
ఘనత రాజనరేంద్రుని కరుణఁ బడసి, నట్టివాఁడను నన్నయభట్ట నేను"

అనుపద్యమువలన "ఆంధ్రశబ్దానుశాసన మనియో 'ఆంధ్రవాగనుశాసన మనియో, ఆంధ్రవాక్యానుశాసన మనియో పేరు గల దనియుఁ జెప్ప నొప్పుగును. మిగిలినపే శృన్నియు నితరు లుంచినపే యగును. ఇంక నాంధ్రశబ్దచింతామణి యని చెప్పుకొనవచ్చును.

—1 కర్తృవాదము 1—

సందిగ్ధమైన భారతవన్నయాచార్యకృతవాద మట్లాండఁ జాముండికావిలాసాదికర్త యు నన్నయభట్టని యుంట నీతఁ డాంధ్రశబ్దచింతామణికర్త యని యవసలయును. చాముండికావిలాసకావ్యమున "బుద్ధి బుద్ధి" త్యాది పదముల ప్రయోగముం బట్టి యీతఁడను వైశిష్ట్యంశలము (రాయలసీమ) వాఁ డని యవస

లయును. చాముడికయు రాయలసీమ వందవరికుల శిష్టదేవత యగుటఁ బైత
లపు సాధారణ మనవచ్చును. ఇతఁడే లక్షణసార మరియు నింద్రవిజయ మని
యుఁ గొన్నిపుస్తకముల ప్రాసిష్టు. చెప్పవచ్చును. ఈతఁడే భారతసన్నియ
యని సిద్ధాంతింపవలయును. అంతకు సందేహ మవ్యాహతమే యగును.

ఏది యెట్లునను భారతసన్నియ యాంధ్రశబ్దచింతామణిక్రమముట
దుర్బలవాదము. విపులముగ భారతలోఁ బ్రకటింపఁబడును. నన్నయ లిద్ద
రూ! యనియు శంకింపవలసి యుండును.

సన్నియయా, నన్నయయా, అన్నయయా, అనునామచర్యము నప్ర
కృతముగాదు. భారతక్రమ సన్నియ, అని శాసనములయందును దత్తాలసందర్భ
ముల వాదినామములయందును, సన్నియ, నన్నె, నన్ని, నన్యదేవ, శబ్దముల
వాడుకయందును “సన్నియ” నామము నే నిర్ణయింప చాధారములఁ గాం
తుము. నన్ని + అయ్య అనునదియే నన్నయ్య- నన్నయ, అయ్యె నని యనఁ
దగును. కాని “అన్నయ” కాదు. అయినను గొన్నిలక్షణగ్రంథముల అన్నయ
భట్టిని యోజింపఁబడియెను. రంగరాట్టండస్సులో “అన్నయభ” ట్టిని ప్ర
యోగింపఁబడెను. కావున అన్నయభట్టి నన్నయభట్టు గా నూహింపఁ బడి
యన్నయభట్టకృతము లన్నియు నన్నయభట్టకృతము లని యనుకొనిరేమో ?
ఏమనుకొన్న ననుకొందురు గాక. కాని భారతసన్నియభట్టారకకృతము చిం
తామణి యనుట సాధారములులేవు. మఱియుఁ జింతామణికి శేషభూత మాధ
ర్యణ మనునది యు విశ్వసనీయము గాదు. ఈయాధర్వణుడు ను దిక్షనపూ
ర్వఁ దనిపిలువఁబడు నతఁడు కాఁ జేమో యనియే సందేహింపవలసి యుం
డును. ప్రతము, తద్గర్వము, మున్నగు సంజ్ఞ లాంధ్రవాఙ్మయమున నెందును
గానము. సరస్వత్యాదుల యనంతర కాలముననే యీప్రతాదుల ప్రయో
గము గనఁబడుచున్నది. కేతన్న యెఱుంగఁడు. కావ్యాలంకారచూడామణి
యెఱుంగదు. సులక్షణసారమును నెఱుంగదు. ఆంధ్రభాషావర్ణవమును నెఱుం
గదు. ఆంధ్రభాషాభూషణాదుల మత మందఱు నెఱింగియున్నవారే. ఇతఁ
గావ్యాదుల మతమును ప్రదర్శించుట విశేషశ్లాఘమున సాధార మేమో యని
యాయాస్థలముల నిర్దేశింతును. కళాపూర్ణోదయము, ౧వ ఆశ్వా. ౧4,వ పద్య
మున ‘ఒనరించున్’ అను రూపము భవిష్యదర్థవచనం బని యుగ్మది. “అగు”
అనునది వర్తమానార్థకవిశేషణ మనియే పూర్వము వాడిరి. ఆంధ్రభాషావర్ణవ

మున 'ప్రాతు వసంగః తేజోమందు ల్పట్నః' ఇట్లనేకులు వన్నియనుండి యొన్న టిదనుక 'నాంతం బని స్రుత ప్రకృతికిని, భవిష్యత్తుని తద్దర్శనమునకును వాడుకొ నుట యెఱుగుదురు. వ్యాకరణశాస్త్రము గాని, కావ్యశాస్త్రము గాని సంజ్ఞామా త్రము నెఱుంగని స్థితి యందునా? ఇది యొకమింత.

అధర్వణశాస్త్రమున కాంధ శక్తి దింతామణి జ్ఞానమును దర్శనముననుష్ఠిం ను గానము. దింతామణి స్వరూపమని లేని శేషభూతత్వము భూతతత్వమే యగును.

మఱియుఁ దాంతామణి చెప్పిన వానినే యధర్వణమునకును తెప్పెను. గతా ధర్మబోధ మందుఁ గలదు. కొన్నింటిఁ బ్రదర్శించుచున్నాను.

అధర్వ—నావ భంశత్వ మేవస్యాత్ నియమాభావతత్తుత్

దింతా—అనియమా ద్రామ్యంహి యత్త్వప భంశః—

అధ—మానాన్తాన్నిత్యం

దింతా—పరిమితో నమస్తానామ్

అధ—నమశ్శబ్ద వివర్ణవ్యలోపః

దింతా—లోపోపమ ఆదికే వివర్ణవ్య

అధ—పుంప్రసాద్యా వాదేశా

దింతా—మోక్ష విధిశీలనచనకే పుంపు

ఇత్యాదు లర్థవిశేషములు గలవు. అన్యోన్య శేషశేషిభావ మత్యంతా భావ మనియే చెప్ప నొచ్చును. ఈసందర్భమున బ్ర॥ శ్రీ॥ వర్ణుల చివసి తారామహర్షిశాస్త్రుగారు దింతామణిలో నున్నసంధిపరిచ్ఛేదములోని 'కౌప విజ్ఞానసంజ్ఞా వర్ణాః టిట్యాదయో భవన్తిహ-యల్వాదేర్నామ్నాం స్యుస్తేహి విభక్తా నమాసే చ' అనుమాత్రమునకును, వధర్వణములోని 'విభాషయా భవంత్యత, భవం త్యుపవిభక్తయః, భవంతి కుత్తది నైవ నివాసం తత్ర నద్య చ, బహుః ౨త్రాంధభాషాయాః, వర్ణా కౌపవిభక్తికాః- ప్రవృత్తి శాస్త్ర వృత్తిశ్చ వికల్పశ్చ క్వదిదృశేత్, తద్వివేకః ప్రయోగకళరణం స్యాద్ధిశ్చత్త, అను శాస్త్రమును బడరిబాడిరాయణ సంబంధమువంటి సంబంధము "హి శబ్ద తః" అనుటవలనఁ గలదని యనుచున్నాను. కాని, తదన్యోన్య సంబంధమున్నను గానము. 'నిత్యం ప్రశ్నేషతా మిందు ససమాసే తు ప్రయోగతః, కేషాంచి ద్యంతకన్యానాం బుతా స్యాతాం యథోచితం, క్వది త్తాదేశ ఏవస్యాత్ క్వది

మైవప్రయోగతః, క్వచిత్తత్యం యథాయోగ మవ్యచ్ఛ వ్యవహారతః”

మున్నగు సధర్వణకారికలలో నున్న “తు ప్రయోగతః, ఏవప్రయోగతః, చ వ్యవహారతః” వచనములకుఁ జింతామణిలోని వానికిని నేనెబంధమును లేదు. రచనాధోరణి గాని చింతామణి వివేచనాధోరణి ప్రయుక్త “హి, తు, చా” డి, రచనాక్రమము గాదు. మఱియుఁ గొన్ని పతులలోఁ బై ‘హి’ కారపాఠమును లేదు. (చూడు—చుళోడి- 4 నెం) కావున సధర్వణకారికలకు నాంధ్రశబ్దచింతామణిని నెట్టి పూరణాదిసంబంధమును లేదు.

కారికలనునది పూర్వగ్రంథమునకు శేషభూతములుగనే రచింపఁబడవలయు నను పక్షమును దుర్బలమే. ఇట్లవానినే యనువదించుచుఁ గారికలను రచించుటయుఁ గలదు.

అయినను జింతామణి సంగృహీతము లగు సంక్షలను బ్రక్రియలను నెఱింగినయట్లు సుష్టలింగముగ సధర్వణకారికలలోఁ బ్రమాణములు లభించుచున్న వనుటలో సందఱురు నేకాభిప్రాయులే యగుదురు. ఈయభిప్రాయైక్యము చింతామణికి శేషభూత సూధర్వణ మనుసింహాంతమును నిల్పను. అధర్వణకారికలను ననువదించుచున్న ప్లాంధ్రశబ్దచింతామణి యుఁ గలదు. అట్లచోఁబలపతి యు నప్పకవిగృహీత చింతామణిపాఠసాధ్యముల నాధర్వణమున ను నిర్వహింతు నని యనెను. ఈశ్లోక మరయుఁడు.

శ్లో॥ అపూర్వపుస్తకాహాస పాఠభేదా ద్యనుక్తిః.

మయా సంగృహ్యతే రూపం తద పూర్వధర్వణాక్షరే॥

సూచికగ నేనును దాదృశసంబధమును బ్రదర్శించుచున్నాను.

అథ—నమశ్శబ్దవిసర్గస్య లోప ఓత్వను పీవ్యతే

పరుషావా వ్యయాపేణ ప్రథమాంతోపరిస్థితాః

కాకో సంబోధనే చాపి హ్యవ్యయే కర్తవ్యాయే

అచేతనార్థకే శబ్దే ఇతి శృంగారభూషణః—

అనుకారికలలో నొక్క “నమశ్శబ్దమునకుఁ బెప్పు ‘రామసుహాయ, యని యనునప్పుడు కుదురని కారణమున “నమ అదికే విసర్గస్య” అను చింతామణి సూత్రము వివరించుచు నవరించుచున్నది. అదిశబ్దమువలన నితరములును గ్రహింపఁబడినవి. మఱియు “గతానుగతికో లోకో” యనునది యు సాధింపఁబడును. అట్లే ‘పరుషావా’ అనునది యు ‘ప్రథమామాత్రా’ డిత్యాది సూత్ర

ముచేత సంగ్రహించి 'ఆత్మాదులయందు నిశ్చయము నీకోరణి యరయ సరయ సధర్వణమునకుఁ దరువాతిది చింతామణి యని స్ఫురించుచుండును. ఇట్టి పట్టు లెన్నియోగ గలవు. విస్తరభీతిని విరమింతును. పారిమితము సాధర్వణముగఁ జెప్పు పాఠమందుటను సధర్వణవచనముల నుడు సధికపదత్వమును దొలఁగించి యనేకము లనుక్తవిషయములకుః : ర్వచనము సేయుచు నుండుటను జింతామణి యధర్వణానంతరప్రోక్త మనుటయే సుఖము.

— అధర్వణకారికల కాలము —

శృంగారభూషణము, శ్రీకవి, పారికవి, శ్రీకంఠుడు, విష్ణుశర్మ మున్నగుకవులు పేర్కొనఁబడియున్న యధర్వణకారికలలో నన్నయ్య, తిక్కన, మున్నగు సుప్రసిద్ధుల నామములు గానరావు. కేతన్న యెవ లేడు. అతిప్రాచీనమా? కాదు. ఇత సధర్వణహృదయమును గనుఁగొన్నఁ జేలును. ఆపని (Psychology of Adhvarana's works) నే దవకాశములేదు. అయినను నీయధర్వణుడు కవిత్వయమువారికిఁ దరువాతివాఁ డని విస్పష్టముగఁ గారికల యాంతరంగిక ప్రమాణమునఁ జెప్పవచ్చును.

శ్లో॥ లఘువ్యక్తరథానానా విందుగ్వారంధిమన్నతే

యాంతానాం పవిత్రస్వాత్ ఇతి త్రికవిసమ్మతే.—

అను సధర్వణకారిక వలనఁ గవిత్వయము నెఱింగిన యధర్వణుఁ డని చెప్పవలయును. "ఎడిన్" అనుపది వర్తమానార్థక మని యనుకోరణియుఁ గేతనాదులత్రోవ నున్నది. కవిభల్లులు నితఁడును స్థరించెను. ఈసందర్భము లన్నియు నాలోచింప సధర్వణుడు కవిత్వయానంతరకాలికుఁ డనియుఁ దదనంతరప్రోక్త మాంధ్రశైలిచింతామణియు పని చెప్పుక తప్పదు. చింతామణికర్త యధర్వణు నెఱింగియుఁ బేరెత్తకుండుట తప్పే. ఈ రెండు గ్రంథములకును మూలభూతము లగు నాంధ్ర వ్యాకరణ గ్రంథము లేవియో యుండి యుండు పని యు వానిఁజూచి సంస్కృతీకరించి సమన్ధులయి రచించి రనియుఁ జెప్పుట యొప్పు. ఆ గ్రంథము లేవి యన 'ఆంధ్రభాషాభూషణము' అలంకారచూడామణి, లక్షణశిరోమణి, మున్నగు గ్రంథము లయియుండును.

ఈయభూతకాలముననే ఘక్తికలు లెక్కికు మిక్కిలిగను స్వనామములనో పరనామములనో పుట్టెను. కారిక లన్నపేరును సార్థక మగును. చింతామణి యన్నపేరును సవ్యర్థమగును.

చింతామణి—ఇట్టిపేరు సాధారణముగ నాది గ్రంథమునకుఁ బుట్టదు. కావుననే కొందఱు లేకున్నను నన్నయభట్టియాది వాచుములఁ బిలుచుట యుచిత మనుకొనిరి. కాని యది చింతామణి. అది గ్రంథమున కిట్టిపే రుండుట యసంభవము. ఉదాహరణము నెందును గానము.

భూషణము రరువారఁ జూడఁచునీయును ననంతరము చింతామణులును బయలు వెడలుట శ్రమమె యైయుంటను చింతామణి యన్నింటికీ వరువాతిది యనవచ్చును.

పూర్వగ్రంథానువాదముగలదా ?

చింతామణి.

ఆంధ్ర భాషాభూషణములు.

అద్య ప్రకృతి:-

అద్యా యాః పంచాశద్యర్థాః ?

ఇత్యాది-

రజ్జానమాచ ఇత్యాది

నవదాన్యవ్యయసు ప్రిక్లవతు }
మునామనుక్యతే నీవాక్యంతు }

దీర్ఘాగాం ప్రాప్యః

దా బవిధాత్రాదే:....

దుముపులనః ప్రథమా, మహారః }
అర్య, ఉత్, సోర్ధుత్.

తల్లిసం స్థలం తెయెల్లభాషలకు

అదులుస్వరములు-ఇత్యాది-

స్వరములు నచ్చులు-ఇత్యాది.

తత్సమంబువాఁగ-

భవితోఁదల్పమములు ఇత్యాది.

వృక్షేణదయ-ఇత్యాది.

లలి నేకాక్షరపదములు.

హోరధాతయనఁగ....

దుములుతలమోచిపదముల....

ఇత్యాదిగ నాంధ్ర భాషాభూషణము ను గావ్యాటంకారచూడఁచునీని మున్నగు తెనుఁగువ్యాకరణముల ననువదించుచు నందందుఁ బ్రతిపదించుచు రచింపఁబడినయ ట్లుండు నాంధ్రశబ్దచింతామణికి మూలభూతము లగు గ్రంథ ములు పై గ్రంథము లని సూక్ష్మదృష్టి నరయఁ జెలియఁగలదు. ఇందు సప్తమియ నునది యధర్వణానువాదమై వ్యాఖ్యానముగ “సవిధివర్తివా మిందు” అనియుం డవచ్చును. మఱియుఁ చింతామణిలోని సూత్రరచనము ను దత్పురోవృత్తర సందర్భములు ను నాంధ్ర భాషాభూషణములయం దున్నట్లే కలదు. అధర్వణ మునను గూడ వట్లే కలదు-ఆంధ్ర భూషణము 70, 71, 72, 73, 74 పద్యముల వరుసయుఁ దదితరఘట్టముల వరుసయు నందం దేచందమునఁ బొందికపడనో

యశ్చ చింతామణి సూత్రానుక్రమణికయు నుంటఁ జై వాదము సుప్రతిపాదము గుఱున్నది.

చింతామణి స్వరూప మెట్లున్న దనుటయు సందేహస్పదముగ నే యున్నది. పాతభేద లా పెక్కులు. క్రమభేదమా యత్యంతము. పరిచ్ఛేదములా భిన్నములు. శ్లోకలక్షణమా పూర్వసందేహపూర్వకము. ఆర్యావృత్తిములా! కా నందురు. ఎన్నియార్యులు? భిన్నాభిప్రాయమే. ప్రతిపాదితవిషయము సమానమా? కాదు. ఇట్లనేకములు సందేహములు నివారించఁబడవలయును. ఇంత పనిచేసి మొన్నటిదే వ్యాకరణ మన్నను గౌరవహాని రాదు. చింతామణి కర్త వాగనుశాసనవిరుదమున కర్హుఁడు కాకపోఁడు. అట్టి వాగనుశాసనీయము ను వ్యాఖ్యానించుట యుఁ దగుఁఫలమే. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో నున్నయొం ధ్రలక్షణ గ్రంథములను చర్చింపఁదలిలో రాయలసీమమున లభించిన లక్షణగ్రంథముల నరసి సమన్వయపఱచినఁ జింతామణిమూలము సుఖముగ గ్రహింపఁ గలుగుదుము. ఒక్కరేకాక యేవరుగూరేని నుండవలయును. వారును నితరుల యభిప్రాయముల నాలోచింపవలయును. బ్ర॥ శ్రీ॥ వర్ణుల చినసీతారామ స్వామిశాస్త్రిగారివంటి సద్విమర్శకులును గూడ బ్ర॥ శ్రీ॥ పారసంది రామ శాస్త్రిగారిని, మున్నగువారిని స్మరింపక న్నాయుట ధర్మపుగా దేమో యని యనుకొందును. చింతామణిసూత్రముల గుఱించి నేను ను బ్రతికలఁ, బరిషత్తు త్రికల, సభలలోఁ, బరిషత్తులలో ననేకపర్యాయములుగొన్నియభిప్రాయములఁ దెల్పి యుండితిని. వానినిగూడ నగు ననియో కా దనియో తెలుపుచు సమన్వయగ్రంథమును రచించుట మంచిది. అముద్రితాంధ్రగ్రంథచింతామణిమయూ ఖము వారును నమ్మతముగఁ బరిశ్రమము గావించి యాచార్యమున ననేకవిధముల భాషాసేవ గావించి యాంధ్రకృష్ణదంతామణి విషయమును గొంతము విమర్శించియున్నారు. వానినిగూడఁ జూచియే సమన్వయింపవలయును. ఇందుఁ గూర్చి నేను ను బ్రయత్నించుచున్నాఁడను. విరమింపక విమర్శింపక యింకను చారిద్ర్యము పెచ్చినను బ్రకృతాంధ్రలోకము లోద్బవకున్నను 'త్యజ కర్తవ్యం - కురు కర్తవ్యే' యను సిద్ధాంతమున నున్న నేను ప్రాతప్రతి ప్రాసకొని ప్రకృతికి సమర్పింపక మానను. నారోదన మరణ్యరోదన మనియు ననాగరక మనియు నాలోచింపక విచక్షణులు సమగ్రముగ నాయభిప్రాయముల నరసి యవ్వల నెవ్వరి వన్న మన్ననయే. ఇదే జాహాన.

ఇంకఁ జింతామణి రచనావిధానము సూత్రపద్ధతి యావృత్తమాగ్ధమా యని వివేకింపము.

ఆర్యాదుల నున్నయాంధ్రశబ్దచింతామణిని వృత్తమయ మనక సూత్ర మయ మనుటకుఁ గారణ మేమి ? అధర్వణకారికల పట్టువాడనే. భాషాభాణ గాదుల క్షయమును సూత్ర మని యనలే. సంప్రదాయసిద్ధముగ నున్న సూత్రములను వాడుక వ్యర్థముగ నుండదు. చింతామణి సూత్రములుగనే యుండెను. సూత్రగ్రంథ మైనను ప్రారంభమున నొకశ్లోక ముండుట సన్నియు శ్లోకము లని భావించి యెవ్వఁడైన శ్లోకనిర్వాహము పూనుకొనెనో కాకయ న్నియును సూత్రములుగ నున్నను వాని నార్యాదులకుఁ గూర్చెనో యనిశం కించవలసినచ్చుటకనేక కారణములు విస్పష్టముగఁ గనుఁగొందుము. కావునఁజిం తామణి సూత్రప్రతి మయ్యె ననుటయే యుచితము.

సూత్రగ్రంథము లారంభించఁబడునీతి న భాత శబ్దములఁ ప్రారంభింప కున్నను వృద్ధిరాదైవాదులవలె నారంభించి యుండును. అనువృత్తులు నభ్యా హరములు పుత్రులువివరిగామములు మున్నగు శాబ్దసంప్రదాయములు, “సాను నాసికోచ్చారణం తీత్, నుమ్” ప్రథమి విధానములును, బరిభాషావర్తయు మున్నగుసంవర్ధములును, “అన్యేవ్యవ్యాకరణస్వప్రా, రస్వత్ర గృహ్యతే ద్వీ విధః” అనుచానియందలి “అత్ర” పదమున కీవ్యాకరణమునందని యర్థ మగు చుఁ బూర్వవ్యాకరణములఁ బోలి తనవ్యాకరణమును సూత్రపద్ధతి నుండవలయు నని యెంచియుండు ననుట కవకాశము కలుగుటను నల్పాక్షరసందిగ్ధ త్యాదిపద్ధతు లాశ్రయించి సంగ్రహపణుచుచున్నట్లు స్ఫురించుటను, వ్యాఖ్యానకః ప్రతిపత్తి యగుతమని రచించిన వానిభోంజియుండుటను “సంప్రదాయ వేద్యా” అని యనుట ను నాంధ్రశబ్దచింతామణి, సూత్రగ్రంథ మని యనవలయును. సరస్వత్యాదులును సూత్రములే యని వాడిరి. నాన్ననసూత్రము లని పండితులును సమివర్ధముగ వ్రాసిరి. కావున సూత్రములే.

పాకభేదములు మున్నగుభేదములును గూడ సూత్రములను బద్ధములలోఁ బెట్టుట వలన సంభవించె నని విజ్ఞ తెలుంగుదురుగాక. అనెమయమున ఫక్తికలును సూత్రములలో రచింపఁబడెను.

“చారాధే ఉదపి రేఫస్యోత్, చారాధే ఉదపిరః, వాయిరపు ర్వక్ర తమా, వాయ్యపూ వక్తరమా, అయిగవుగాదేశో నై.....

వదమధ్య వ, ర, ల, వానా ముతశ్చ, నలదాదే రంతరుతశ్చ, పూర్వప్రయోగ సిద్ధాంతాం, ఆవ్యేషాం చ ప్రయోగమహితానాం, ప్రథమావైభక్తికమో ధ్లుక్, పూర్ణావా పత్తిక్రియాధేతు, ప్రథమావైభక్తికమో ధ్వింతుర్వహో నృత్తిక్రియాధేతు" ఈయొకలగు పాఠభేదము లరయ సమానసూత్రార్థము వచ్చునట్లును బద్యము గుమరునట్లును సూత్రస్థావరముల ను సర్థము ను భావము ను విడువక వృత్తాంతము రచించియుండు రని తోచి యుండదా! ఇంకను నిట్టిపట్టులు లనే కములు గలవు. చింతామణి సూత్రగ్రంథత మనియే చెప్పవలగును.

అట్టి "చతుర్ముఖాభిషేకాదిగ్రంథాంతర యు, వసుచరిత్రవ్యాఖ్యాత యు నగు సోమనాథ పండితుడు (చూడు-మహాకవి-సం ౮ రు) నన్నయభట్టియ సూత్రములఁ జేర్చినియెను. కావున నెట్లాసూత్రములుండె నని నిర్ణయించుటకు నాధారభూతము లగునయ్యెపు సైకంబులఁ జూచి యుపలబ్ధము లగునీదిం తామణిసూత్రములలోని యధోపదములకు క్రోధిపుద్వి చక్రనిసూత్రరూపము నేర్పడఁజేయ వలయును. ఉదాహరణముగ నీన్దిందఁ జూపుచున్నాను.

క. దులుకుడి లంత్యము లై నా,లులనడఁచి రదంత్యములకుఁబుట్టుగు బహురకా అనువానిఁ జూడఁ జుతామణిలోని "లోకః" అనుసూత్రము నిన్నుండే హముగ దొడ్డరాతో నంత మయ్యె నని చెప్పవచ్చును గదా? లక్షణశిరోమణ్యములకు జూడఁ బాఠసంక్షేపము తీరఁగలదు.

మఱియుఁ జుతామణిసూత్రములుఁ బాఠినియసూత్రములయట్లు పరిభాషాసంప్రదాయవేద్యము లయి యున్నవి. అహోబలపతి, మున్నగుప్రాచీనులును "బ్రహ్మశ్రీ వర్ణుల దిన సీతారామశాస్త్రిగారును, ఆకొండి వేంకట శాస్త్రిగారును, ప్రయాగ వేంకటరామశాస్త్రిగారును బరిభాషావేద్య మని యందురు గదా! తాత్పర్యముగ సూత్రసమన్వయమునఁ (ఆంధ్రపాహిత్యపరిషత్పత్రిక) జూపియున్నాను. సూ॥ వా యిరపుర్వక్రతమా- అనునీసూత్రము నవ్యయము గావలయు నన్న నాయొనర్చిన పరిభాషావ్యవస్థ నామోదింపకయు న్న నవ్యయమే కాదు. అట్టిపరిభాషాపాఠము ముందెఱుంగవలయును. ఆపాఠము నీన్దిందఁ జూపుట మూలరూప నిరూపణమునకుఁ గడు ముఖకారక మని తలంతును.

— ఆంధ్రశబ్దచింతామణిపరిభాష —

సూ॥ ద్వైవిధ్య మాకృత్యా ద్వేధావ —

రవ్యైత్ర గృహ్యతే ద్వివిధ ఇత్యాదా చరితార్థః.

సూ॥ యుగాది సంఖ్యాయై—2

చజయుగరయుగలయుగ ఇత్యాదా.

సూ॥ నిరుపకద మాద్యం గీర్వాణం—3

ఆద్యః ప్రకృతి రిత్యాదా—

సూ॥ అనుక్త మన్యతో గ్రహ్యమ్—4

భిష్టమేవ—

సూ॥ వైధర్మ్యాది దుచ్ఛరణాయ—5

నాన్యేషాం వైధర్మ్య మిత్యాదా—

సూ॥ విభక్తిసంశయే విన్యాసక్రమః—6

లోకఇత్యాదా—

సూ॥ సంకీర్తితం ప్రకరణజ్ఞాపకమ్—7

కవిదీక్షకారోపః, ఇత్యాదా—

సూ॥ విధిప్రాప్త్యై సావర్ణ్యమ్—8

కచటరపః కరుషా ఇత్యాదా—

సూ॥ ఉద్దేశితయోగనామసి—9

పూర్వసూత్రాల్ సావర్ణ్య మిత్యస్యానువృత్తిః

రోశః, నలదా దిభు—

సూ॥ నామదేశీనాం—సావర్ణ్యానువృత్తిః—10

చారార్థే ఉదపిరః, ఇత్యాదా—

సూ॥ ఉద్దేశానుదేశౌ భిన్నవిత్తకౌ—11

స్పష్టార్థః—

సూ॥ సిద్ధే శార్తే సిద్ధిస్పష్టాయ—12

సుగమః—

సూ॥ నష్టమాపే—13

సూ॥ లుప్తోపాసమానా—14

సూ॥ రద్యౌత్తా వదర్యవం లోపః—15

సూ॥ లుప్తేన లుప్తం హిలక్షణమ్—16

ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయలక్షణ నిత్యాదివ్యావృత్తిః

సూ॥ శబ్దాది రాకృతిగణః—17

సూ॥ పరిందూర్చారణం శీత్—18

సూ॥ పంచమీపూర్వీకా ప్రథమా వష్టి—19

సూ॥ పశుస్తలిండుః పూర్వస్యాత్—20

సూ॥ కుత్తచిడేన వ్యస్తస్య—21

సూ॥ సంక్షేపేస్త్రుతస్య నిర్దిష్టత్వం—22

ఇత్యాది పరిభాషాకల్పనమునలన నర్థవంతము లగుసూత్రముల నన్నయభట్టు వ్రాసె నని యనవచ్చును. కాని యార్యావృత్తముల రచించి యుండఁజేసెనా యని సందేహింపఁడగు వాధారము లనేకములు గలవు. అసూత్రస్వరూపమున నున్నయూధశత్రుదంతామణి నేను సిద్ధముచేసి యుండితిని. అంధమండితులును నాంధ్రులును దోడ్పడి ప్రకటించఁడలంచిన నల్పటికాపమేతము గల బావులును. ఇతర ప్రత్యయ తరము లీక్రిందికిఁగి నందుటకై వ్రాయుచునుగాక.

మహాకవి కాశీభట్ట శృష్ణరాయశాస్త్రి,

ఆర్షవిద్యాలయము,

సాలూరు- B. N. Ry.

Vizagapatam (Dist.)

దండివామనుల మతము.

— సాహిత్యవిద్యా ప్రసిద్ధి, బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు. —
(Research Student, Hindu University, Benares)

భరతుని వాట్యశాస్త్రమునఁ బ్రసంగవశమున నిర్దేశించఁబడిన యలంకారాదిక మగుకావ్యసామగ్రిఁ దక్షిణయాలంకారికులు తలకొకరిలిఁ బ్రాధాన్యము నొసంగిరి. అం దలంకారములకు భామహుఁడు ప్రాముఖ్యము నొసంగెను. ఉద్భటరుద్రులు లాతనినే యనుసరించిరి. దండి రీతిఁ బ్రాధాన్యము నొసంగెననియు, వామనుఁడు దండిమతమునే యనుసరించె ననియుఁ బ్రాచీనాలంకారికులు కొందఱున నభునాతనాలంకారశాస్త్రచరిత్రకు లగుశుశీలకుమారజీమహాశయులును, పి. వి. కాణే మహాశయులును మఱికొందఱును దయ తయలంకారచరిత్రములం దుపవర్ణించియున్నారు.

భామహుని మతమునందువలెనే దండివామనుల మతమునఁ గూడ రసమప్రధానమే. కాని మఱియొక విషయమునఁ గొంచెము వ్యత్యాసము కలదు. భామహుఁ డలంకారములే ప్రధానము లని చెప్పుచు వైదర్భగౌడరీతుల నంగీకరింపక ద్రోసిపుచ్చెను. దండి రీతుల కుదితస్థానము నొసంగుచు నలంకారములను ద్రోసిపుచ్చక, అలంకారభేదములను భామహునికంటె నెక్కువగ నిరూపించి రెండధ్యాయములను వానికొఱకే ప్రత్యేకించెను.

కావ్యవిభాగములను తెప్పింపిదప దండి-

“అస్య నేకో గిరాం మార్గః సూక్ష్మభేదః పరస్పరమ్ |

తత్ర వైదర్భగౌడియా వర్ణ్యేతే ప్రస్ఫుటాస్త్రకా ||” [కావ్యాదర్పణ 1-40]

అని యారెండుమార్గముల స్వరూపమును నిరూపించుచు గౌడమార్గముకంటె వైదర్భమార్గమునకే ప్రాముఖ్యము నొసంగి గౌడరీతిని గొంతవఱకు నిరసించియున్నాఁడు. అతనికావ్యాదర్పణమును బాగుగఁ బరిశీలించినచో నీవిషయము విశదము కాఁగలదు. ఇంచుమించుగ నన్ని విషయములందును దండినే యనుసరించిన వామనాచార్యుఁడు గూడ—

“రీతిరాత్తా కావ్యస్య”

[కావ్యాలంకారమూలములు 1. 2-6]

* 1 S. K. De, History of Sanskrit Poetics i & ii Volumes. P. V. Kane, History of Alankara Literature, [Introduction to his Sahitya-darpana Edition]

అని రీతియే కావ్యమున కాత్మ యని చెప్పియున్నాడు. దండి చెప్పిన మార్గములును వామనునిరీతులు నొక్కటియే యనవచ్చును. ఇట్లు వీరిమతమున రీతులకుఁ బ్రాధాన్య మొసంగఁబడిన దని యచుకొన్నను గుణములకుఁ గల ప్రాధాన్య నొందిపురిమతమున నంగీకరింపక తప్పదు.

దండి వైదర్భగౌడమార్గములను చెందింటిని నిరూపించియున్నను గౌడి కంటె వైదర్భికి ప్రాధాన్య మొసంగెను. అట్లు వైదర్భియే ప్రధాన మగుట కందు గుణములుడుటయే కారణ మనియు, గౌడిని నిరసించుట కందు సామాన్యముగ గుణము లుండకపోవుటయే కారణ మనియు,

ఇతి 'వైదర్భమార్గస్య ప్రాణా దగ్గుణాః స్మృతాః ।

ఏషాం వివర్యయః ప్రాయో దృశ్యతే గౌడవర్తని॥' [కావ్యావళ్యము 1- 42]

అతనివచనములే ప్రమాణములు. ఈవిషయమున నతని వివరణమునే కొంచెము చూపినను.

'శ్లిష్ట మస్పృష్ట శైథిల్య మల్పప్రాణాక్షరోత్తరమ్

శిథిలం మాలతీమాలాలోలాలికలిలా యథా

అనుప్రాసధియా గౌడై స్రుతిప్తం బంధగరవాత్

వైదర్భై చ్చాలితదామలంఘితం శ్రమరైః॥" [కావ్యావళ్యము 1- 43, 44]

వైదర్భరీతియందుఁ గలపదిగుణములలో శ్లిష్ట [శ్లేష్] మొకటి. అందు శైథిల్య ముండదు. అల్పప్రాణాక్షరములు కలిగియుండుటయే శిథిలతకు లక్షణము. 'మాలతీమాలాలోలాలికలిలా' అనుపది, యల్పప్రాణాక్షరములు కలిగియుండుటచే గౌడమార్గమున కుదాహరణము. 'మాలతీదామలంఘితం శ్రమరైః' అనుపది వైదర్భమార్గమున కుదాహరణము. ఈరీతినే తక్కినవిషయములందును భేదము కాన నగుదు. కాన దండిగుణములకుఁ బ్రాధాన్యము నొసంగె నని యంగీకరింపవలెను. మఱియు నితఁడు సమాధిగుణముం గూర్చి వ్రాయుచు-

"తదేత త్ప్రాన్యరవ్వస్వం సమాధి ర్నాకు యోగుణః

కలిసార్థః సమగ్రోఽపి త మేన మధిగచ్ఛతి॥" [కావ్యావళ్యము 1- 100]

అని వ్రాయుటచేతను సమాధ్యాదు లగుగుణములకు ముఖ్యత్వ మొసంగెనని యనవచ్చును.

గుణములకు దండిమతమునఁ గలప్రాధాన్యము వామనునిచే మెఱుఁగు పెట్టఁబడినది గాని యుపేక్షింపఁబడలేదు. భరతుఁడు, దండి, పదిగుణములనే యంగీకరింపఁగా వామనుఁడు పదికల్లుగుణములను, పదియర్థగుణములను చెప్పి మొత్త మిరువదిగుణముల నంగీకరించెను. కావ్యమునకు గుణములవలన నేకోభ కలుగు ననియు, నలంకారము లట్టికోభకు మెఱుఁగుపెట్టు ననియునువామనుఁ డే చెప్పెను.

కావ్యకోభాయాః కర్తారో ధర్మానుజాః॥

రచితకయహేతవ స్త్వలంకారాః॥ [కావ్యాలంకారసూత్రములు 111-1.1,2]

‘అత్తశ్లోకా—

యువతే నివ రూప మంగ ! కావ్యో స్వదతే శుద్ధగుణం రచవ్యతీవ !

విహిత ప్రణయో నిరంతరాభిః సదలంకార వికల్పకల్పనాభిః॥

యదిభవతి వచశ్చ్యుతం గుణేభ్యో వపురివ యోవనవంధ్య మంగనాయాః

అపి జనవయితాని దుర్భగత్వం నియత మలంకరణాని సంక్రయన్తే॥”

ఈమీఁది శ్లోకములఁబట్టి గుణములకు వామనుఁ డెట్టిస్థానము నొసఁగి యున్నాఁడో తేటపడఁగలదు.

అలంకారసర్వస్వకారుఁడు వామనుని మతమును వ్యక్తపఱుచుచు ‘వా మనేన తు సాదృశ్యనిబంధనాయా లక్షణాయాః వక్త్రో క్త్యలంకారత్వంబ్రవతా కశ్చిత్ ధ్వనిభేదోఽలంకారతయై వోక్తః కేవలం గుణవిశిష్టపదరచనాద్వికారీతిః కావ్యాత్తత్వే నోక్తాః’

[అలంకారసూత్రము-ప్రవేశద్రవ్యప్రతి పుట 6]

అని వ్రాసి “రీతిరాత్మాకావ్యవ్య” [1—2—6]

“విశిష్టాపదరచనా రీతిః [1—2—7]

“విశేషోగుణాత్మా” [1—2—8]

అనువామనమతము ననుగమించెను. దీనింబట్టిగుణములు లేనివో రీతు లకు స్థితియే లేదు. కావుననే సంఘటనాత్మకము లగురీతులందు గుణము లవ శ్యముగ నుండితీరవలెను గాన జాతిజాతిమత్తుల కభేదము రీతిని గుణరీతుల కభే దముుడు ననియు, కావున రీతిప్రధాన మగుచో గుణముకూడఁ బ్రధానమగుట తప్పుదనియుఁ గొందఱియభిప్రాయము. అనందవర్ధనాదులమత మియ్యదియని య భివచగుప్తులు నిరూపించిరి.

కొందఱు రీతులకును గుణములకును భేదము కలదని వ్రాసివచ్చు తోఁ
చుచున్నది. వాగ్భటాదుల తనవాగ్భటాలంకారమున-

“సాధుశబ్దార్థసంబంధం గుణాలంకారభూషితమ్
స్ఫుటరీతిరసాపేతం కావ్యం కుర్వీత కీర్తయే॥”

అనియు, జయదేవుడు తన చంద్రాలోకమున-

“నిర్దోషా లక్షణవతీ సరీతి ద్దగభూషితా।
సాలంకారరసానేకవృత్తిర్వా క్తావ్యవాచుభాక॥”

అనియు, విద్యానాథుడు ప్రతాపరుక్మీయమున-

“శ్లేషాదయో గుణస్తత్ర శార్యాదయ ఇవ స్థితా।
అల్పోత్తరైవహ స్తత్ర న్యభావా ఇవ రీతయః॥”

అనియు రీతిగుణములభేదమును చెప్పియున్నారు.

ఈ రెండింటికిని భేదమున్నను, లేకున్నను (ఏరీతినయినను) గుణములకుఁ
గలప్రాధాన్యమును ప్రతిఘటించుట దుర్బలము.

“రీతిరాత్మాకావ్యస్య” అని వాచునుఁడు రీతియే కావ్యాత్మ యని చెప్పి
నను గాఢపాఠాలరీతులను ద్రోహిరాజుచేసి వైదర్భరీతికి ప్రాధాన్య మొసంగె
ను. అట్లునర్పుటకుఁ గలకారణము గుణములే యని యతని

“సాత్రిధా- వైదర్భి- గాఢీ- పాఠాలీ చ।

విదర్భాదిషు దృష్టత్వాత్తత్సమాఖ్యా।

సమగ్రగుణావైదర్భి।

ఓజఃకాన్తిమతీ గాఢీయా।

మాధుర్యసాకుమార్యోపపన్నా పాఠాలీ।

తాసాం పూర్వాగ్రహ్య గుణసాకల్యాత్।

సపున రీతరే ప్రాకగుణత్వాత్॥

[1-2-9-15]

యీపైసూత్రములే విశేషముచేయఁగలవు. ఇట్లు వైదర్భికిఁ బ్రాధా
న్యము నొసంగుటయే గాక, వైదర్భరీతి నలవఱుచుకొనుటకై ప్రథమప్రయత్న
ముల రీతిని గూడఁ దక్షిణరీతు లుపయోగించ వని యతఁడే యాక్రిందిసూత్ర
ములవలనఁ దెలియఁపఱుచుచున్నాఁడు.

“తదారోహార్థ మితరాభ్యాస ఇత్యేకే

రత్నస, అదత్వరీలస్య తత్త్వనిష్పత్తే॥

నశననూ త్రవానాభ్యాసే త్రనరసూత్ర వైదిత్యలాభః

కావున సమగ్రగుణ యగువైద్యరీతిని యతః దంగీకరించుటచే గుణములు ప్రధానము లని యంగీకరింపవలెను.

13 వశతాబ్దపువాఁ డగు [A. C 1255] సముద్రబంధుఁడు అలాకారసర్వస్వవ్యాఖ్యానమున

“ఇహ విశిష్టే శబ్దార్థా కావ్యమ్ । తయో శ్చ వైశిష్ట్యం ధ్వముభేన వ్యాపారముభేన వ్యంగ్యముభేన వేతి త్రయః పక్షాః । అద్యే అలంకారతో గుణతో వేతి ద్వైవిధ్యమ్, ద్వివీయేఽపి భజితి వైదిత్యేణ భోగకృత్త్వేన వేతి ద్వైవిధ్యమ్, ఇతి పంచమ పక్షో హ్యవ్యక్త ఉచ్ఛటాదిభి రంగీకృతః । ద్వివీయో వాచునేన, తృతీయో వక్రక్రితచితకారేణ, చతుర్థో భట్టనాయకేన, పంచమ ఆనందవర్ధనేన,” [పుట 4.]

“రీతి రాత్తా కావ్యవ్య, విశిష్టా పదరచనా రీతిః, విశేషా గుణాత్తా” ఇతి పదతా గుణప్రధాన్య ముక్తం భవతి.” [పుట 7.]

అని గుణప్రధాన్యమునే యంగీకరించెను. కావున దండివాచునులమతమున గుణములు ప్రధానము లని వివరించుచు నీచిన్ని వ్యాసమును ముగించుచున్నాను.

ఉత్తర రామచరితలోని ధర్మవీరము.

—అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు, కొల్హారు—

ఉత్తర రామచరితమున సర్వాంశములలో రామునిశోకము పెల్లడియగు చుండుటంబట్టియు “రామస్య కరుణో రసః” “ఏకోరసః కరుణావీన” ఇత్యాది వాక్యము లుండుటంబట్టియు “నిరవధి రమంతు ప్రవిలయః” “సానికే గృహ శకుంతికా దివ” ఇత్యాదివాక్యములలో స్వభావోక్తి సంప్రదాయము వనుప రించి యక్షరార్థమును గ్రహించుటంబట్టియుఁ గరుణారస మని యెల్లరకుఁ బ్రప్రథమమునఁ దోచుచుండును. “పుత్రపూర్ణోత్సాగా ఆయుష్కలిం ద్రక్ష్యమాః” ఇత్యాది ఋషివాక్యము లవృత్తములు కా వను సప్తకము గల రామునకు సీత ప్రతికియైంద పచ్చు నను సూహాయు, మృతినిశ్చయము లేనిచేత నుండవచ్చు ననుకొనిన రామునిదుఃఖవాక్యములలోని సీతామరణసంభావన లన్నియు నాప్త

హృదయములకు ననిష్టాశంకానశాజ మనుపరిపాటి ననుసరించి యేర్పడిన పని యుఁ జెప్పకొని “నష్టా” ఇత్యాది పదములకు నదర్శనాద్యర్థవిశేషములను గ్రహించినచోఁ గరుణాని ప్రలంభము కొందఱిపక్షమునను బ్రవాసని ప్రలంభము కొందఱిపక్షమునను భవనూతి ముత్తరరామచరితమునఁ గొంచెము లోతువకు డిగి యాలోచించినప్పు డొందుచుండును. ఈ రెండుపక్షములవారును దమరమ యభిమతరసములకు గ్రంథములోని పాత్ర్యములను బలాబలవిగ్లయములతోఁ బ్రకటించుకొని యున్నారు.

నాటకములలో శృంగారవీరములే ప్రధానములు కావలె ననుసిద్ధాంతము కథ కుపగ్రమోపసంహారములు సరిగ నేర్పడుటకు ను కళానాయకుని ధర్మయాత్రలోని యుద్యమములు ను వానిఫలములును నాటకద్రవ్యలకు ననుభవముగఁ జూపుటకు ను నేర్పడి యుండునమో ? పంచసంధిసమన్వయ మారసములలోవలె రసాంతర్లములలోఁ గన్పట్ట దని లోచెడిది. రతిమంతనవికిఁ గామ పురుషార్థస్థితివలెను, ధర్మాన్యతాసహవంతులకు ధర్మాదులవలెను శోకభయ విస్తయశోభ్యాద్యాక్రాంతులకు శోకాదులవలసస్థితిచెడి పురుషార్థ ముండదు గదా ! కానఁ గరుణారసవాదమున, నాటకోపసంహార రామణీయక పాతు వగుకార్యము ఫలసానుగ్రితోఁ గన్పట్టకుండుటయు దానిని గూర్చిన యుద్యమములు ప్రతిముఖాదిసంఘలలో గగనకుసుమము లగుచుండుట యు దాని వలన నాయుకుండు వ్యసంగ మాత్రమే కన్పట్టి కార్యసాధకతాయాప మయిన పురుషలక్షణమునకు వెలి యగుటయు నాటకవినయాధానమునకు లోపమును వాటిల్లఁజేయుచున్నది

విప్రలంభశృంగారమునఁ బట్టి ప్రాప్తికార్యమును జరగాశి శత్రుస్థు సమాగమాదులు ఫలములును కావచ్చును. కాని, ప్రతిముఖగర్భనిమగ్నసంఘల లో ధ్వనించుచుండవలసిన కార్యసాధనప్రయత్నము లహంతరఫలములతోఁజెలువారును నాటకాంగరములలోవలెఁ గన్పట్ట లేదు. రాముఁడు సీతాస్వాప్తి తె యుత్తించుచున్నట్లు మన మేయంకమువలెనఁ జూడలేముగదా !

ఉత్తరరామచరితమున ధర్మవీర మనుకొనినచో నపగ్రమోపసంహారములు మాత్రంపట్టినట్లు కుదురును. పంచసంధిసమన్వయమున కేయధ్యంతరముండదు. స్వామిశరాజ్ఞులు లయినవారి కైనను ధర్మవ్యస్థితి బలపడును, శృంగారవీరరసములకుఁ బ్రాముఖ్య మున్న దగును. కార్యము ప్రజానురంజనము,

ఫలము పట్నిపుత్రప్రాప్తితోడి జతకాశితత్వస్మృతసమాగమము, బీజము ప్రజారంజనోత్సాహము, ప్రభావరసస్థాయీభావమే బీజనుగుడుచుట సాగరికానురాగమును బీజ మును ధనికుని మాటకు సరిపోవుచున్నది. ఈబీజమును రామునిలోనిదాని సభివ్యక్తమొనర్చుటకే యస్తావక్తునిముఖమున “యక్షః ప్రజానా మనురంజనే స్వాః” యనుట “యది వా జానకీ మమి ఆరాధనాయోగోక్తస్య ముంచతో నాస్తి మే వ్యథా” ఇత్యాదిచందర్శములలో రామునియోత్సుక్యమును గన్పట్టు. నీతాత్యాగకత్త్రుస్మృతప్రజాదులు యత్నములు. ప్రతిముఖసంధిని విందుసనువ్యయముతో సమసూయ్యుచు. ఇట్టి వంచనసంధిసమన్వయమూహ్యము.

సర్వాంశసంస్పర్శము ధర్మవీరమునకు వాచ్యముగ గన్పట్టదు గాని వ్యంగ్యపద్ధతిని గన్పట్టు. ఎట్లన—ద్వితీయాంశములోని శంకువధ రాజధర్మమే బ్రాహ్మణశురక్షణమున నగుచున్నది. అగస్త్యుపసదనము ధర్మక్రమదావారమున రాజధర్మమే. తృతీయాంశమున నీతాశోకమే పుష్కరిత లగుచున్నను జిట్టచివరకు, సశ్వమేధసమావనమునకుం బోవుటకు వాసంతిదగ్గట సెలవు దీసికొనునవ్వుకు రత్నూర్వరిపాద మాలయః దృశ్యకృతమై రామునియందు ధర్మోత్సాహప్రతిష్ఠను జేయుచున్నది. “వంశవీర్యప్రతాపాది వర్ణయిత్యాది రిపోరపి” అనునీతి తృతీయాంశశోకప్రసంగము నీతారామానురాగమయ మై బాధ్యమై ధర్మవీరమును బోషించు జనకుని “ప్రజాపాలకమాతుః” అను కౌసల్యోపాలంభము ను, రాముని రాజధర్మపరతనే వెల్లడించుచున్నది. చంద్రకేతుసమాగమము రామునిరాజధర్మమైన యశ్వమేధమునే వ్యక్తముచుచున్నది కుశలవులపోరుషము “ఆత్మవై పుత్రనామాసి” యనుస్మృతినంతప్రచాయము ననుసరించి రామునికౌత్సరీజమును వెల్లడించుచున్నది. చివరయాంశమునఁ బ్రజలంకటయరుజ్జ వ్రవసియే రాముఁడు నీరకుజేకొనుట ధర్మవీరసమునకు వాస్త్రాజ్యమొనఁగుచున్నది—కాన ధర్మవీరరస ముత్తరరామచరితములోని చనునంశమును గూడసహృదయులు కటాక్షించి, కరుణాగౌరములను వలె విమృశించుట కిది సూచన.

పరవస్తు చిన్నయసురిగారి జీవితము.

— పారాయణపనము, కూ-వకుచాధరణముగాను —

శ్రీమ దుభయవేదాంత ప్రవర్తకాచార్యులగు శ్రీమహాకరవస్తు వేంకటరంగరామానుజాచార్య బుత్తరదేశస్థులు. వీరు పనునేడవ శతాబ్దపు వారు. కరవస్తు మతమువారి శిష్యులు. కరవస్తు మతమువార బుత్తరదేశమునుండి వచ్చినపుడు వారితోఁగూడఁ దాముఁ దనుజేసేరు లగు శ్రీనివాసాంబాదేవ, ఆమెకొమార్తయుఁ తెన్నపట్టణమునకు వచ్చి తిరువర్తిక్కిని రామానుజమూలము విధియందు బడచేసి యుండిరి. ఇచ్చట ననేకులకు యుక్తమార్తాముల బోధించుచుఁ బంచసంస్థారములఁ జేయుచు నుండిరి. ఇటు లుండఁ బ్రతివాది ధయంకరము శ్రీనివాసాచార్యులు వీరి ప్రవచనములు విని మిగుల హతపించి వీరిని శ్రీపెరుంబూదూరునకుఁ దీసికొనిపోయి యచ్చట వసతుల నేర్పఱిచి కోవల యందు ద్రవిడవేద పారాయణాభ్యాసకులుగా నియమించిరి. అచ్చట ననేక శైశ్వులు కూడులు మొకలగువారు చెన్నపట్టణమునుండి విచ్చేసి మాత్రమార్తాములను బంచసంస్థారములను బడయుచుండిరి. వేంకటరంగ రామానుజాచార్యులు సంస్కృతము, ప్రాకృతము, ద్రావిడము, తెనుగు చక్కగ నెఱిగిన వారు. శ్రీపెరుంబూదూరి యగ్రహారమునందు బాలురకుఁ బాఠములు చెప్పుచుండిరి. నేటికిని వీరిగృహము శ్రీపెరుంబూదూరున నున్నది. అయిత నది శిథిలదశయందున్నది. రామానుజాచార్యులకుఁ గొమరితయైన గలరు ఆమె వితంతువు. తనకుఁ బురుషసంతతి లేయిత్తేసి రామానుజాచార్యులు మిగులఁ జూపిలుచుచు. ఈవిషయమును వారి యాత్మమిత్రులగు ప్రతివాది ధయంకరము శ్రీనివాసాచార్యులు వారికిఁ జెరియఁగా వారు శ్రీనివాసాంబ ముతున్నారై యుండు సమయమునఁ బుత్రకామ్యై యాగమువలె నొక్కహోమమును జరిపించి యందు శ్రీమాతముతోను బురుషసూక్తముతోను నాహుతుల హోమముచు వేల్చి పాయము వందుఁ గల్పించి తామ్రకుంభమును జక్కగ మోచునట్లు సుద్ధపఱిచి యందు జలము పూరించి దానిపై నొక చిలుదెంబు నుది యందు జలమును మోదిగోతులను దగ్ధికూర్చుములను వారికేళము నునిది కుంభమున నూర్ధ్వపు క్రంబులఁ జూచి కర్పూరహోరతి వర్పించి శ్రీనివాసాంబరు దనముఖింబము నందుఁ జూకుమన నామెయు నటులు చేయునపుడు ప్రభాగమందలియాగ్రువల్లవముచుండి జాతీపడిన వీటిబ్బొకటి పుదియ బ్బొబ్బ కుడిపక్షము నల్లని చామఁ గల్పింపఁగా నీమనోహరవిగ్రహమునామె హృదయములంబున లయఁబుకొంద యాగపాయంబు నాదంపతుల కొసంగఁగా నామె గల్గంబు చాల్చె. దశమాసంబులు మోసి A. C. 1806 ప్రథమనామ సంవత్సరంబున రేవతి చతుర్థపాదంబున నొక్క సుగళితువురు ప్రసవించెరు.

జాతకర్త నామకరణాదులు జరిపింది చిన్నయ్య యనిచేరిడిరి. అశిశువు దిన
 దినాభివర్ధమానుఁడై యల్లారుమున్నగ మాతాపితల సంతోషపఱుచుచుండెను.
 మఱియునాశిశువునకుఁ గుడికంటియందలి నల్లగ్నక్షు కొంచెము స్థలము మాఱి
 యుండెను. ఇది పూర్ణకుంభముయొక్క నల్లని చాయ ప్రతిబింబ మని పెక్కు
 మాఱులు శ్రీనివాసాచార్యులుచారు చెప్పుదుండి రట. రామానుజాచార్యు
 లకుఁ జాలకాలమునకుఁ బుత్రుఁడు జనించుటచే మిగుల సంతసింది శిశువును
 గారాబముగాఁ జెంచుచుండిరి. సుమారు పదునాఱువత్సరముల వఱకుఁ జిన్న
 య్యగారికి విద్యయందుఁ జొరవ గలుగ లేదు. తల్లితోఁగూడఁ జేరంటములకుఁ
 బోయి పాటలు పాడుచుండు నట. ఇటులుండ నొకనాఁడు వీరిమిశ్రులు కంది
 రామానుజాచార్యులవారు శ్రీపెరుంబూదురునకు వచ్చి రామానుజాచార్యు
 లతోఁ గలసి మాట లాడుచుండఁగాఁ జిన్నయ్య యెచ్చటనో బైట బాలుకతో
 నాడుచుండి లోపలకుఁ బరువెత్తి రాఁగా రామానుజాచార్యులవారు చూచి
 “యీబాలుఁ డెవఁడు” అని ప్రశ్నింపఁగా విద్యాగంధము లేని తపపుత్రుఁ డని
 మిగుల సుకోచముతోఁ జెప్పుచు బాలుని విలిచి యాచార్యులవారికి పాష్టాం
 గనమన్నారము చేయునట్లు చేసిన వా రాశీర్వాదింది బాలునితో “నాయనా
 మీరంత్రిగారు వృద్ధులు, వారియొద్ద మాబాలురెల్లరుఁ జక్కఁగఁ జదువుకొ
 నిరి. మేమును వారినుండియే యనేక విషయములను గ్రహించితిమి. అట్టివారి
 కడుపునఁ జదువు లేని తుంటరి జన్మించితివిగా! నీకు బాల్యదశగడచినదే, నాలు
 గక్షరములు వచ్చి యుండినఁదా నీవు మీరంత్రివలె సభాపూజ్యుఁడ నగు
 దువు. లేనియెడల నీజన్మ మొందుకు. తల్లిదండ్రులకుఁ జెప్పవేరు గల్పించుటకా
 నీవు పుట్టినది” యని చీవాట్లు పెట్టఁగా బాలుఁడు సిగ్గుతోఁ దలవంది జేహము
 కంపింప నొడలు చెమటలుగాఱగాఁ గాలుపేతులు తడఁబడఁ గనలయందు
 ధారలుగాఁ గన్నీరు గాఱుచుండ దగ్గుతికతో “లేదు, ఇంకముందుఁ జదివెదను”
 అని చెప్పనట్లీచార్యులవారి కిలాళంపాటి తీర్థవాక్యములు బాలునిమనము
 న నాటి బాధింపఁజొచ్చెను.

మఱుచటి దినము చిన్నయ్య తపతంత్రిని జూచి నాయనా నేడుమొ
 దలు నేను (బాతములు) చదువుకొనియెదరు. అక్షరములు నేర్పవలయు నని
 కోరగాఁ బ్రతివాది ధయోగరము శ్రీనివాసాచార్యులయొద్దకురామాడజయ్య
 గా రొక కప్పు వ్రాసి బాలునిచేతి కిచ్చి పుట్టి. చిన్నయ్య యాకప్పు దీసికొని
 బోయి వారి కయఁగా బాలుని జూచి నీవు చదువుచాడవా! నాకు సందేహ
 ముగా నున్నదే యనఁగా, లేదులేదు, నేను జక్కఁగాఁ జదువుకొనెద నని బా

లుఁడు చెప్పినదే, యిరుగయూ చాచాఁడ్యులవారు బాలునకు ముందుగ ఓన మూలను వ్రాసి యాయ నాతఁ డటులనే వ్రాసెను. దానిని జూచి వీఁడు మహా ప్రజ్ఞశాలి యని గ్రహించి యచ్చులను వ్రాసియిచ్చెను. బాలుఁడు భోజనము నకు వచ్చునంతలో వానిని వ్రాసి చూపెను.

ఆచార్యులవారికి మిగుల సంతసము గలిగి నీవు త్వరలో భజించి రమ్మ లెమ్మ, పొమ్మ, మిగత విషయములను తెచ్చెద ననఁ జెన్నయ్య యింటికిఁ బోయి భజించి మరలఁ బాఠశాలకు వచ్చెను. ఆచార్యులవారు మిగుల శ్రద్ధతో రామానుజయ్యగారి యాకుఁ గల గురుత్వమునకును, చాత్రాదశ్రీవైష్ణవ బ్రాహ్మణులయొక్కఁ గల శేష శేషిత్వమునకును వదుకుఁ జెన్నయ్యయొద్దఁ గలిగిన యప్రాకృత వాక్కులముచేతను బాలుని గమనించి హల్లులను గుడితమును గఁడితమును మిగులఁ ద్వరలో నేర్పెను.

పిమ్మట బాలరామాయణము, అనురము, శబ్దములు, ఆంధ్రనామసా గ్రహమును ద్వరలోఁ జెన్నయ్య యేకసంధ్యాగ్రాహి యగుటం జేసి నేర్పుకొ నెను. చిన్నయకండ్రిగారు బీదస్థితియొ దున్నట్లు లోఁచుచున్నది. ఆచార్యు లుగారు రామానుజయ్యగారిని జూచి మీ బాలుఁడు చక్కఁగఁ జదువుచున్నాఁ డని చెప్ప వారికి సందేహముగా నుండి యొకనాఁడు బాలుని బిలిచి తనయం కపీతమునఁ గూర్చుండఁ జెప్పుకొని పాఠముల నడుగఁగా మిగుల విశేషముగా శ్లోకములను బద్యములను నొప్పఁజెప్పెను. అందులకు మిగుల సంతోషించి నాయనా నీకుఁ బుస్తకములు లేవుగదా పాఠముల నెలుల నొప్పఁజెప్పుచున్నా వని యడుగంగా బాలురయొద్దఁ బుస్తకములను దీసికొని వచ్చి రాత్రులయందు గుడిని పెలుఁగు దీపమునఁ జదివి మరలఁ బగటియందు వారల కిచ్చుచున్నాఁడ ననఁగాఁ దండ్రి మిగుల విస్తయముఁ బొంది, వీనికి విద్యయొందు నక్కఱ పుట్టి నది, ఇంకఁ బ్రార్థనహించిన బా గని తలఁచి నాయనా నీకుఁ బుస్తకములు కొని యిచ్చెదను, అనిచెప్పి యాచార్యుల మూలముగా నిచ్చెను. చిన్నయ్య కొద్దిసంవత్సరములలోఁ గావ్యములను ముగించి తండ్రిగారియొద్ద వ్యాకరణముం జదువుటకు మొదలిడియెను. అపుడు చిన్నయ్యగారి తండ్రిగారిని "ఈపిండియా కంపెనీను ప్రిము కోల్డునందు" వ్యాయకాస్త్ర వేత్తగా గాజల లక్ష్మీవరసింహము శ్రేష్ఠిగారి ప్రోద్బలమున నియమించిరి. చిన్నయ్య తన తండ్రియొద్ద అటవము, తెనుఁగు, ప్రాకృత గ్రంథములును వ్యాకరణమును జక్కఁగ నేర్చుకొనియెను.

కంచి రామానుజాచార్యులయొద్ద, తర్జను, విమాంసము, అలంకారమును నేర్చికొనియెరు. ఈమధ్య నుత్తరదేశమునుండి వచ్చి పరసిపాత్రేష్టిగారి యొద్ద నలకొని యుండిన రామాశాస్త్రి అవలన వేదమును వేదార్థమును గ్రహింపఁ గాఁ జెన్నయయి చు వారికిఁ గలిగిన శిష్యసాక్షుల్యముచే నాశాస్త్రిలవారు, హయగ్రీవమంత్రము నుపదేశించిరి. చిన్నయగారికి హయగ్రీవమంత్రము సిద్ధియై యుండెను. 1836 సంవత్సరమున వీరి తండ్రి గతించిరి. అప్పుడు వారికి 110 సంవత్సరములు.

చిన్నయ గిర్యాణాః ధర్మాదములందు విశేషప్రజ్ఞ యుండుట చేతను గొంచెముగా నింగ్లీషు తెలిసియుండుటచేతను వేదము వేంకటరమణశాస్త్రిలు గమనించుచుఁ దర్జనాకరణములయందుఁ బ్రశ్నించుచు నుండెడివారలు. నుఱియుఁ దను గ్రంథములను జదువుటకై సూరిగారికి సహాయ పఱచుచుం డెడివారలు. వీరిరువురు సహపాఠులు. ఇట్లుఁ గొన్ని దినములు గడచెను. వీరికి వీరితల్లిగారికి భోజనవసతులు మిగులఁ గష్టమయ్యెను. అట్టట్ మిమ్మా బడియందు, కొద్ది వేతనమున కుపాధ్యాయులుగా నుండిరి. వీరి కింగ్లీషునందు, పరిచయ ముండుటచేత నప్పటి పాదరీలు కొందఱు, గొప్పయింగ్లీషు ఉద్యోగస్థులు మి. బ్రాను మొదలగు వారలు, వీరియొద్దఁ బాఠములు నేర్చికొనుచుం డెడివారు. అప్పటి పరిశుద్ధికారులు చిన్నయసూరి శిష్యులను బరిష్కరింపఁగాఁ దర్జనాకరణ కావ్య పాఠములందును, అంధులునను, ద్రావిడులునను విశేషప్రజ్ఞగలవారై యుండిరి. సూరిగారి కీపదవి చాల దనియు పచ్చయ్యప్పగారి కాలేషయందు ప్రధానపండితులుగ నుండునట్లును నొకకన్న వ్రాసి శ్రీనివాస పిల్లేగారికిఁ బంపఁగా వారు మిగుల సంతసించి సూరిగారిని దనుబడియందుఁ బ్రధానపండితునిగా నియమించుకొనిరి. కొన్ని సంవత్సరములు పచ్చయ్యప్ప మొదలియారు కాలేజిలో వీరు పనిచేసిరి. 1845, 46, 47, 48 నా వఱకు నచట నుండినట్లు పచ్చయ్యప్పగారి కాలేజి రిపోర్టు 1847—48 సూచించుచున్నది. వీరు 1844 నొక పచ్చయ్యప్ప మొదలియారుగారిపై వ్రాసిన పద్యములుశ్రీ పచ్చయ్యప్ప నృపయతోమండనమును గూర్చియు వీరు రచించిన పెళ్ళుగ్రంథములనుగూర్చియు నీపరివర్తించికలయందును పాఠకులుచదివియేయుందురు.

చ. స్రువముఁడు సుల్పనాథ కిడును నుపరసంచుఁ బ్రతిజ్ఞఁజేసె మీ
సృష్టుఁడు కులంబు శీలము గణింపఁడ యెక్కిడి విల్లు లక్ష్యము
న్నిపతితమం బొసర్చె నటు నేర్పు మహాత్ముఁడు గల్పఁ గృష్ణ భూ
మివనముదాయమధ్యమున మేదినినాగుఁడు నేఁగు దీనికిఁగ. ౬౫

మ. పరితాపంపడఁజెల్ల దీనృపతికి న్వాంఛ ల్పలించె న్నమ
వృత్త మావి ల్పగుణంబు దుర్బలునకుం జన్మన్వయమింప నో
ధరణీర్ధర హీనబాతికి ననత్రుజ్ఞాని కిల్లక్ష్యము
స్థరవైఁ గూల్ప నశక్య మిట్లరుచునుండ వ్వద్వి రాజాజ్ఞచేసె. ౬౬

—పెండ్లిచారిని భోజనమునకుఁ బిల్చి నివిధవస్తువుల వర్ణపరీక్ష చేయుట.—

మ. వడి వేఱొక్కఁడు సిద్ధయన్న మఱి తెల్ప న్నూత జవ్యార్థ మి
ప్పుడు గృష్ణంగయికోం భోజనముఁ దుదితమ్ము లేక నచ్చోటఁ బు
త్రడినలెమ్ముల నబ్బురమ్ములు పరాధ్యమ్ము ల్లభమ్ము లగు
స్పృడమిఁ ప్రోచుచువారి శక్తి యిది చెందుండా పృథాగారముగ. ౬౭

౪. అనినఁ బురోహితు ముండిడి

కొని యరదము లెక్కియెల్ల కురుసింహులుకుం
తి సృపాత్తజ యొకయరద
మ్మున రాఁ జని రెఱుంగవారి భూపతిగూర్చెగ. ౬౮

సీ. వలువస్తువులుఫలమ్ములుమాల్యములుమేలికవచముల్లాభ్యుద్యములుత్రాభ్యు
బీజముల్లోవులు వింశ్చ సమ్ములు పీఠములు సెజ్జలు తురంగములు రథములు
రణకృషి క్రిడాకరణములు కృష్ణతోఁ బృథనొచ్చి పార్వదస్త్రీగృహంబు
మానితయయ్యె విస్తయసంశయమ్ములు విడిచి యుత్పిఠోపవిష్టులైరి
పాండవులు వారి నాజాను బాహులఁ గని
రాజ మంత్రులు మిశ్రులు ప్రజలు నలరి
రన్న మనసితభోజ్యము హైమరజిత
పాత్రముల భోజకులు వేషభాసు లిడిరి. ౬౯

సీ. తుష్టి గని వారలందు యథేష్టభుక్తి
గకొనిరి యొందు విడిచి సాంగ్రామికంబు
కని యడందురు రాజనందనమనీషఁ
జెంది యానందమందుచుఁ జేరి రంత. ౭౦

మ. అవసీత యుధిష్ఠిరుం బిలిది విప్రార్థంబుగావించి గా
రవముం, బల్లె నెఱుంగువార మెటు, మీర ల్లాజలో విప్రులో
సవనాగ్ని ప్రథవాదిదృష్టధరణీసంప్రాప్తుగా నిత్యులో
వివరింపం దగు, సంశయాంతమున సంప్రీతాత్మతం గంచుమే. ౭౦

క. దెప్పుము తథ్యము వృపులం
దొప్పను సత్యంబు యాగయోగముకంటం
జెప్పఁ దగు సత్య మాచయిఁ
దప్పక యొసరింతు నముదితవివాహవిధిగా. ౭౧

— 1 ధర్మరాజువచనమునఁ బొందవు లని నిశ్చయించి న్నవమఁ
దద్దునుఁ గూతుం బెండ్లాడ గోరుట. —

సీ. పలికె ధర్మరాజు పాంచాల ! నగవకు ఫరియించె నీకొల్లి పాంచుసుతుల
మేము నే త్యేష్ఠుడ నీయరువురు భీమవిజయులు వీసుత వీరుగలిది
దుర్వీర సభఁ గృష్ణయున్నచో నున్నది కుంతి సత్యం బీవు గురువు మాకు
ననఁ బొర్నదుఁడు సమచాతిలేకంబునఁ బలుకఁజాలక నుత నిలిచిపలికె
భూపనందన జతుగృహముక్తు లైతి

రెల్లు, నా సర్వముం దెల్పు నెఱిఁగి యూట

డించె ధర్మతనూజ, నిండించె ధార్మ

రాష్ట్ర, రాజ్యము సాధింపఁ బ్రతిపఁజేసె. ౭౩

గీ. పిదపఁ గుంతియుఁ గృష్ణయు భీమవిజయ
నకులసహదేవు లాభవనమ్ము సాధ్వి
రనియె సంతోషుఁడై వృపుఁ దద్దునుండు
నాతనుజ నేడె పెండ్లాడిన నగు ముదము. ౭౪

చ. సరపతిఁ బల్లె ధర్మజుఁడు నాకును పెండిలిసేయఁగాఁ దగు
గరిముగ్రహింపు నీవయినఁ గన్నకు నెవ్వనికీఁ దలంతువో
పరిణయ మాచరింప జరపం దగు నందఱ కొను రాణి యో
సరవర మాకు నీసుత యనంబడె మున్నిటు మాకుఁ దల్లిచేగా. ౭౫

గీ. నేను మారుతియును పెండ్లిగానివార
మర్దునార్జితరత్న మేమందఱకును
భోజ్య మగు, రత్న సహభోగమున్వ్రతంబు
పూనితిమి మా ప్రతిన వీడఁ బుట్ట దీచ్చు. ౭౬

గీ. మాకు నందఱకును ధర్మమహిమి కృష్ణ
యగుఁ గ్రతుంబునఁ బాణి గ్రహంబు జరగు
నెల్లరకుఁ నన్ని నన్నిధి; నిట్లు లనిన
ధర్మజుఁడు, పల్లెఁ బంచాలధరణివిధుఁడు.

౨౨

క. బహుమహిమి చతి భావము
విహితం బాశపురుషమనీకి; వెలఁది గొకతెకు
స్వహుపురుషవల్లభాత్వము
తుహినాంశుకులాంబునిధివిధూః రిసమందుకా.

౨౩

క. బుద్ధియెటు లోకవేదవి
రుద్ధ మధర్మం బానర్పఁ బ్రోత్థిత మయ్యె
న్ముఢుఁడెపు ధర్మవిద్యఁ బ్ర
సిద్ధుఁడు నగునీకు, ననిన, క్షీణినాగునితోకా.

౨౪

సీ. పలికె ధర్మసుతుఁడు పాఠిన ! సూక్ష్మము ధర్మమెఱుంగము దానిమార్గ
మను పరింతుము పూర్వ లాశ్రయి వినతెన్ను నావాకురుకున దేనాఁడుకల్ల
మదియధర్మముఁడగులకు మాజనని యిట్లెవలుకుచున్నది నానుభావమునిదె
ధర్మమియ్యెడి వసుధాపతి నిక్షము సుశయింపక యిట్లు జరపు మధిప
యనిన ద్రుపదుఁడు పల్లె ధర్మాత్మజాత !
యీవు మీతల్లి నీసుతుఁ డీరలరసి
కృత్యమెఱిఁగింపుఁ డట్లులు రేపొత్తర
మనియెఁ జనుదెంచె నీశేష్యవ్యాసదాని.

౨౫

—| వ్యాసమహామని, పూర్వచరితలుచెప్పి దివ్యవృష్టియిచ్చి
మంచేంద్రుల నిందిరంబాపుట. |—

క. ఎదురు నని యొక్కరక్కను
ముదమునఁ బాండవులు ద్రుపదభూమిపతియు
విడిదితచరిత్రం గృష్ణు
స్తది నలరుచు సేరు మడిగి మాసీంధ్రుండుకా.

౨౬

గీ. కనకపీఠోపదిష్టుఁడై యనుమతింపఁ
గూరుచుండిరియెల్లరు, ట్కోణిరముఁ
డడిగ మగుకోత్తి నెట్లులిట్లా లొకరు
పెద్దపురుషుల కగుఁ దెల్పవే! మహాత్మ.

౨౭

గీ. ఈదిరుద్ధధర్మ మేవారికలుతోచు

నో విసంగవలతు నుడువుఁ జొక్కఁ

చొక్కఁ దనినఁబలిక నుర్వీశ్వరుఁ డధర్మ

మిది తలంతునే ముసీంద్రచంద్రు.

౨౩

చ. పలువుర క్షాత్రయా లగుట ప్రాక్షాణసత్తమ మొందు లేకు, పూ
ర్వులు మహనీయు లీయ దెవకుఁ జరియార, యెట్లధర్మముం
జలువఁగలారు పండితులు, సుడియ మిందెపుడయ్యె మాకు నేఁ
దలఁచ నానర్హ స్త్రీయ, మరంబు వదించె నృపాలపుత్రుఁడ౧.

౨౪

గీ. పిన్నవానిభార్యఁ బెద్ద సదస్యత్తుఁడు

నెనయు నెల్లువిప్రవృషభ! యెఱుంగఁ

దరమ మాకునిది, యధర్మమో ధర్మమో

నృపతి యేవుర నిడనేరఁడు సుర.

౨౫

మ. అనియె న్ధర్మసుతుండు నావలుకు సత్యంబే యధర్మమృచ
వృషము న్నిల్వడు, నామతం లిది యధర్మం తెట్టునుఁగాదు ము
న్ననుల న్గతమి యేక్షుర స్వతిలయు న్నమృత్యుభయావృత్తి
వనుట బద్ధురఁ బెండ్లియాడె, నని చెప్పవ్వొంటిఁ జొరఁగికుట.

౨౬

గీ. గురుప్రతెల్లరలో ముందు గురువు తల్లి

యామెవచన మిలంఘ్యమ, యనుభవించుఁ

డందఱనె సంబ కావున నధికగర్హ

మిది దలంచెద ధర్మవిదీక్ష్యభోధ.

౨౭

గీ. కుంతియనె ధర్మజుఁడు భాగ్యకుండు పలిక

నెట్లు, లిదియట్ల, భయము నాకెంతో యన్యత

మునకు నేగతి వనృతవిముక్త నాకు

ముని యనియె, భద్ర! యశ్వరవిముక్త వపుకు.

౨౮

గీ. ఇది సనాతనధర్మము నెల్లరునివఁ

తెప్ప రమ్మరి పాంచాలుఁ జేతఁబట్టి

చొచ్చియారగ్గహముపనై చూచిమహితుఁ

డేదయిరత పెక్కురక బ్లిచితము.

౨౯

సీ. మును నైమిశారణ్యమున దేవసగ్రము నందు యముఁడు దీక్షనంది మనుజు
లందు నొకని నేని న్రిందింపఁ డయ్యె, నాక్షత్రమునమరణహీనత, నరులకు

బహుళత గలుగజేవతలు శక్రాదులు వనజసంభవుఁ గాంచి వలికి రిల్లు
భయపడి మనుజుల వలనసుఖపేక్ష శరణుఁ జెందితి. మన ప్రప్తవలిక
నమరులకు ముద్దులవలన ననుచితము
భయము నరులు నమరులైరి బహు ! మాది
శేష ముగ్ధింది యితటికిఁ జేరితి మన
యముఁడు కృతకృత్యుఁడై న మేలగునుమీకు.

౯౦

క. విని పూర్వజావదనముం
జని సక్రమువట్టు సురలు, జాహ్నువియందుం
గని పుండరీక మచ్చెను
పున నిలిదిరి శక్రుఁడేగి పూఁజోడిఁ గనెన్.

౯౧

గీ. పావక ప్రభ యాహూష వారిగోరి
వగవజలతతితము నేత్ర వారికణము
స్వర్ణ పంకజ మయ్యె విస్తయముఁజెంది
శక్రుఁడడిగెను గతము విపాదమునకు.

౯౨

చ. అనియె సరోయశాక్షి తెలియంగల విప్రుడ యేనేవర, లో
జనము నిమిత్త మేదొ చనద న్నుచు రచ్చన తెంబడించికాం
చెను గిరిరాజ్యంగమున స్త్రీయుతుఁ జాదికలాడువాని యా
వనిఁ బలికె స్వయూధ! గరువంటునఁ గావపు లోకనాయకున్.

౯౩

చ. కినినీకశక్రు నవ్వి తిల కించె నొకించుక జేరి తన్నిరీ
క్షణమునఁ జేష్టఁ దక్తె తివివర్చి జేరిని జేవనాంతముం
దనఁ గొనిరచ్చు వీని దరి కందక పోపురఁజొర్రమన్నఁ బాఁ
కన శ్లఘాత్మఁడై పడిన గర్వము మానుమిఁక వ్వసందేనన్.

౯౪

రరల. అతిబలుండవు నీవు వాసన ! యద్రీశృంగ మిడెన్తు నీ
పురి రవిమృతు లిందు నలువరు వక్ర నాగిరియెత్తి త
గ్గతుం నన్యుల నాత్మతుల్యులఁ గాంచి దుఃఖతుఁ డయ్యె నీ
రితుల వా కగునో యటంచు వి వృత్తలోచనుఁడై రుషన్.

౯౫

మ. అనలాక్షుం డన యీగుహం జొరుము జే వాగీశ ! మోహచ్ఛున
న్ననుదూషించితి మున్నన విభ్రుండు దైన్యాన వ్యణంకె గ్గట
శవపత్రం బనిలాహతిం బలె నమఘ్నారంబుగావించి నేఁ
డినుఁ డీవన్నఁ బ్రహసభాసి యయి యాదృశీలు కిప్పుట్టునన్.

౯౬

- గీ. అనుభవించు మిగులునీయట్టివారె
వీరు మీరెల్లమనుజులై కృథివిఁబుట్టి
కృత్యముల దుష్టకర్ములగీటడంచీ
యమలఁజెక్కుండ్రసురలోకమండఁగలరు. ౯౭
- క. సురపతు లనిరి హారా భువి, కరిగెదము యమానిలేండు లశ్వలు మాకు
స్థురులగుత గెల్పినరుల, స్వర దివ్యాత్ములఁజేరెదము సురపురము. ౯౮
- చ. వరములొసంగ శంకరుఁడు వారికి నిందిరఁ బత్నిఁజేసె నీ
శ్వరుఁడు గన వైరి ప్పనియె వారలతోడనె చక్కఁబర్చె శ్రీ
ధరుఁడదియంత యెల్లరును ధారిణిఁ బుట్టిరి శుక్లశృంగము
ల్పిరసజము బ్రహ్మంబె సరసీరుహనాథుఁడు నల్లమాయచో. ౯౯
- క. వసుదేవుడేది దేవకి, యసితోర్పలనేత్ర కృష్ణు నానకచుందు
భ్యుపనాయిక రోహిణిబలు, నసితసితశిరోభవములనందిసుతుల. ౧౦౦
- క. ఆయిండులైరి పాండవు, లీయిండునియొక మయ్యెఁ గృష్ణుఁడు లక్ష్మి
తోయజముఖ తద్గోహిని, యాయె స్థానికదిసవాగ్ని నన్య పాడమునే. ౧౦౧
- గీ. చంద్రసూర్యప్రకాశము సంభవించు
రూపమెటులావిప్రపరించుఁ గ్రోశమాత్ర
మన్యకొసఁగెద నీకు దివ్యంపుదృష్టి
గనుము కాంతేయులను బూర్వతనురుచిరుల. ౧౦౨
- క. వ్యాస ప్రసాదమున నా, భూసుత్రాముందు గనియెఁ బురుహూతవపు
ర్భావురుల వారిసుదతి, వ్యాసదృశిఁ దవ్దగ్గఁ గాంచి యన్భుతమందె. ౧౦౩
- క. కని యాచార్యశృతము, జ్ఞనవాసుఁడు మోదచుంది సత్యవతీపం
దను పదములవయిఁబడియనె, మునియిదినియందుఁగాదపూర్వమునృపతీ.
- చ. ఒకమునికన్న రూపవతి యుం బతిగానక శంభుఁగూర్చి యో
పికఁ దపమాచరింపఁ గడుఁ బ్రీతి నుమారమఁబుడు తోచి కో
రికిఁ జెప్పుచున్న నాఁకొనిన కీతిని సర్వగుణాభ్యు విక్రమ
కొకపతి నంచుఁ బల్కె మఱి యున్నతీయు నివిని యీశుఁ డాదృతి. ౧౦౪
- చ. అప్రమద భర్తలేవురు శుభా! యన వేడుచు దేవుఁ బల్కెనో
భవ ! యొకభర్త నాకగుట పాడి భవన్దయ నన్న నెదుమా
ర్లు పలికి తిమ్ము భర్త నని రూఢిగ నేవురు వేరుపుట్టిన
భర్త లనె నయ్యె నీతనుజ తనివి య దేవురక న్నపత్నిగాన్. ౧౦౫

- క. జన్మమునఁ బాండుతనుజుల, యున్నదికిం బాదమిసట్టి ద్యుశ్రియగునా
పున్నపుఁగని సీసుత యిది, విన్నపిదఁ జేయుదున్వదిధి భూపుఁడనన్. ౧౦౭
- గీ. వినక మీపల్లు తలఁచితి వేరుసేయ
విహితము తొలగ నరిదియావిధియెఱుఁడ
దైవబంధము తొలఁగంగఁదరమె పురుష
కృత్యమున కించుకేన్గుల మించులేదు. ౧౦౮
- గీ. యతన మొనరించివాఁడవరైకఫలము
గృతి యదేసిధమిటగోరె గృష్టపెళ్లు
పతుల పారుఁడిచ్చ దేవుఁడు పరమమెఱుఁగు
శంకరకృతంబునకు మాకుశంకయేల. ౧౦౯
- ఉ. ఇచ్చితిఁ గృష్ణఁ బాణిగ్రహియింతురు గావుత వీరు కోవిదు
తైచ్చ నన న్యధిస్థిరు నమేయకపోనిధి పల్లె ముందు నీ
విచ్చవలాక్షిఁ బెండ్లియగు మించుఁడు పుచ్చయుఁగూడ నేఁడ యా
సచ్చరితా ! నపుత్రుఁడు రసాపతి గూర్చె నమస్తవస్తువుత. ౧౧౦
- ళా. రావించె మృతఁ గృష్ణ నాపుతఁ గనద్రక్షోజ్జ్వలాంగి, ధరా
దేవు భితులు మంత్రులు స్పరిగాయర్థింజూడనేతెంచి రు
ర్వీవాస్తోమృతి మందిరము మెఱసె న్వస్తీర్ణ ముచ్చాంబుజ
శ్రీవిభ్రాంతము నితోడుకలితార్చి న్నింగిఁ గ్రేడించుచున్. ౧౧౧
- ఉ. పూరుకుల ప్రదీపులు విభూషితు బుజ్జ్వలకుండలు ల్యువ
ల్పారుతరాంబు ల్లయజద్రవచర్చితు లంబుధాతు లా
చారపరాయణు ల్వలనసంనిభుఁడార్త పురోధ ధామ్యుఁడు
స్థానినాథగీము ప్రమదంబునఁ జొచ్చిరి మెచ్చ నల్లరున్. ౧౧౨
- యుధిష్ఠిరాదులుప్రపదిఁ పెండ్లియాడుట. —
- క. ఆవేదవేది యాహితుఁ, బావకు మంత్రముల వేర్చి పావకజాతం
బావనిఁ గూర్చె యుధిష్ఠిరు, నావరవధువుల దృతాగ్రహస్తాంబుజలన్.
- క. వలగొలిపి వహ్ని విబుధుఁడు, నెలవిడి వీరునకు వెడలె క్షితిపతిగృహము
స్థలి సేవరుసన రాజసుతులు పరిగాయ మ్మిరి పార్వదునిసుతఁ బ్రణుతఁ.
- క. ప్రతిదిన ముత్తమరూపా, శ్రీతులు కురూద్యహంబు విజయశీలు రిదియు న
దృఢమయ్యెఁ గన్యయేన, ద్వితయస్వహమిట్లువిబుధతాపసుఁడనియె.

- చ. పరిణయమైన పాదులకుఁ బార్వదుఁ డిచ్చె ధనంబు మాఱునూ
 అరదముల స్త్రీలమ్మల పాయమ్మల జోదుల మేలివాసుల
 స్వరులు భూషణంబరగణమ్మల నిం దనమాను లాధరా
 వరపురిసూరిరత్న మగువం గని చెంది రఖండభోగముగ్. ౧౧౬
- గీ. వేలుపులకేని వెలువిడ విందులొటఁ, బాండుతమజాలు పాంచాలపార్థివుడను
 తోడిసాధునిరమణులు కుంతిపేరు, కొనుచుఁ దత్పదముల నిడికొనిరి తలల.
- క. వినయమున మ్రొక్కెనర్చకు, జననాథతనూజ శీలసాందర్యవతి
 స్వనలక్షణఁ గోడలిఁ గూ, ధ్వినిటు ల్దీపించెఁ గుంతి కృష్ణ ! వతులకున్.
- క. పారికిఁ బులోమజు వైశ్వా, నయనకు ప్వాహవధూటి వక్షత్రగణే
 శ్వకునకు రోహిణి నలునకు, వరగుణ దమయంతి విశ్రవపుత్రునకున్.
- సీ. ఇంద్ర, కసిష్ఠతపస్వి కరుంధతి నారాయణునకు శ్రీనారి వోల
 నివగు వీరారణిని బహుశుభయుత సహధర్మచారిణి వక్షఃప్రోవు
 మతిఘృ పాదుల నభ్యాగతుల గురువృద్ధబాలుర నెప్పు విమలవిజయి
 దయిత సహధిషిక్తపు పాయమేధమహాక్రతువి ప్రవత్తావని వగు
 మచలఁగలయెల్లరత్నములందిభ ద్ర, సుగముగామనునూతేండ్లచూచినుతులఁ
 గన్నవిను నలరెడ నింతకంటె మిగుల, నఫల నిశ్చలగుణజాలకాల ! బాల!
- క. పారి యొసఁగె రత్నభూషాం, బరకంబశక్త త్రిశయనభాజనకోటిం
 గరితురగరభవచాతుల, మురరిపుఁ దలరంగ ధర్మపుత్రుఁడు గొనియెన్. ౧౧౭

శ్రీరస్తు.

విచిత్ర చమత్కారరసమంజరి.

—: సత్యవాంతు సోమసుందర కవిప్రణీతము. :—

దైవప్రార్థనము - పార్వతీపరమేశ్వరులు.

డి. శ్రీకరులు పుదాగ్రితపశీకరులు న్ముకలాకలాపశో
భాకరులు స్వయాకరులు భావుకదాయకసవ్యభవ్యది
వ్యాకృతులు స్వహృత్తులు మహామహిమాన్వితులు వ్యశోలతల్
ప్రాక నుమామహేశ్వరులు భద్రగులై మముః ప్రోతు రెమ్మొడగ. ౧

గీ. పరమశివుడగు నామయాపముల నెవఁడు
మహిమ నేదేవీయును సగ్యమంగళ యగు
వారి నిరుర్వర స్మరియించువారి కెపును
సర్వకార్యంబులం దగు జయము శుభము. ౨

—శంకరప్రార్థనము—

క. శరణాగతజనభరణా, భరణా కరుణారసాంబువరుణాలయ నీ
శరణును జేరితిఁ గావున, వర మిడి ననుఁ బ్రోవవా శివా చిరవిభవా. ౩

క. నరుడనుగానమునను గి, న్నరుడనుమూఢుడను ఖలుఁడ నయిహినుడ వా
నరుడను గుణములచేతను, వరమిడి ననుఁ బ్రోవవా శివా చిరవిభవా. ౪

క. పరిపోషితనిజదాసా, కరిచర్మసువాస వదనకమలవికాసా
శరదించుకుండభాసా, వరవవరపురాధివాస పరమవిలాసా. ౫

—సక లేఖ స్తవము—

క. సుందరకవివరహృదయా, సందకర సురాసురాదిసందితవిలస
త్తుండసుమనసమశీరా, యిందుధరా మమ్ముః ప్రోవు మిఁక సక లేఖా.

—అన్నవర సత్యనారాయణస్తావము—

సీ. శ్రీవిశేషముతోడఁ జెన్నాదు పన్నగగిరినున్న వేంకటేశ్వరునికన్న
వరదాఖ్యుఁగొని సర్వవైభవమ్ములతోడఁ గరిగిరినున్న శ్రీకరునికన్న
సిరులతో నిరవాండుసింహాచలస్థితిఁ జేకొన్న యలనారసింహుకన్న
వేంకటాఖ్యవహించి విభవోన్నతిని మించి గరుడాద్రిపైనున్న భునునికన్న
శ్రీతజసవర ప్రదాన ప్రసిద్ధి జలరి, యిక్కులియుగంబునందు నీ వైష్ణవైతి
వన్నవరరత్నశిఖరిపై నున్నభునుడ, సత్యనారాయణాభిధ నిత్యశుభద.

—కవి తాత్పర్యము—

సీ. సరసాంధ్రగీర్వాణసరసభాషలు రెండు పరివృద్ధి యగుటకుఁ బాదుకొలిపి
జ్ఞానబీజంబును మానుగా నట నాటి సంగీతరసమును జల్లుచుండి
బహుళసాహిత్యము స్పష్టంగల్లుచుటించి పరవచారము లనుబండిరి నిడి
పరకవితాలతం బ్రాచున ట్లానరింప భూరియశం బనుపూలు పూది
సరసమాధుర్యమృదుకైలిసంక్రమించు, రమ్యపద్యాభివీచాక్షరములు వెలయ
భవ్యకావ్యంబులనియెడు ఫలములొసంగు, ధరణివెల్లడఁగటతాలతామరల్లి.

ఉ. కావున సంస్కృతాంధ్రములు గ్రమ్మట వృద్ధివి జెందునట్లుగా
భావితపూర్ణభాషఁగొను వారల కుంచినపాతకాలలక
భావుకలీలతో నిపుడు వానికి వ్యాకరణంబు తోడుగా
నేవిధి నైన బాలురకు నిప్పుడు దప్పక చెప్పుటా వృగుక.

ఉ. ఆతరసర్యశాస్త్రములు నందితగానము మంచివైద్యముగా
దాతలభ్యాతి నీతియును ధర్మము నేర్పినవిద్యలన్నియుగా
భాతిగ వార లున్నపుడె వన్నెయు వానియుఁ గాంచి మించుఁ ద
క్రీతులు వారితోడనె గతించును స్థలిపు తెంచి వ్రాయు వి
భ్యాతచరిత్రము ల్నిలుచుఁ గానఁ గవిత్వమె శాశ్వతం బగుక.

—బాణబాణసుతులు—

సీ. నమహాకవిసార్వభౌముఁడు సుకవీంద్రహృదయబాణనిరూఢి నేపుమాపె
నమహాకవిసార్వభౌముఁడు లోకస్వభావంబు వర్ణించునైశిగాంచె
నమహాకవిసార్వభౌముఁడు కవితచే జగముల్ల నుచ్చిష్టముగ నొనర్చె
నమహాకవిసార్వభౌముఁ డత్యద్భుతకల్పనాకావ్యసంఘటన మించె
నట్టి ప్రతిభావిశేషవిభ్యాతిసాంధ్ర, సరసక్రీడతామరసామజేంద్రుఁ
బ్రబలతరశాస్త్రవాదివారణమృగేంద్రునిభగవద్రంధ్ర బాణకవీంద్రునెంతు.

క. బాణనిసుతుఁ డతులితమృదు, వాణీవాతుర్య కావ్యవాగ్గంధనచే
బాణ యయి వెలసె నమహా, రాజించుతుపాకిని ఫిరంగి జనించెక.

—అరిశాణఫాల వేంకటాధ్వరి—

చ. కరమరిశాణఫాలకులకంధమనోజ్ఞగళాంక వేంకటా
ధ్వరివరవాక్కుధారని ముదారత వీనులఁ గ్రోలువారికి
ధర్మ సనిమేషభావ మమృతత్వము నవ్వెబుభత్వ మబ్బుచో
సురలు విహనుజామృతముఁ జూడగ జల్లుట కేది వెచ్చయో.

చ. అనిశము మోదముం గువలయంబునకుంగలిసింప లేనిదు
 ర్జననము నొందుచుండెను విశాపతి దెట్టికలాభివృద్ధి యం
 చనిశము మోదముం గువలయంబునకుం గలిసింపుచుండ నా
 ఘనుడగు వేంకటాధ్వరివిగా కవిలోకకలాకలాపముల్.

౧౪

—బహుర పోతరాజామాత్యుఁడు—

ఉ. చారుత్రోక్తి ఛక్రివిలసద్గుణయుక్తి కవిత్వమాధురీ
 భారవశీరక్తి గొని భాగవతాఖ్యయహపురాణము
 ధీరతః దెగ్గొనర్చిన సుధీమణి బహుర పోతరాట్టవి
 సారకు నెచ్చునప్పునను నమ్ముతిచేరి భజింతు నెంతయున్.

౧౫

—రామరాజభూషణుఁడు—

చ. సరసకవిత్వమాధురియుఁ జక్కవితైలియు గీతచాతురీ
 గరిమయు గాంచి మంచి యుచుకంటు లలంకృతులొప్పు మెచ్చగా
 వరవసురాట్టరిత్రముఁ బ్రబంధముగా రదియిందినట్టి నే
 ర్పరి యగు రాజభూషణుఁ బ్రభావవిభూషణుఁ బ్రస్తుతించెదన్.

౧౬

—మూర్తికవి—

చ. ఇలనల యాబలేంద్ర వరసేంద్రునిపై సరసాంకితంబుగా
 లలితకవిత్వచాతురిని లక్షణలక్ష్యరయివ్వకంటుగాఁ
 దెలిపె నలంకృత్యావితతిఁ దెల్లమిగా నిటు లాంధభాషచే
 బలిబలి భట్టుమూర్తిఁ బ్రతిభారతి భారతి మ్రొవ మెచ్చజే.

౧౭

—కూడిమంచి తిప్పకవి—

చ. జలివిలిముద్దుఁబల్లులను జెన్నలరారెను గదైవదైముల్
 గులుకఁగఁ దెగ్గొకట్టుములు గూర్చి యుకంటును గొన్న మిన్నయో
 నలఁగిని సూదిమందికులవద్యుని సత్తవఁ దిచ్చునాయ్యనిం
 బలుమలు నామనంబునను భక్తి వలిర్ప నులింతు నెంతయున్.

౧౮

—సత్యవోలు భగవద్దేవి—

చ. సురుదిరసంస్కృతాంధ్ర వరిశోభితసత్తవన ప్రశస్తిభ
 వ్యరచితరుక్తిఁగివరిణయాది కథాదికసత్ప్రబంధు
 ధీరతరసద్యశోభితదేహు మహామహు ముద్గితామహు
 వరమతి సత్యవోలు భగవద్దేవివద్య నులింతు నెంతయున్.

౧౯

—కందుకూరి వీరేశలింగకవి—

గీ. తావి వెదచల్లుదులై పూదండలవలె, ముస్సుగులైదు బద్దెము బద్దెములును
దెలుగుఁగబ్బములనుగూర్చి వెలయు కందు, కూరివీరేశలింగసుధీరునెంతు.

—దేవులపల్లి సుబ్బరాయకవి—

1907 ఏప్రిల్ ౨5 తేది—

గ. అసమానసంస్కృతాంధరి, లసితాలంకారసుగుణలక్ష్మితవాణి
ప్రసరదలిమ్మదులనుసురస, రసకవితాసాంద్ర సుబ్బరాయకవింద్రా. ౨౧

ఉ. రాత్రుకవేశలందున సభానదులెన్నఁగ రాత్రురాదురా
ఝావదుపన్నిధానమున మోదము మీఱ శతావధానముల్
వాదిరిగా నొనర్చి బహువారము లొందితి వాదరాదులగ
దేవులపల్లివంశజ సుధీయణి భారవి సుబ్బరాయకవి. ౨౨

—శొంఠి భద్రాద్రిరామశాస్త్రి—

గీ. సరసమృదులైతి సుఖయభాషాకవిత్వ, రచన నేకశతపదుఁజైరహివహించె
వట్టికవివరు శొంఠిభద్రాద్రిరామ, శాస్త్రి నెదనెంతుఁ గవిత్వము నన్నుతింతు.

—తిరువతి వేంకటకవులు - శతావధానము—

చ. తిరువతివేంకటేశ్వరసుధీద్యయి వేంకటజగ్గరాయభూ
వరుని సభాంతరాళమున భవ్యతర ప్రతిభావిశేషరి
స్ఫురితశతావధానమును బూని యొనర్చుకలెం దదీయభా
వ్యరతరశక్తియుక్తులను బన్నగ నాయకుఁ డెన్నఁగావలెగ. ౨౩

చ. సరసపుఁ దేటమాటలును జ్ఞగ ముస్సలుగ్గులవద్దెముల్
వరుస రచించుచు నైలఁకువా జతురంగము నాడుచు న్రసా
క్షరకథ లాశుధారగను గాన మొనర్చుచు వ్యసైవ్యసం
కరమును గూర్చి పల్లుచును గ్రన్నన వేటాకళొన్ని పల్లి రీ
తిరువతివేంకటేశ్వరులు ధీయుతు లప్యవిధావధానరగ. ౨౪

కా. అన్యలైచ్చ శతావధానకృతపద్యాభ్యాత్తపారభ్యసం
ధార్యంబై శతప్రకరమ్య మగుచు, వాఁడెల్లువనై యా
మూర్యాలోకముచేత రంజలుటచే శుంభద్రమాదేవతా
ధుర్యంతైతగ జగ్గరాయవృతతి తోరంపు వీరొల్వనగ. ౨౫

ను. వితత ప్రక్షాళితావధానతయి నేవేళ వ్యవహారవధా
నతయిం గల్గిన వీరి చిత్తమున గీనాళికనామంబులా

శతపత్రంబు పరావ్రత్ర మనుట ల్పందర్భ మాఁ గాని స
మృతమా యెల్లెడ మానసాబ్జమను సామాన్యోక్తి చట్టంబుగఁగ. ౨౭
సీ. బహుశువద్ధాధిక్యభావ్యుల లయ్యును సీసపంకలవచే తెలుపుగాన్త్రు
సత్తవీశ్వరు లయ్య శాస్త్రాలమత్రేధవిత్రిదితములచే వెలయుచుండు
అదిశంబు వీరు సూర్యాఖ్యను గాంచియు సత్ఫలామోదం బాసంగుచుండు
చెలఁగి ద్విలేఫత్వసిద్ధి నొందియు వీరు చంపకస్వీకృతి సల్పుచుండు
ద్విజకులజలయ్యుగీతాప్రితెలుపుచుండు, సుదివకరులయ్యురాజుచేకోభగాన్త్రు
సరస తిరువతివేంకటేశ్వరకవీండు, అరయ వీరిచరిత్ర మహాద్భుతంబు.

—నందిగాన వెంకయ్యగారు—

సీ. అందందనందమా కుందబృందమరందవిందువు బృందివచంద మొంద
సారసారకు మీటి చారుసుధారపధారలుజాణిసతీలు వలల
సంగతి గలదుదుత్సంగతినితెలంగు గంగాతరంగసంగతి దవర్ప
సుందరమదనన్నిలిందబృందామంద లలితగానానూనకలనఁ తెలఁగ
రమ్యతావామృతంబున రాలుగరంగఁ, బల్లవులనెల్ల మోడులు పల్లవంబ
రంగురత్నల గానంబు రహినొవద్దు, గావనీపాటివాని జగాపఁ గాన
నందిగానము వెంకయ్య నందితార్య. ౨౮

గ. భూలోకనారదుండ వని, యీలోకము వినుతీసేయ నిటఁ జల్లితివా
లాలితగీతామృతమీ, వేళను నారదసుచర్య వెంకయ్యార్య. ౩౦
చ. స్వరములతీలు మూర్ఖవలసారు ఘనంబున మీటు నీటు బల్
సరపముగాఁ తెలంగఁగను సంగతులం గడు రంగు రత్నలం
గరమున వీణఁ బూని మృదుగాన మొనర్తువు గాన సార్థమై
వరఁగె భవన్యహోహ్వయము బాగుగ వేంకయ్యవైణికాగ్రణి. ౩౧

—తుమురాజ సంగమేశ్వరశాస్త్రి—

గ. గానరసాంబుధిలోఁబడి, మానుగ నీడంగ లేక మగ్నుల మగుచో
మానితవీణను నావగఁ, బూని తరిందితి గదన్న బుధపంగవ్నా. ౩౨
చ. అలరెకు నోటుమీటు కడుచోయి నొసంగెడు పాటనీటు మం
జులగతి రాగసంపదలు సాంపుగఁ జెంపగు రంగుతేటు శే
వలముగ రక్షిపుంజముగఁ బల్లవులందు గ్రహించుచోటు ను
జ్జ్వలగతి మించు నీడగు విభందిగ గీత మెసంగె సంగవా. ౩౩

సీ. ఘనరాగవల్లపుల్ గైకొని హాయిగా వీణవాయింపఁ బ్రవీణుఁ డీతఁడు
రంగుమీఱఁగ నల్లరా ల్లరఁగఁగ ఫిడేల్ చల్లగా వాయిండు జాణయితఁడు
తనరమందరమధ్యతారకంబులఁ గొని గాత్రంబునను బాడు ఘనుఁ డీతఁడు
ఘనమందరంబు పాల్గడలిఘ్నూర్ణిలఁజేయు గతిగఁజావాయిండుచతురుఁడీతఁడు
జలతరంగిణిమూర్ఛిం గు నరసగీత, పేటికామలు వాయింప వీరుఁ డీతఁడు
గాన గానమునకు నిట్టివానిఁ గాన, మనద రీసంగ మేశ్వరుఁ గనినటునులు.

సీ. శేషశేకారవోదేకంబుచాప్పున హాయిగాఁ గోయిల ప్లూయుపగిడిఁ
గొడమతు మైదగుంపు గొడసేయు పోలికఁ జలుకలు కిలకిలఁ బలుకుకరణి
భరతపిట్టలదంట బలుకుచుండెనుభాతి కలహంసకూజితములచుహాలె
నలువొందవనభూషణములు పల్లినపొల్లి రమణీయమగు సీతారావమ్మ
వినెనువారలవీనులవిందుగాఁగ, వీణవాయిండుటకు మంచి జాణుఁ డన నె
సంగితివి సంగ మేశ్వరశాస్త్రీచర్య, యార్యజనసుతగానమాధుర్యధుర్య.

—జంగముకోటయ్యగారు—1911.

క. పాటలుపాడెనువారలు, కోటయ్యలుగలరు గాని కోటయ్య కిలన్
పాటి యగువానిఁ గానము, నీటగుగానమున నిజము నిజము మహేంద్రా !

—తంజావూరు, ఘటమువాయిండుశాస్త్రీగారు—

సీ. సురలు దానవులు మందరముచేత మధింప ఘ్నూర్ణి రాల్లి మోష యనఁగ
భవుని ప్రదోషతాండవమందు వాయింప రంజిల్లు రుంజలరావ మనఁగఁ
గాలాంబుధరపాళి గంభీరవముతో నురుతరలీలమై నుతీమె ననఁగ
వాసపు విజయంబు వాసి మీఱఁగఁ చెల్లు మానిత దుందుభిభావన మనఁగ
భవదతుల గానయుతఘటవాదనంబు, గడఁకళ్లర్కఁగూర్పుమీఁగడనుబోలె
వీనులను గ్రోలువారికి విం దొనర్చె, భవ్యగుణధుర్యులగు విప్రవద్యులార.

—పొట్లచెల్ల సీతారామయ్యగారు—1891—

సీ. ఒకసారి ఘనసారభోన్నతిరహి మీఱు మల్లెపూలెల్లడఁ జల్లివట్టు
లోకసారె మంచారమకరందవిందువుల్ చెలువుగా నెల్లడఁ జలికివట్టు
లోకసారె ఘనసారశకలాంచితపటిరసీరంబు లెల్లడ నెఱివీవట్టు
లోకసారె చారుతకోర్కెసంగతి మీఱఁ బర్విన గంగాన్రవాహమట్టు
దనరమందరమధ్యమతారకముల, గీతి నల్లితి వెంతయుఁ బ్రీతిమీఱఁ
బొట్లచెల్లకులాంభోధిపూర్ణసోమ, మహితగుణధామ సీతరామయ్యనామ.

—ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారిహరికథ 1896—

సీ. రంధ దాఁ బుంభావరాజతయై వచ్చి లాస్యబాసర్పులీలలు వెలంగ
భారతి పుంభావభాసురయై వచ్చి గానంబాసర్పు సంగతులు వెలయ
నారదుం దతులశృంగారవేషతవచ్చి హరిరసము చేయు కరణి మెలయఁ
బ్రహ్మాదుఁ డల విప్రభావంబు గొనివచ్చి శ్రీహరిని భజించు చిన్న లలర
జగతి నందఱ కమ్మలం బొసంగవచ్చు, నలజగన్తోహినీకలాకలితగతుల
రమ్యతరవరహరికథా రచనయందు, నలఁచి సెలవాసు నారాయణాఖ్యదాసు.

—రావు గోవిందరాయునింగారు—

మ. సరసాంధ్రాధిక కావ్యగీతకవిత న్నాహిత్యచాతుర్యముల్
కరుణాపూరితమానసత్వమున నన్గాంచి జోధించు స
ద్గురుని న్రావుతులాబ్ధిచంద్రముని శ్రీగోవిందరాయాధిపుం
బరమానన్ద మెయి న్ముదితు మది సంభావితు నేనంతయుఁ. రం

—గ్రంథరచనకుఁ గారణము—

క. సరసాంధ్ర కావ్యరచనా, పరిపాకవివేక శీఘ్రభావత మతోన్
దరుఁడై వెలసిన కామేశ్వరరాయునిగారి కలర వ్రాసిన నిటులఁ. రం
క. తప్పలు వెదకిన దీనం, గుప్పలుగా నుండవచ్చుఁ గూర్చి ముకపుల్
తప్పక యొప్పకటియె కని, మెప్పనఁచుట కొనర్తు మెండుగ వినతుల్.

—కవివర్ణననామధేయాదులు—

సీ. ఘనపాహసాదార్య గాఁభీర్యవిధిసోమరాక్షాంత్రి యేకవిరాజతాత
నయగుణవిద్యా విషయశాలి వేంకటరాయుఁ డేనర్థవిరాజ తండ్రి
సద్గుణసంతానసంతానవల్లియా రామాంబ యేకవిరాజతల్లి
రావువేంకటజగ్గరాయాహ్వయమహిత శీంఘ్రఁ డేకవిరాజ నేలురాజ
అట్టి శ్రీ సత్యవోలు వంశాబ్ధిచంద్రు, సరససంగీతసాహిత్యసర్వవిత్వ
తత్త్వధీశాంధ్రు సోమసుందరకవీంద్రు, నమగుణకదంబ జగదంబమమమఁగాఁ!

—ఒక దానికొకటి యలంకారము—

సీ. గ్రహతారకాదిసంకలితాంబుగమునకు మహితుఁడౌ నంబరమణియె భూష
తావు లీనుచు నెప్పు బావిలో విలసిల్లు పద్మంబునకు మధుపంబె భూష
చాతుర్యసహితమా సరసవాణికి లోకహితకరం బైసమాన్వితమె భూష
దూపరేఖాదుల సూఢిమీజినసతిమణికి బారి ప్రత్యగుణమె భూష

సంతతము సుమతికిసంతసమైఖ్యభూష, లలితమధునూ సమువకుఁగోకిలయైభూష
నిండుకొనుసభ కలవండితుండ భూష, గుణగణము లన్నిటికి వితరణమైభూష.

—సంగీతసాహిత్యకలాపహీనుఁడు—

గీ. పరపఁగీతసాహిత్యవిహితమందు, కొమ్మలును జోతయును లేక త్రిమృదియెదు
దొడ్డపసుపె యతం డిల గడ్డిదినక, బ్రదుకుటచి పశువులమహాభాగ్యవశము.

—నీతిబోధ—

గీ. చిత్ర మొనగూర్చుచుండెను విద్య విద్య
జ్ఞాన మొనఁగఁగఁదగునట్టి చదువె చదువు
తలచు నీనుల కిడునట్టి ధనమె ధనము
జనుల కుపకారమును జేయు జనుఁడె జనుఁడు.

ర౬

గీ. నజ్జనులు మెచ్చఁదగినట్టి చరిత చరిత, స-తతైకమతాన్వితజనత జనత
పతి ననుసరించి మెలఁగెను పనిత పనిత, కమలనయనుని వర్ణించుకవిత కవిత.

—ఆశ్రయదోషము—

గీ. నిర్మలాశ్రకు త్రెనను దుర్మలులను
గూడి మాలిన్యమును గయికొందు రిలను
స్వాశ్రయపుదోషమును జెంది స్వచ్ఛమైన
స్ఫటికమణియును మలిసతఁ బడయుఁగాదె.

ర౮

—ఆశ్రయవిశేషము—

గీ. స్వల్ప మగువస్తునైననుజగమునందు, స్వాశ్రయవిశేషమునగౌరవాప్తినవయు
భవ్యనేపాళభూపతివదనలగ్న, మైనమరదను గస్తురి యకరె జనులు.

ర౯

—చేతికట్ట—

చ. పశుమృగవన్న గాశ్వఘనచారినిశాసమయాంధవృద్ధతా
దశలను సారమేయ రిపు దర్పహతి స్మిరతోపకారి నై
విశదయశంబు గాంచఁగ వివేకిజనావళి పాణినొందు నీ
దశగుణరాజరాజితమ దండమ నీకొకదండ మియ్యెడగ.

గి౦

—సమస్యాపూరణము—

(1) “అంధుఁ డర్థనిశం గనుంగొనియె నయ్యెక్లేందు బింబంబులగ”.

కా. గంధేభ ప్రభుయావ యోర్తు మణులం గల్పించుభూషాద్యయిగ
గంధంబుగ ధరియించి శీర్షతనువు లోగ్రాల న్రతి నిష్ఠువుతో
సంఘాసం బొసరింప దర్ప యనుచు న్సందేహముం జెందు మో
హంధుఁ డర్థనిశం గనుంగొనియె నయ్యెక్లేందు బింబంబులగ.

గి౧

కృష్ణ

- వ. అని యయ్యింతివలవంతసూది నచ్చెలులు వలుమాటలవలరాజునుద్దేశించి.
- గీ. పద్మధవునిమీఁదఁ బంకజోదరుమీఁద, హరునిమీఁద వేసినట్టిశరము
నబలమీఁదఁ జాల వదయత నేయంగఁ, బంచతాణ నీకుఁ బాడి యగునె.
- వ. అని పలికి యేమిట నమ్మగువమేన నుద్దీపించిన మదనతాపంబు వాయకున్న
ని ట్లనియె. ౨౬
- చ. హరునిటలాగ్ని రూ పతీయు సంగజఁ డప్పుడ పుట్టె రాఘవే
శ్వరుఁడు శపించినం చికరవంబులు గ్రమ్మఱఁ గల్గె రాహు ని
ష్ఠురగతిఁ బట్టి మ్రంగినను సోముఁడు వెల్వడివచ్చుఁ తెల్లఁబో
విరహులఁ బొందియున్నశని వీడియు వీడద యేమిసేయుదుఁ. ౨౭
- వ. అని పలికి యిందువదనకు మనసేయు చలిమందుల మదనతాపంబు దీపించె
నింక నివి వల దని శిశిరోపచారంబుల పని చాలించి చింతింప దొడంగిన
సక్త మలమంజరిం జేరం బని. ౨౮
- మ. తరుణి నే నొకసిద్ధపుంగవుని నత్యంతంబు సేవించి యే
నరు లేరావులు సూడ నర్థివడినం దద్యావము స్థాంతరే
పరుదారం బాదసూపవచ్చు వరవిద్య నేఁడికొన్న వ్వనో
పారథావస్థురదింద్రజాలవరవిద్య న్నాకు నిచ్చెఁ దయఁ. ౨౯
- క. ఈపాలఁతికిఁ గమలాశర,హాపము తద్విద్య పేర్చి రూపెసలారం
జాపుడును దాన మన్నధ,తాపంబు శమించుఁ దెలివి దలకొను ననినఁ.
- క. ఆచెలువుని చిత్రాకృతి, చూచినయట్టై న రూపుచూచిన మరుచే
నేచంద మగునో మాన్పు న,నోచర మున్నాదవృత్తి గూరినయేనిఁ. 3౦
- క. అనునంతటఁ గమలాశరుఁ, డనుభూపతి వాహినీచయంబులతోఁ బెం
పెనయఁగ వేత్రవతీనా,హినిదరి విడిసె నని పౌరు లెల్లఁ బెదరఁ. 3౧
- క. నీ వరగుదెంచి తని హం, సావళి దెలివొందుటయును నానందలస
ద్యావమున సంతిపురమున, నావెలఁడిని గొనుచు బోటు లరిగెడు వంతఁ.
- గీ. అడుగఁ బుత్తెంచుటయుఁ గమలాశరునకుఁ
బుత్తి నీ నిశ్చయము చేసె భూమిపాలుఁ
డనుచుఁ బడిచారికలు చెప్పికొనఁ గడంగ
నతికి విధికృతి నాత్మ సంకయము పుట్టె. 3౨
- క. ఆకీరము చెప్పినకమ, లాశరుఁడో యిన్న లేంపుఁ డన్యుఁడో యని చిం
తాకులత. గమలమంజరి, నీకడకుం బనుప మరుఁడు నికృతి యొనర్చెఁ.

- క. కమలాక్షికిఁ బ్రాణముప్రాణము తత్సఖ కీడుసేయునా తలఁపఁగ నీ
కమనీయమూర్తివిభవము, కమలాననబాము మాన్పఁగలిగెఁ గుమారా.
- క. నీచిడిసియున్నయది హం, సావళి విహరించు తోట యనవరతంబుక
భూపల్లభ యం దాడుదు, మావనితయు మేముఁ జాల ననుమోదమునక.
- సీ. ఈచంపకముపొంత నీమావిక్రీనీడ మూనివీరత్నంబు మరుని నోఁచె
నీమాధవీలత నీయశోకముతోడ నల్లలోచన వివాహంబుచేసె
నీకేశకుళిలోన నెలనాఁగ బ్రోదిరాయంచలకవల నిందించి యాడె
నీపువ్వుబొడలలో నీరత్న వేదిపైఁ జెలువ బొమ్మలపెండ్లి చేసె మున్ను
భూపనందన యాసురపొన్నపొంత, ముత్తయంబులపండిరి ముదిత వెట్టెఁ
శ్రీమనాడెమచోటనీచామచూచె, మానవేంద్రనిష్పాదయంబుమరులుకొనఁగ.
- సీ. ఈ హంసయానంబు నింతయొప్పుయి యున్న యతివయస్కడ గెడయాడనేని
యీపుష్పములతావి యింత లెఱ్ఱయి యున్న సుందరిమైతావి నుడిసెనేని
యీచిలుకల మాట లింత యింకయి యున్న వెలఁదితిన్నవిభల్లు పింటిమేని
యీతేటిగమిచాయయింతయొప్పుయియున్న సుదతివేనలిచూచిచూతుమేని
పూవుబోఁడి హంసావళి యీవనమున, వేడ్లవిహరించకుండుట వీని కెల్ల
నింపు సమకూరెఁగాక యయ్యింతి యున్న
మనకు నింపుఁజేయునో యివి మానవేంద్ర. 37
- వ. అనిన మాటలు కని యనురాగంబు నివ్వట్టిల్ల. ౪౦
- సీ. పొలతి కొఁగిటఁజేర్పఁ బూచి నల్లపుల క్రోవి యెనదియొ యీక్రొవియొక్కి
మానిఁ గంఘాషమధువుసోకునఁబూచి పొగడనొప్పినదియీపొగడయొక్కి
నలినాక్షిపదతాడనంబునఁ బూచి శుశ్లోక మైనదియొ యశోక మొక్కి
యెలనాఁగ మెఱుంగుఁజూపులఁబూచిభూజాతలిలక మైనదియెయీతిలక మొక్కి
యివ్వవములోన నిన్నియు నెఱుంగకున్నఁ, దరుణికోఁగిటఁ జేర్చినకురవకంబు
నాకుఁ జూపినఁ బరిరంభణంబు చేసి, నట్టులైనఁ గృతార్థుడ నగుదునటల.
- క. అని యంత మదనతాపము, భున మగుటయు నైవలేక కాంతా నీనే
చ్చినయింద్రజాలవిద్యయ, వనజాననహాపు చూపవలయు ననుటయున్. ౪౧
- వ. తనవిద్యా ప్రభావంబున రాజకన్యమోహనాకారంబుద్వగ్నోచరంబుగావించిన.
- క. వనజాన్యమోహనాకృతి, కనుగనవ కతికొతుకంబు గావించుటయుక
మనమున మాయాహాపం, బని తెలియఁగ మఱచి చాల ననురక్తుం డై.

- వ. తళితళిః బద్వక్రౌష్ణాఃకుండములం బురగించుమేది నుం
దళివమునందుఁ(?) జాపులు మనంబునుఁ జిక్కిరఁ గ్రస్తుతీపతే
కలికులవేణి తెప్ప యివ కానరపాలుఁడు సూచుచుండ ని
శ్చలమతిఁ గాముతూపులకు జానుగ నిల్విన దెప్పమో యవక. ౪౫
- సీ. నెల్లప్పురేకుల నెచ్చెలు లై యొప్పు మృదువనంబులమీఁద మెలఁగిమెలఁగి
నునుచుండు మిఁదునం గవకతుంధమ్ముల కవయైనచనుఁగవ యెక్కియెక్కి
కందని యిందుని యుండంబు నొందిన చిటువత్స నెచ్చుముఁజొదిచొది
మెఱచినవోలుకారు మెఱుఁగులకవలైనచెలుపుఁజాపులమీఁదఁబొలసిపొలసి
ముదితయనువమానమోహనాకారంబు, చాల మరగి యావృపాలుచూడ్చి
తీపురుగులఁ బువ్వుఁజేయి న్నోలి మ, త్తిల్లి కడల నున్న వేటిఁబోలె. ౪౬
- వ. ఇద్విధంబున సంగజాతీయంబైన యత్నానవేంద్రంబు. ౪౭
- సీ. వనజాక్షి కాగేలుఁ దనకేలుఁ గీర్తిది కేరీఁ దిరియుంగ లీలఁ గడఁగు
సంగనామణి మోహనాంగవల్లికఁ జాల నాలింగనముసేయి నవ్వలించుఁ
జెలువతీపారెఁ చిగురాకుఁగిచ్చిది నాదట గముపంగ నానసేయి
నలనాఁగ మెలపారునితీచన్నుఁగవకాంతి ననుకరిఁ గబలింప నగ్గలించు
నిద్విధముఁడ దుక మోతయు మిగులంగ, పతివఁ కేరఁ గోరువనవరమునఁ
దోయజాక్షి నూపు నూయమై పోయినఁ, జాల తీచ్చవను నృపాలసుతుఁడు.
- వ. ఆయింద్రజాలకలితమాయానూపంబునియెఱుంగ వేరక మదనావేశంబుకలం
బున హంసావళియ కా నిశ్చయించి యారముణి నన్ను గారనింకంగాఁ ద
లంచి యవ్వనంబునం దాఁగె నని యూహించి పూఁజొదల నోలంబుల వెదకి
వెదకి యున్నదంబుం బొంది. ౪౮
- సీ. అదె నాకు నలుఁ గిచ్చ సంగన యని యెగి కలకంఠచుదియైనఁ గళవలించు
నదె మాటలాడఁ జంద్రావన యని చే శుకభాషణము లైన పాలపు నొందు
నదె తలచూపె నీలాలక యని దాసి తున్నదపాద యైనఁ దూలపోవు
నదె చీరఁకేసన్న నల్లాక్షి యని చే మెలయూది చిగురైన నిచ్చఁ గలఁగుఁ
దడవి కాననిచోటను దడవఁబోవు, వేల పాదమాసి నూయమై నిద్విధమున
నలఁకుదగు నహంసావళియనుచుమాటు, భావజన్ముడుగార్చివభూనిభూడు.
- వ. ఇద్విధంబున ముష్టభోక్తాదబాధితమానసుండగుఁడు గొంతతడ వవ్వ
నూతరంబున జడంధినంత సత్వంతర మధురమున వసంతకుం దవ్వటికి బలు

తెంచి హంసావళికన్య యున్నది యనుపలుకు మున్నుగా నన్నరవాసునితో
నిట్లనియె. ౧౧

సీ. అధిప హంసావళి యాబూరుగున నుండ కొకపువ్వుచాదబోన నుండిరాత్రి
యవల బుడత నేయావదఁబొందక బ్రదికియుండంగఁ బ్రభాతవేళఁ
బూవులతై పుష్పలాదిక లేగి యాకోనులిఁ గాంచి తోకొనుచుఁ బోయి
యంతఃపురంబున నడలెమఱల్లియు జనకుండు నున్నడ కనుచుటయును
వార లెంతయువెఱఁగండి వచ్చిపూర్చి, యత్తి కొఁగిటఁజేర్చి యుండందచేర్చి
క్రమ్ముకన్నీటితోడుత నువ్వులింది, యన్న బ్రదికి యేగతి వచ్చితన్న యనుచుఁ
గీ. కన్ను నీరు దుడిచి కన్నయ నూర్చి, పాపబాతి బోటిపాటుఁ జెర్చి
నేను పెండ్లి యంచునన్ని వ్రట్టగఁ బల్చి, వాఁడెమనకుఁ జెప్ప వచ్చెననిన.
వ. ఆనందకందరితమానన యమ్మె సప్త డచ్చేళుమాల వరేంద్రుండు విభవం
బున నక్షత్రులూపనం దోకోని చని. ౧౨

క. తొడవ్రలుతనులత నునిచినఁ, గడునొప్పుయి యుండి తొంటికంటెనురుచితోఁ
బడఁతుకయంగముతొడవ్రలు, తొడవనియె కుపలుకుపలుకుఁ దొడవై మెఱయుకొ
వ. ఇవిధంబుననచ్చెలు లచ్చెలువకుక్కంగారంబుచేసి రమ్యవసరంబుననక్షత్ర.
సీ. వాహననికుదుబవల్లరీజ్ఞంధిత కాంచనకింకిణీకన్యకానములును
మాణిక్యమండనమండితగాణిక్యమంజులమండీరశింశితమును
వాంకికవైణికవందిబృందానేక వేణువీణాస్త్రుతశ్యాణములును
లాసికమోహనలాస్యరీతోచితమర్దళమురజాదిమహితరవము
కర్ణచామరసావర్ణకర్ణలలిత, వర్ణకంబళిభూషణవ్రాతకలిత
దంతిఘంటారవంబులుండవరుదుఁడఁ, గడలెఁజెందిలిగొనుకు వేళ్లుదలిర్ప.

ఉ. అంతః జరంటికాజనము లల్లన వచ్చిరి రాజ ముండటం
గ్రంథకు వైసవస్తువులు కాంచ పాశ్రలఁ గొంచు సంతతా
తాంతలతాంతకోరకవిలాసమనోహరఫల్లవాహరీ

కాంతఫలావలుల్ దనరఁ గామమనోహరవల్లికాకృతిక. ౧౩

సీ. ధన్యులుములఁ బువుండలచెలువంబు మాధవప్రభలును సొబగు నొంద
నలికకస్తూరికాతిలకవస్త్రమణులుఁ గుంతలరోచులుఁ గొమరుమిగుల
రంగార నలఁచిన యంగరాగంబులుఁ జీవాంబరంబులుం జెలుపుమిగుల
భాసురమోహనాపాంగయరీఘులుఁ గర్ణభూషణములు గలసి బెరయు

నంగదీప్తులుఁబొడవులుననఁగిపెనఁగి, విచిత్రపాఠ్యతీకల్యాణవిభవవినుత
గానములు కర్ణపఠ్యము ల్గాఁగనడచు, పేరటాం ద్రయందంబులు బెడఁగుఁజేసె.
వ. ఇన్విధంబున విభవంబులు మెఱయుఁ బురంబుం బ్రవేశించిన వైభవమురేం
ద్రుండై న మూఁగవేంద్రుండు మించినవేడ్త నదురు చనుచెంచి తోడ్పాని పోనం
దదీయమంధిరంబు ప్రవేశించిన యనంతరంబున నర్హజనంబు లయ్యెలవాఁగ
వివాహవేదికాశలంబున నునిచి గండవడం బెత్తించి యయ్యెడకు నక్తుమా
యం దోడ్పాని యరిగిన. ౬౦

క. ఉండిరి కాంతయుఁ బలియురు, గండవడము మాటునందుఁ గడునింపులతో
నిండిరవేడ్తలుననరఁగ, నొంఁజారులం జూడఁ గన్ను లున్విష్టారక. ౬౧
వ. అంతం బుగోహితమంగ భావా రానంతరంబ మోహూర్తిక దృశ్యమునూర్తారం
బునం దెరఱుత్తించిన. ౬౨

సీ. లజ్జఁ గొంఁజొకసేపు లలనద్విష్టాలముల్ తెప్పలతోనన యుక్పత్తిల్లు
విచ్చలవిడిఁబోన్వి విభునిపిడ్డగాములు మెలఁతమోహనమూర్తిఁబొందఁబద్మః
దనరెమవేమకఁ దనన్వంగిచూపులు చెలువునిమోముపైఁ బొలసి మగుకుఁ
జూపులు దాన్తొన నుదతీలలాచూబు లలితంపు సిగ్గునఁ గళవళించు
నపుడు దనుచందములు చూచి యలరుప్రోడ
యలరుఁబోఁడలనరసోక్తు లమృతరసము
సోన లొలికించె నంతయు సొబగుమిగిలి
తమకు నప్పుడు చెవుల కుత్సవ మొనర్చు. ౬౩

సీ. పల్లెరంబులనున్న ప్లాలు దోయిటమంచి పాణిపద్మంబులు భ్రమలు నిండ
సేనలు పెట్టంగఁ జేతురెత్తె చోటఁ గరమూలరోచులు గ్రన్నుచేర
చేత(తె)న్లుచెచ్చుచో నీతకటాక్షంబుల మించి నీరెండల ముంచికొనఁగఁ
దలఁబ్రాలసందడిఁ జెలువపయ్యెడవాసి యిటిచన్నుఁగవకాంతి గీటికొనంగఁ
దానుఁ జయ్యవ ధవళాక్షతలు ధరించి
సొలఁతిమాఱిపై నినుపారఁ బోయ మిగులఁ
బాటలాసితసిరహర్నిత్రుభలు దనరఁ
బాటవములేక పతి తోల్పుచాటు నొందె. ౬౪

క. తలఁబ్రాలు నోయఁ దగ్గర, జలజంబులసొందు పతికి జలజాననకుఁ
దళముగ నకలాంగములను, బులకాంకురవితతి నానునోయచునుండె.

వ. ఇవిధంబున మహాత్మవానందకందళిత మానసు లై న యాదంబతులకు హోమానంతరంబ మాత్రవేద్యుం డనేకకరితుగగ రత్నభూషణ చీనాంబ రాది మనోహరధనం బరణంబిద్వి వందిమాగధాదిజనంబుల కభీష్టధనంబు లొసంగి యందఱ నన్నపానాదులం బరితృప్తులం జేసి దంపతుల స్వస్థులదిం బుల నునిచె నయ్యవసరంబున.

౬౬

సీ. అభీశుసాంధ్యసేవాభిషేకమునకు జలధి ముంచిన హేమకలశ మనఁగ జలధియుద్యానభూజంబున రాలిన బంధురపరిపక్వఫల మనఁగ నంబువదంతి గోరాడ నంబుధిఁ బడె యచరాత్రిధాతురాగ్న మనఁగ వరుణకుటులినీకరతలంబునఁ దప్పి పడినమాణిక్యపుబాతి యనఁగ వారుణీసక్తుఁడై జాటి వనజబంధుఁడ, దపరగిరిమీఁదఁ గాల్చిన కద్ధిఁబడియె వారుణీసక్తు లై పెరివార లెట్లు, చక్క నిలువంగ నేర్చుచు నిక్క మరయ.

క. దినలక్ష్మి యినుఁడు చనుటయు, ననుగమనముసేయఁ బల్చిచూచలమున నొట్టినయెఱుమంటలపోలిక, ఘనసంధ్యారాగరుచులు గడు నొప్పారె.

గీ. మించెనెఱుపంజ లదరి యామీఁదఁదార, లల్లనల్లనఁ దోతెంచెఁ బెల్లుగాఁగ నూతనంబుగ నంబరానోకహంబు, చిగురు నింజారఁబెట్టి పూచెనొయనంగ.

గీ. జలరుహమలుసూర్యబలమేమియును లేమి, జంగ్రఁజొప్పకునిఁజాలఁగుంచె గ్రహబలంబు లేనికాలంబు నెంతటి, సిరులుగలుగువారుఁ జిన్నవడరె. ౭౦

సీ. మధుపసంఘంబులుమట్టిచుట్లాడుచుఁ గువలయంబులుమాఱఁగొనఁదొడంగ ద్విజకోటి సన్నాగవిహరణంబులు దక్షి యడఁగి కుజాతుల వాక్రయించెఁ బతులచేరువ లేనిభామల దగ్గటి మారుండు భీతి నింజారఁ జేసెఁ గులశీలవిధములఁ దలఁపంగనేరక జారచోరావలి సంచరించె మహావివేకులు ఘనతనూమాద్భుతైరి, యేకవర్ణత వాటిల్లె లోకమునకు నధికతేజస్వీయగునినుఁ దనమింప, దివి యరాజకమై యున్న యవసరమున.

ఉ. తాంతము లైనతామరలతాపులు సేవలు దక్షి పోవఁగా నంతట వచ్చి చొచ్చె మధుపావళి శ్రోలుచు పోలుచుండఁగాఁ గాంతననాంతరాంతరవికామనివాసవిజృంభమాణసా యంతనమల్లికాకుసుమహోమనోహరపారభావలుల్.

౭౧

సీ. ఇది చనుదెంచె నే నేగరా దనియొక్క లోయజబంధుండు లొలఁగిపోయె నిది తరు మాపఱఁ బావలెను ననియొక్క రాజ రయంబుక రాక తడసె

నిది వెనుదగిరిన నేగరా దనియొక్క చుక్కలు దీనిలోఁ జొచ్చి వెలసె
నిది మ్రొంగు ననియొక్క యిప్పుకుచీకహాపమున నిండులుసాచ్చెఁబవనబంధుఁ
డనఁగ దెసె తెల్లఁ గస్తూరి నలఁడినట్లు, మింట నెల్లను గాటుక మెత్తినట్లు
నుర్వి గలయంతయును నీలి నూచినట్లు, నంతకంతకు నగ్గలమయ్యెఁ దమము.

వ. అయ్యవసరంబున.

౭౪

సీ. సిఠిలోడఁ బుట్టువు చెంగల్వ చెలిపొందు ప్రాసంగదము తన్నునకు నెలవు
చీకఁటి మూఁతలఁ తెండకినెఱచాతు మున్నటి నుబ్బించుముద్దుఁబట్టి
యునుపాలిగన్న పున్నమతేఁడు వెన్నుని వియ్యంబు తామరవిరులగొంగ
ముక్తంటితలపూవు చుక్కలయెలికె వెన్నెలకంచువు వేల్పుబువ్వ
కూడి పాసినవారలగుండెదిగులు, పాసి కలసినవారలపాలియింపు
పొడుపుఁగొంపున నెంతయు బెడఁగునొంది

మన్నభునిమామ యగుచండమామ పొడివె.

౭౫

గీ. పూర్వసిరి పానవట్ట మైపొలుపుమిగులఁ, బర్వరాగలింగమువోలఁ బ్రబలెరాజు
పూజ చేసిన నవకంఠుఁ బూవులట్లు, లుళితలమునఁ దారక లోప్పు మిగిలె.

చ. సలితలీలఁ బ్రాగ్విరతఁ జాలఁగ రాగముఁబొందఁజేసి యిం
పొలయఁ గుముద్వత్తిరితికి నుల్లసనం బొదవంగఁ తేయుచు
స్విలసితతారకాంగనల వెన్నెలగందపుఁబూఁతచేతఁ బె
ల్లలరఁగఁ జేసె నప్పు డమృతాంగుఁడు దక్షిణనాయకాశృతిక.

౭౬

... .. (గ్రంథపాఠము)

... సంతోషంబు నిగుడుచుండ వైభవముతోడ శృంగారవనము సొచ్చి

సీ. మంచరమంజుల శంజరంబు నెలంగ

లవించులుచేసి పూవుఁడిఁగలపొ, తఁ బొలసిపొలసి

నెరుపారనిండు వెన్నెలచల్లు చూపుల సొంపార మామిళ్ళు చూచిచూచి

విరులువేకుకఁ గోయఁ గరము

...టలోఁగరముజేడ్డఁ, దిరుగుచున్నట్టినిర్జరతరుణు లనఁగ

నవవికాసంబు గతులకు నవక మొనఁగ, వనములోపలఁడిగిరివనజముఖులు.

సీ. పొగడంగ

దుచువారు

నోపాటలాధర యీపాటలము నీవు ముట్టకు మదియొట్టు వెట్టువారు

రాజాన యనుచు సీరాజానవఁ దొలంగ దటుచూచు దీని

లేవె చలు లిందు రండని చీరువారు

మెరయుపువ్వులుగనుఁగొనిమెచ్చువారు, జలుకబోదలఁ బట్టంగఁజేరువారు
నగుదు నెంతయు వేడ్తల నతికయిల్ల...

2౯

సీ. నొకకొంత మోపి నిర్భటుయును మండరములు తొలికూటసలుకు
వామకరంబులఁ వరశాఖ లూఁచిన మణిమూర్తికలదీప్తి మాటుమలయఁ
బూవులకందువఁబొ
గరములల్లన యెత్తి ఓరులు గోయఁగఁబూన దోర్పులరోచులు తొంగలింపఁ
గుచములొకటి నొక్కటి మీఁదిక్రొత్త నెగయ
నలుల బాడలు గనుపట్టి నెలయుచుండ, ... కేలిసలిపిరపుడు.

౩౦

డి. సన్నపుఁగొనుమీఁద వలిచన్నుల ప్రేగు ఘనంబు నెవ్వడిం
దన్నకు మన్న యోపికతామరసానన యంచు భీతితోఁ
దన్నకబోటి

... .. ధజనతాకృతిశోకమునయ్యశోకముగ.

౩౧

సీ. ఎఱసంజకర్వ నదేలకో యెఱసంజ గాదిది దిగురాకుగముల పెల్లు
దిగురాకుపైఁ దనుక్రేణి యిట్లడరునే తమముగా
...చునేతారక ల్లావిలి కోరకములు
కళికలమీఁద వెన్నెల లుద్భవించునే వెన్నెల గా దిది విరులసొబగు
లనుచు ముగ్ధలు వలుకంగ నతివిదగ్ధలల్ల నవ్వవఁ జెలుపుదు ర...
... లు దిక్కులనుం జాపువఱపునపుడు.

౩౨

క. డోలాలీల లొనర్పుచు, కేలిసదసంబులందుఁ గ్రీడింపుచుఁ గ్రీ
దాలాపములకు మెచ్చుచు, నాలేమయుఁ బతియు...

౩౩

సీ. (నీకటాక్షంబులు నెర)సినయెడలెల్లఁ గలువలుపూచిన కరణినుండు
నీమేని నల్తావి నెగడిన నేపూపు లైవను మంచి వైవట్లు దోచు
నీయంగములకాంతి నిండిన లత లెల్లఁ గనకంపులతికలఁ (కరణివెలయు)
జగురుల పోల్చినుండుఁ

చెలిసి తెలిసికోయనకానియలరులెపుడు, గోచివిచ్చలవిడిమాకుఁగోయరాదు
నెలఁత నీపొత్తు గలయము నేటి కనుచు, బాలఁచిన్వొక్కఁడె...

౩౪

రామునిగుణములు, సింహములరాద్రు, తేనె=చతుర్థికి, కైకొటకూ=కై, కొటకు-ఇవి వచ్చును. రామునికై, రాములకై, రామునికొటకు, రాములకొటకు, కడదువియు నిట్లే తెలియునది. బసినె=పంచమికి, వలనె=వలన యనునది, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది. రామునివలన, రాములవలన.

సఃకౌ బయః కు రనితా మందు జీవ సువిధవర్తినా మిందు

ఇది నాలుగుసూత్రములు. కౌ=కు అను విభక్తిపర మై యుండిన, సః=న, అనునాగమము వచ్చును. ని అనునది రాదు. అనితాం=ఇకారాంతవ్యతిరిక్తము లైన నామములయొక్క, బయః=షష్ఠికి, కుః=కు అనునది వచ్చును. రామునకు. సామాన్యకారమున వ్యాగమము వచ్చిన వికారాంతరూప మగుచున్నది, కనుక, అనితాం అనుపద్యదాసచేత కు రాదు. బయఃశ్చ-అను సూత్రమున, కి వచ్చును, రామునికి. అపహావమునకుఁ గలదు, రాములకు. జీవః=సప్తమికి, అందు=అందు, అని వచ్చును. రామునియందు, రాములయందు; వ్యాగమము సంకీర్ణింపనివారిపక్షమున, నుచ్ఛారః, అని నుచ్చు వచ్చిన రామునందు అని కలదు. స్థానబలమునందు, అందు అనియుఁ గలదు. టాన్-ముదలైన విభక్తిసంకేతములు ప్రాకృతశాస్త్రప్రసిద్ధములు. సవిధవర్తినాం=సమావవర్తులకు, సప్తమ్యంతము-ఇందు=ఇందు అనునది కలదు. ఇందు భుజించె. ఇందు శయనించె.

తోడ సహజేటాసః పట్టితి చ పశ్చురీ గుణే పేతౌ.

౭

కంటన్యారాదాదే ల్లోపల నిర్ధారణోద్భవా షష్ఠి.

యొక్కన శేషేషష్ఠి విషయనిమిత్తాదిజా తక్తవా న్యా||

౮

ఈవాక్యత్రయమూలు సూత్రములు. సహజే="సహాయకైప్రధానే" అనుశబ్దసూత్రమున వచ్చు, టాసః=త్వరీయకు, తోడ=తోడ యనునది వచ్చును. శిష్యులతోడ వచ్చు. గుణే పేతౌ="విభాషా గుణే స్త్రియాం" అను శబ్దసూత్రమున వచ్చునట్టి-పశ్చురీ=పంచమికి, పట్టి ఇతి=పట్టి యనునది వచ్చును. గుణముంబట్టి ధన్యుడు, జ్ఞానముంబట్టి ముక్తుడు. అన్యారాదాదేః="అన్యారాదాదిషు" అను శబ్దసూత్రమున వచ్చెడుపంచమికి, కంట=కంట యనునది వచ్చును. రామునికంట నన్యుడు, వనముకంటఁ జేరువ. నిర్ధారణోద్భవా="యత శ్చ నిర్ధారణం" అనుశబ్దసూత్రమున వచ్చెడు షష్ఠికి, లోపల=లోపల యనునది వచ్చును. దేవతలలోపల గారి యధికురాలు. శేషేషష్ఠి=

శేషార్థమందు వచ్చువట్టికి, యొక్క = మొక్క యనునది యగును. అంబయొక్క చానుఁడు. విషయనిమిత్తాదితా = విషయనిమిత్తాద్యర్థములం బుట్టిన, అన్యా = సప్తమికి, తథావ = అట్టిలాగుననే యుండును. హరివిషయము, హరినిమిత్తము, అదిశబ్దముచేత సతీసప్తమియును వర్తమాన్వార్థ మయియే యుండును. హరిరక్షిం చుచుండఁగాను.

స్వాదమహితం విభక్త సోశ్యము తదుపరి పువస్తుబూ ప్రాచామ్
సోష్టు గిత ఉ శ్యహు శ్యే సమ్ముక్తా నా దితాం బసః కిశ్య.

ఇది యాటుసూత్రములు. అమహితం = అమహత్తులకు, విభక్త = సప్తవిభక్తులును బరమై యున్నపుడును, సో = ప్రథమైకవచనమునకు, ఆదేశమై, ము = ము అనునది, స్వాత్ = ఆప్రను. వసము, ప్రథమైకవచనాదేశము. వస ములు, వసమును, వసముచేత - ఇత్యాది, తదుపరి = ఆయామీఁదను, పునః = తిరుగ, ముఁ = ము, బు అనునవి వచ్చును. అని, ప్రాచాం = పూర్వులయొక్క మతము. వసము + ము, అని యుండిన, మొదటి ము, సున్న యై ద్విత్వమా యెను, వసమ్ము; బు, ఉండిన వట్టి వసంబు అని చూప మా యెను. ఇతః = ఇకారాంతముమీఁద నుండెడి, సో = ప్రథమైకవచనమునకు, లుక్ = లోక మ గును. హరి, గిరి. బహు శ్యే = బహువచనమందు, ఉత్ = ఉకారము వచ్చును. హరులు, గిరులు. ఇతాం = ఇకారాంతములకు, సమ్ముక్తా = సంబుద్ధిపరమై యుం డిన, అత్ = అదాగమము, న = లేదు. ఓహరి, ఓకారి. బసః = వస్త్రైకవచనము నకు, కి, చ = కి, అనునది యాదేశమై వచ్చును. హరికి.

టాదా వితో సనిస్సా దీదన్తా ఇద్వదేవ కృతప్రాస్వాః

వికృతో క్వచిచ్చ లోపో మోక్షీర్ఘ శ్చాత అదిమస్య భవేత్.

ఇది నాలుగుసూత్రములు. ఇతః = ఇకారాంతమునకు, టాదా = తృతీ యాదివిభక్తి పరమై యున్న, నిః = న్యాగము, నస్వాత్ = లేదు. హరిచేత, హరి వలన. కృతప్రాస్వాః = అసంతరసూత్రముచేత ప్రాస్వముం బొందిన, ఉదన్తాః = ఉకారాంతములును, ఇద్వదేవ = ఇకారాంతములవలెనే యుండును. సేనాని, అగ్రణి. వికృతో = తెనుఁగునందు, క్వచిత్ = ఒక్కొక్క దిక్కున, మోః = మూఁ, లోపః = లోప మును, అదిమస్య = ఆమొదటనుండెడు, అతః = అకారమునకును, దీర్ఘశ్చ = దీర్ఘమును వచ్చును. చకారము వలన వికల్ప మనుట, బంపాలు, జంపాలు, పాలు,

సర్వతోతోతోర్వర్ణవతి మువ వ్యభిచారాదానాం వా

దుబితౌతు నపుతస్యై త్సమ్ముఖా నిత్యతాం విరుఃకేదిత్. ౧౧

ఇది మూడుసూత్రములు. ఉతోతో=ఉకారాంత, ఓకారాంతములకు, సర్వత్ర=సర్వదిశకులయందును, పు=పు, అనునది, మువత్=ము, అనుదానివలెనే, భవతి=అగుచున్నది. ప్రశస్తికవచనమున కాదేశ మయ్యును గతమతోటుల విభక్తి దాపయి యును వచ్చు కనుట. గురువు, వస్తువు, ధేనువు, గురువులు, గురువులచేత-ఇత్యాది. ఓకారాంతమునకు, నోవు, నోవుచేత. మహర్షదానాంవా దుత్-మహర్షదానాం=మహర్షదములకు, వా=వికల్పమున, దుత్=దుట్లు వచ్చును. విష్ణుఁడు, విష్ణువు, శంభుఁడు, శంభువు. సమ్ముఖా=సంబుద్ధియును, ఉతాం=ఉకారాంతములకు, దుబితౌతు-దుత్=దుట్లును, అత్=అదాగమమును, న=లేవు, పుకారాత్=అంత్యవర్ణమునకుఁ బ్లుతమువచ్చును. ఇతి=ఇట్లు, కేదిత్=కొందఱు, విరుః=తలంతురు. ఓవిష్ణు! ౩, ఓశంభు! ౩. ఇందుకుఁ బ్రయోగము వాగనుకాసనులు తామే చెప్పినారు. "జరత్తారామునిశ్రేష్ఠ"-జరత్తారు ర్జరత్తారాస్ అని వ్యాసులు చెప్పినారు. కనుక, ఉకారాంతములు, "కేదిత్" అన్నాఁడు గనుక విష్ణుండ అనియు నుంగలకు.

దీర్ఘాణాం ప్రాప్యస్యై స్త చ దేశ్యకదే నచైకవక్త్రేపి

చా బిధిత్రాదేన స్తస్య చ వా తాత్రతా రమేశసమా. ౧౨

ఇది యాఱు సూత్రములు. దీర్ఘాణాం=దీర్ఘములకెల్ల, ప్రాప్యః=ప్ర్యాత్=తెనుఁగున ప్రాప్యమవును. అంబ, లక్ష్మీ, కరభోరు. దేశ్యకదే=దేశీయపుఁదెనుఁగునందు, న చ=లేదు. నవలా, నేలా, లకోరీ, ఇత్యాది- ఏకవక్త్రేపి=ఏకాక్షరతత్పమయందును, నచ=లేదు. త్సా, శ్రీ, స్త్రీ, దాపి, అవిధాతాదే, ఉ=అవిధాతాదే=విధాత్రాదిగణవ్యతిర్దిమన, ఉ=ఉకారాంతమునకు, దాపి=దాపి అనునది యాదేశము వచ్చును. దాపిలో దకార పకారములు పోగా, అ- యని శబ్దకాస్త్రవ్యాయమున ఋకారమును గొట్టి నిలువఁగా-కర్త, ధాత. తస్యచ=అవిధాత్రాదికిని, వా=వికల్పమున, దాపివచ్చును. : ధాత, మాంధాత. త ఉభా=అదాబుతాఽదాబంతములు, రొడును, రమేశసమా=రమాశబ్ద, ఈశశబ్దములవంటి చొను. విధాత యనిన రమాశబ్దమునంటిది. విధాత్పఁడు, ఈశశబ్దమువలెనే యకారాంతమై యుండును.

కృది దమహతోపి ముక్తస్యా దేవాదే రమహతాంచదాపున్న

స్త్రీశ్చ బహుత్వే సురాదే రసమాసే లుగ్భవే శ్చుకాదే శ్చ. ౧౩

ఇది నాలుగుసూత్రములు. కృదిత్ = ఒక్కొక్కచోట, అమహతోపి = అమహాత్మనకును, ముక్తస్యాత్ = ముక్తవచ్చును. పుట్టియొక్కఁడు, వనయొక్కఁడు. ఏకాదే = ఏకాదిగణమునకును, అమహతాంచ = అమహాత్మలకును, డా = ముక్త పరమై యుండిన, ఉత్ = ఉత్తరము, న = లేదు. ఏకాదులు - ఒక్కఁడు, మెరియఁ డు, సురియఁడు, పాపండు, ఇత్యాది. కర్తృశఁడు, కైరఁడు, జన్మఁడు, అశ్వవా చకములు. ఏనికన్నిటికిని, కృదిదమహతోపి ముక్తస్యాత్, అని ముక్త వచ్చును. సురాదే = సురాదిగణమునకు, అసమాసే = సమాసముగానియట్లు, స్త్రీశ్చ బహుత్వే = స్త్రీలింగమును బహువచనమును వగురు - సురలు. సమాస మైన భూసురుఁడు. సురాదులు ప్రయోగముచేతఁ జెల్పినకొనునది. కుకాదే = కుకా దిగణముయొక్క, మోః = మూకు, లుగ్భవేత్ = లోప మగును. కుశ, దర్భ, హంస, దూత, ఇత్యాది.

షష్ఠీవిశేషగానాం ప్రథమాస్యా ద్వ్యవహితాశ్చ సర్వస్యః

వికృతేచ స్త్రీలింగాః స్త్రీలింగసర్వనామధేయాస్యః. ౧౪

ఇది మూడుసూత్రములు. షష్ఠీవిశేషగానాం = షష్ఠ్యంతములయొక్క విశేషగాములకు, ప్రథమాస్యాత్ = ప్రథమ వచ్చును. "శిష్టవత్సల గారి కాశ్రి తుఁడ నేను". సర్వ = సర్వవిధ శ్రీవిశేషగాములును, ద్వ్యవహితాశ్చ = విశేష్య ముతో వ్యవధానము గలిగియును (అర్థముగలిగియును) నుండును.

౧. అర్చితావన సురల మున్నుల బ్రోచ, శంకరునిరాణి నర్పింతు శైలసుతను ఇందువదనకుఁ బ్రణతి సర్వేశ్వరకిని, యాద్యయం దనుర్తమాయార్యయందు.

స్త్రీలింగాః = స్త్రీలింగపదములు, వికృతేచ = తెనుఁగునందును, స్త్రీ లింగసర్వనామధేయాః = స్త్రీలింగములైనవిశేషవిశేష్యములుగలవి, స్యః = అవును. చకారమువలన సంస్కృత స్త్రీలింగపదవిశేషగాములు స్త్రీలింగములే యునుట. గారి భక్తవత్సల, గురారాపట్టి యాశన్నవరద.

ఉధయదిధ మమహతీనాం నియత స్త్రీచక్రత్యయపు సర్వాపావ

ఇతిరత్రచ ద్వితీయా తస్యాః ప్రథమాచ జడవదానాంస్యాత్. ౧౫

ఇది నాలుగుసూత్రములు. అమహతీనాం = అమహాత్మలైన స్త్రీలింగ ములకు, ఉధయదిధం = పులింగ స్త్రీలింగరూపవిశేషగాములు చెందును గలవు.

శరచ్చంద్రిక మనోహరము, పుచ్చలత మనోహర- సర్వాసాం = స్త్రీవాచకములైన తెనుగు సంస్కృతముల కన్నింటికి, విశేషములకు, స్త్రీప్రత్యయః = ట, టులు మొదలైన స్త్రీ ప్రత్యయములు, నియతః = అవశ్యకము. శరచ్చంద్రిక తాపాహరిణి, మిన్నేరు శివజటానాటచాసిని, అంబ సకలజగత్తస్త్రి. ద్వితీయా = ద్వితీయాదిభ్యః, ఇతర శ్రవ = తనచోటఁగాక కడమదిభక్తులచోటను వచ్చును. హేలిని సజశకు, తృతీయాయాదు ద్వితీయ. ద్వారక నున్నాఁడు, సప్తమియందు ద్వితీయ. జడపదానాం = జడపదములమొక్క, తస్యా = అద్వితీయకు, ప్రథమాచ = ప్రథమాదిభక్తియును, స్యాత్ = అగును. కొండపిగ, రథ మ్మోచకారమువలన ద్వితీయయు నుండును. వనమునుతేరి.

ప్రవానా రైనానో, స్త్రీవస్తా హృదివోస్తు జాయతత్

వాయిరపు ర్వక్రతమా పుష్పవస్తేరః క్వది గ్గజాకోవః.

౧౬

ఇది యాఁజుసూత్రములు. రైనానో = రై శబ్ద నాశబ్దములకుఁ దుడను, అనానా = ట కారమును, అనయచనదియు (ట + అన, అనానా)స్తః = అగును. రో, వావ- స్తా = స్తాశబ్దము, స్త్రీవత్ = స్త్రీశబ్దమునంటి జాను, ఏకాక్షరమై నిలుచు ననుట, స్తా. భూదివోస్తు = నా, దివ శబ్దములకు, జా = సంస్కృతములో సప్తమ్యేకనచనమును, యత్ = ఏకాక్షరమో, తత్ = అక్షరమే యగును, భువి, దివి. వక్రతమా = వి, కౌలు, వా = వికల్పమున, అయి రపుః = అయి, అపు, అని యుండును. శైలు, కయిలు; కౌరా, అపురా. ద్వస్తే = ద్వంద్వసమాసమందలి, ఊ = ఋకారమునకు, క్వదిత్ = కొన్నిచోటుల, రః = రేఖనుగును. మాత్ర పిశ్యభావనను శైలపుత్రి గొలుతు. కొండ తీ క్వదిచ్ఛబ్దము నుత్తరమునకే యన్వయించుకొందురు. గః = గకారము, క్వదిత్ = కొన్నిచోటుల, వః = వకారమును. ప్రేగులు, ప్రేవులు; తోగలు, తోవలు; పగలు, పవలు; ఇత్యాది.

స్వస్తా న్నామ్నః కుక్షోర్భహువచనే కుత్రచి న్నులోపశ్య

సలలో ద్విన్దయుతో దుర్వా లులయో నుల్లుగపి రయోః పరతః.

౧౭

ఇది మూఁజుసూత్రములు. స్వస్తాత్ = నుకారము తుడయందుఁ గల, నామ్నః = శబ్దమూమిఁది, నో = నుకారమునకు, బహువచనే = బహువచన మందు, కుక్ష = కుక్షాదేశ మగును. జకార మిత్తయిపోయిన, కిత్తు గనుక యర్థలిం

దుయు క్తమగును. *కొలను, కొలఁకులు; కలను, కలఁకులు, మ్రాను, మ్రాఁకులు; క్వచిత్ = కొన్నిటియందు, నులోపశ్య-నుకారలోపమును నగును. చేను, చేలు; మీను, మీలు. చకారప్రయోగముచేతఁ గొన్నింటికి లోపము లేదు. మేనులు, కొనులు. లులయోః=లు, ల, అనునవి పరమై యుండిన, సలలోః=లకారయు క్తమైనలుకారమునకు, వా=వికల్పమున, విన్దుయుతః=మన్నలోఃగూడిన, నుః=నుకారము, వచ్చును. తయోః=అలులలకు, కరతః=పరమైయుండెడు, ఉల్లుగపి=ఉకారలోపము నగును. విల్లు, అనులకారయుక్త మైనలూకు విందులు, అని వచ్చును. ఉకారలోప మైన, విండ్లు, అని వచ్చును. వికల్పము గనుక విల్లును గలను. ముండ్లు, ముండ్ల, ముండ్లవ్రాను, “బహువచనే” అనుపదమునువర్తించుచున్నది.

నిత్యం దారాదేశ్య స్యాల్లో ధులయో రుకాచ తక్రస్తః

లోలో డలటా ముడితాం తస్య చవా లుక్పిలోలోశ్య.

౧౮

ఇది నాలుగు సూత్రములు. దారాదేశ్య=దారాదిగణముయొక్క, లోః=లుకారమునకు, లులయోః=లులలుపరమైయుండిన, నిత్యం=నిత్యముగాను, బహువచనే=బహువచనమునందు, నుః=ను అనునది వచ్చును. (బహువచనదువర్గము లనువర్తించుచున్నది) దారాదు లనఁగా, ఆలు మొదలైన తెనుఁగు శబ్దములు. తక్ర=అదారాదులయందలి, లులయోః=లు, ల, యనువానికి, రుకాచ=రు, ర, యనునవియు, స్తః=అప్రను. ఆప్రు, జవరాంధ్రు, కోడంపు, చెల్లెంపు; వాంఠ్రు, వీంఠ్రు, విలుకాంధ్రు, అనుస్థలములడకారము మునుపే యున్నది. దారాదులలోనివి గనుక రురలు వచ్చినవి. రః=ర అనువానికి, లులలుపరమైయుండిన, లః=ళకారము వచ్చును. గోరు, గోర్పు; ఏలు, ఏళ్పు; ఉత్తరసూత్రముచేత, ఉకారలోపమైనది. డలటాం=డ, ల, ట, అను నీమూటియొక్క, ఉడితాం=ఉకార, ఇకారములకు, తస్యచ=మునుపటిసూత్రమునందుఁజెప్పఁబడిన రు అనువానియొక్క యుకారమునకు, వా లుక్=వికల్పముగ లోపము వచ్చును. వికల్పము గనుక గోరులు అనియుం గలను. రః=అని పొల్లు కేఫ చెప్పినాడు గనుక, ఉకారలోపములేనప్పుడు లకారాదేశ్యము రాదు. పొడి, పొట్టు; త్రాడు, త్రాట్టు; అంబలి, అంబట్టు; చాలు, చాట్టు; చెట్టు, చెట్టు; పెట్టు, పెట్టు; జట్టి, జట్టు; పెంటి, పెంట్టు; ఇత్యాది. సలః=లకారయుక్తమైన, లోశ్య=లుకారమునకును, ఉకారలోపమగును. వండిశ్యేసి, అంబశ్యాన్వి.

బొవవిధక్షికలీనా మిల్లు గృహుళం తదైవ మ శ్చ స్యాత్

అపి సంయుక్తసమాప్తే భూయోస్తే లుక్ ప్రకృత్యతే నామ్నామ్. ౧౯

ఇది రెండు సూత్రములు. బొవవిధక్షికలీనాం=బొవవిధక్షికములయం
వలి లి యనునక్షరమునకు, ఇల్లుక్, బహుళం=బహుళముగా, ఇకారలోపమగు
ను. తదైవ=చలాగుననే, మశ్చ=మకారమును, స్యాత్=అగును. గుర్తలి, ఇకా
రలోపమై, ఉకారము వచ్చి, గుర్తంస్తు, గొర్తంస్తు, రోకంస్తు, ఇత్యాది బహుళ
గ్రహణముచేత, పండిలి-బొవవిధక్షికమైనను రాదు. పెండిలి-బొవవిధక్షికము
కాకున్నను వచ్చును. పెండ్లింస్తు. లుః=లుకారము, సంయుక్తసమాప్తః, అపి=
నామాంత్యాక్షరములతో సంయుక్తమై ముగిసి పోయియు ను, నామ్నాం=
నామములయొక్క, అస్తే = తుదయందు, భూయః ప్రకృత్యతే = మరలఁ గని
పించును. ఇంస్తులు, పంస్తులు, పెంస్తులు-ఇత్యాది.

కేహించి మదంతానాం నేతి విధక్తౌ వ్రనో లుక్ స్యాత్

బొవవిధక్షికనామ్నా మత్వంస్యా త్సప్తమిత్వతీయాక్లే. ౨౦

ఇది రెండుసూత్రములు. కేహించిత్ =కొన్నియైన, ఉదంతానాం=ఉకా
రాంతములకు, నేతి విధక్తౌ=న, అను సప్తమియందు, ఉహః=ఉః అనుదానికి,
లుక్ స్యాత్=లోప మగును. (మేరున) చోటన, అనుసప్తమ్యంతమందు, లు
లోని, ఉకారమును న లోనిపొల్లును గూడి, ఉః అగును. దానికి లోపమ
యిన, "చోట" అని నిల్చును. ఇటులే, ఉః, వహు, మీఁద మొదలైన రూప
ములు. బొవవిధక్షికనామ్నాం=బొవవిధక్షికనామములకు, సప్తమిత్వతీ
యాక్లే=సప్తమిత్వతీయార్థములయందు, అత్వం స్యాత్=అకారము వచ్చును,
విల్లు-అనునొవవిధక్షికనామమునకుసప్తమ్యర్థమందు, అత్వము వచ్చెను గనుక
టివర్ణములోనియికార మకారమాయెను-వింట, ఇంట, మింట, కంట, ఇత్యాది.

అనుతాం స్త్రియాం సమానాం సర్వస్య స్త్రీసమస్యచ సులోపః

ఏదంతాచ నామ్నా మన్యతరస్యా మియాన్తానామ్. ౨౧

ఇది రెండు సూత్రములు. అనుతాం=ఉదంత వ్యతిరీక్తము లైన, సమా
నాం=తత్సమములకు, స్త్రియాం=స్త్రీలింగమందును, సర్వస్యచ=ఉదంతములు
సహాగా సమస్తమైన, స్త్రీసమస్యచ=స్త్రీసమశబ్దములకును, సులోపః=ప్రథ

మైకవచనలోప మాను. అంబాశబ్దమున కీసూత్రమున నేకవచనలోప మై “దీ
 ప్లాణాం ప్రాప్యః ప్యాత్” అని ప్రాప్యము వచ్చిన, అంబ యని నిల్చెను. ఇట్లే
 గోరి, వాణి మొదలైనవి. అనుతాం, అన్నాఁడు గనుక, ఉకారాంతములకులే
 దు. భీరువు, చంచువు. వు అనువర్ణకము వచ్చునని మునుపే చెప్పినారము. గోడ,
 మేడ మొదలైనవి స్త్రీసమములు. ఇయానానాం=ఇయాయనునది తుదగాఁగల,
 నామ్నాం=నామములయొక్క తుదకు, అన్యతరశ్చాం=వికల్పమున, ఏదంతా
 చ=ఏకారాంతత్వమును, అగును. గద్దియ, గద్దె-నుడియ, సుర-ఇత్యాది. నా
 మాత్వత్వము గ్రహించుకొని, ముత్తము, ముత్తియము; విడము, విడియము-
 ఇత్యాదులయందును తెచ్చుకొనునది.

వికృత సర్వశబ్దాః క్లిబసమాః స్త్రీసమాశ్చ నాన్యేష్యః

క్లిబసమా అమహద్వత్ స్త్రీసత్పుయః స్త్రీసమా స్సమాస్తు సమాః. ౨౨

ఇది నాలుగుసూత్రములు. వికృత=తెనుఁగునందు, సర్వశబ్దాః=దేశ్య
 శబ్దము లన్నియు, క్లిబసమాః=సపుంసకసమములు ను, స్త్రీసమాశ్చ=స్త్రీసమ
 ములును గాని- అన్యే=పుంసమములు, సన్యః=లేవు. క్లిబసమాః=సపుంసకస
 మములు, అమహద్వత్=అమహత్తులైన తత్సమములవంటివి యగును. “ము ర
 మహతాం” అని ము వచ్చు ననుట. అందము, చందము, గుట్టుము, పల్లము-
 ఇత్యాది. స్త్రీసమాః=స్త్రీసమములు, స్త్రీవత్=స్త్రీలింగ తత్సమములవంటివి,
 స్యుః=అవును. ప్రాప్యవిభక్తిలోపము లగు ననుట- గోడ, మేడ, మోవి, బావి
 చామ, మోరు, పుల్లె, పల్లె, ఎల్ల-ఇత్యాది. సమాస్తు=తత్సమములు, సమాః=
 యథాపూర్వ సమములై యుండును. రాముఁడు, సీత, రఘుకులము.

శా. కష్టాంతాయతచారునేత్ర కమలాకర్పూరకూర్పత్రపా

వర్ణశ్రీకర మంత్రసాదిత విభాస్వమ్రాప చిద్రాప సా

వర్ణోదందిత మంచ బిందు మయ దీప్యద్దివ్య సింహాసనాం

తద్దివ్వంద విహార *హారకలికోద్యత్తాందికాభూషణా.

గద్యము-ఇది శ్రీసకలభాషావాగనుశాసననన్నయభట్టవిరచితాంధ్రశబ్దచింతా
 మణియందు సకలకవితాస్వతంత్రభట్టారక యెలకూచి బాలసరస్వతి కవిమ
 హోపాధ్యాయప్రణీతంబైన టీకాగ్రంథమునం దజంతపరిచ్ఛేదము.

చాలింప లేదయా ప్రభువెందు నీకన్న నీకన్న విడ్డంగి వీర నెమ్మ
 పతితుండు లేదయా పరికింప నాకన్న నాకన్న మహినొప్పు నరులలోనఁ
 బడుచున్న పాటు లెప్పుడుఁ దెల్పనా విన్న నావిన్నఁదన మిఁకఁ బోవఁజూడు
 గతిని ప లేకఁ గడతేర్చునాయన్న నాయన్న మాటల న్యాయ మెఱిగి
 యిది నిజం బని కరుణ వన్నేలి తేని, కేనియనిధంబు నీకథలావలే న, చారుగి
 వినిపితునిదె నానీతివంబు తాళరా తాళరా గైకొనకృత్యప్రమాద
 నీక దైవము నాకు నీకదమాసరా మాసరా జాగు రామానుజున
 నాకింత కెన్నిజన్మంబులో యెంచరా యంచరాయనిసాదిఁ గాంచినవారి
 ప్రబలతాప త్రయబాధల కోపరా కోపరాగ సావంతకుజనదూర
 యరసియిఁగ నైన నామొల నాలకింపు, కింపురుషయ్య గంధర్వకృతనచర్య-
 సిద్ధింపనేర్చునే శ్రేయోనిశాంతంబు శాంతంబు నాపఁటిచపలమతికి
 నిమకూడనేర్చునే సంపన్న దానంబు దానంబు నాపఁటి హీనగతికిఁ
 తేకూరనేర్చునే చింతావియోగంబు యోగంబు నాపఁటి భోగరతికిఁ
 బాసఁగంగనేర్చునే భూతహితత్వంబు తత్త్వంబు నాపఁటి దైవ్యకృతికిఁ
 గాన నిటువంటి పతితుఁడ నైన నాకు, నాకుజాతునికట్ల నీనామమత్సర, జా.
 నీచార్వముల రుక్మీనీత్యభామలు భామలస్థిరములులై వసింప
 నీయోజ్యమునఁ గరాన్విత వేణుకాండంబు కాండంబునించురాగమున నొప్పు
 నీకయద్వయిని మానితకంఖచక్రముల్ చక్రము లెవలయు తేజమునఁ దనర
 నీమేన నిర్మల హేమాధవాసంబు వాసంబు దీపించు వన్నెనలర
 నుదుటఁగ స్తురీలకంబువోదలమించు, మించునీమూర్తిఁగాంచి నీవించువాఁడఁ.
 భూషీకృతామ్నాయభాషణాచరణము ల్పరణముల్యవ్యత్యస్త సరణి నిలిపి
 యశ్రాంతసంగోపితాభిరవంశంబు వంశంబు మోవిపై వజలఁజేసి
 వర్ణావసరచర ద్వారీదాబర్హంబు బర్హంబు మూర్తి నేర్పడ ఘటించి
 వితిభూభయంకర దేవతాసుముఖంబు సుముఖంబు నోరగా సాంపానర్చి
 నట్టి నీదివ్యమగు లేజ మనువియోగ, యోగ వేళఁ గనంబడు నొక్కనాకుఁ
 జారుతరమండవోసపోలూరివాస, వారితామితత్వం మహానామకృష్ణ. ౨౦

— (3) పితృమూర్త్యదశకము. —

మొదలనె బ్రహ్మంబు పదునాల్గుభువనము ల్బువనము లైఁకిగాఁ బూనఁ గుక్కి
 నంతనే విభుఁ దాద్యుఁడై మహాదాదుల దాదులఁగా స్వరంత్రత విధించె

కవి నేమేధాని తనపార్శ్వముఁజై స్వయముఁజై నటవత్తళాయి యయ్యెఁ
 తెలఁగి యేదేవుండు నృప్తిసంధాతను ధాతను నాధిపద్యమునఁ గాంచ
 నట్టినిను దేవకీచండముందు దేవ, దేవ నవమాసములు మోచి తిరుగుటరిది
 చారుతరముండహాస బోలూరివాస, వారితొడుతత్పష్ట మన్నారకృష్ణ. ౨౧
 ౧౦౪ చ క్షగచాపిసాధన్మగ్ధరములు కరములు నాలుగు కరిధవిల్ల
 ధృతకీటాధరీకృత భాస్వనుస్తంబు మస్తంబు నిస్తులమహిమ నొప్పు
 లలిత రేఖాధాసిలక్షణాన్విదములు వదములు పల్లవప్రథల నలరఁ
 బూర్ణపతికస్థహూహనికాయంబు కాయంబు దివ్యమంగళితఁ దనర
 ననఁగునిటువంటినినుఁబురుటింటఁగన్న కన్నతలిదండ్రులెంతసంపన్నులొక్క.
 ప్రచలితహేమాద్రి పల్లవిశేషుఁడై శేషుఁడై పూన నేతరజవార్తి
 విధినితేవే నుదధిఁ బాట మత్యుమై మత్యుమై త్రిప్పనమహితీర్తి
 తరువంగఁ గ్రుంగు మంధానాద్రిఁ గూర్చిమైఁ గూర్చిమైమోచ నేర్గవర్తి
 యతలస్థమహిఁ దిర స్మైలసామఘృష్టియై ఘృష్టియైయైతేనేర్పవ్వమూర్తి
 యట్టినినుఁగొంచువసుదేవుఁడతిరయమున, యమునదాఁటివేటల్లకునరుగుటరిది
 ముండఁజి నిమకొని ముదుక నేర్పరిచాటి కరిచాటి తెలంబు శిరమునంటి
 యూరువులందిడి యుదకశీకరములఁ గరములు సున్నితోఁ గలయ బులిది
 మృదులొష్టధారపారి ద్రకృజ్జలముల జలముల దోయట జలకమార్చి
 కడువేగముగ మేనితడిని బయ్యెదనంట నదనంఁ తేర్చి పెంపొదవనొత్తి
 కుత్తుకకు డాయఁతేతుల నెత్తిపట్టి, పట్టివని ముద్దుగొను తల్లి భాగ్యమే ము-
 నిటలస్థలిని శ్లోఘటియించుఁ గావునఁ గావునఁ బోరిడి కలఁగు వేళ
 బామల క్రిందుఁ రేఖ నమరించుధనితంబు ధనితంబు కడు దుర్బు పడెడువేళ
 నొక చెట్టునె రమ్మ నుంచు నంజనముచే జనముచేకొని ముద్దుగొనెడువేళ
 మొలకైదు నింగువ ముడిచిన ముడివెట్టు ముడివెట్టిపురుడంటి బడలువేళ
 నందనలియిల్లునినులో చనములఁగాంచి, కాంచినవధూటికధికంబుగాఁగఁబెంచె-
 పుక్తలో నిమకొని పలుమాలు జోకొట్టి జోకొట్టి పులుకుచు జోలవాడుఁ
 బోరు వెట్టిన ఘంజునఁ తేర్చి చిచ్చోసి చిచ్చోసి యని వ్రేళ్ళఁ జచ్చుకొట్టు
 హాయి రేయనుచు నుయ్యలనుంచి లాలించి లాలించి మెల్లమెల్లనఁ గదల్చు
 బూచివచ్చెనటంచు బుసవెట్టి వెదరించి వెదరించి మీఁగాళ్ళఁ వెట్టియూఁచు
 నిన్ను నిన్నివిధంబుల నిద్రఁబుచ్చి, బుచ్చికిసంపంచుఁ డల్లిచాలిచ్చు లేటి, చా.

పనిమాలికేవలార్థకుఁడనఁజనుబాలుఁ జనుబాలు గుడుపనే సమయమిఁగి
విసఁజాలఁ బ్రాప్తై ననుచు నీవెన్నఁగా వెన్నఁగాచిననేర నన్నిమిడవె
రీల నుయ్యలఁ బవ్వలింది పెంపొందుగాఁబొందుగానికని ప్రపుచ్చఁగదె
తదవాయె నిద్రింది తాళఁ బాఁగిరినో కలికి నేర్పున మేలుకొలుపఁగదె
యనుచునందుండునీరల్లిననుచుటప్ప, అప్పటికినిన్ను గాంచుమోహమునఁగాదె-
నుచురాచిరేక నెన్నుచుటిపై నలకల నలకలాపా గ్రణీయై మెలంగ

నురమునఁ బచ్చల నొప్పి యొప్పులెగోరు పులిగోరుకతఁబలు పొంగమలర
ననుమున మిడిలితానపు మెఱుంగంటల గంటల మొలమూలు గల్లరనఁగఁ
దళతళదివ్యరత్న క్రభావలయము ల్వలయమల్ మాప్తా గ్రములఁ జెలంగఁ
దనరునీచానుయావంబు తల్లిచూచుఁ, చానుగంబులఁ నాలిచ్చి నొప్పుఁగాదె-
గుడువ రాచను బువ్వగడియలోనుచుకు నే నుచుకు నేర్పుననూఁదియిచుచు ననుచు
మిఁగదపెరుఁగుతో మెసపుమోగిరము నేగిరము నేమకనుభాకృతియటంచుఁ
జెచ్చెర ధక్షింపు చేకొని యీ వెన్న యీ వెన్న నేల నన్నెక్క డనుచుఁ
ద్రాగురా నునుపంచవారతో నీపాలు నీపాలు మున్ని లేఁబాప యనుచు
నిత్యమునుజిన్ని పాయపునిన్నభూత, భూతదయగల్గుజనయి శ్రీ బుద్ధగింనుఁ-
శింశుమారస్థ దివ్యాంశురి గ్రహముల గ్రహములఁ దారల రాశిగములఁ
బూర్వదిక్పాలాదిపుటభేదవంబుల నంబులఁ దనరునేర్పాల్గవమాల
భూజలాగ్ని మరున్నభోభూతగణముల గణముల దీల నాకాశచరుల
నతలాద్యభోజకగతభోజ్యాముల ప్యాముల జంగమస్థావరముల
మృత్తుఁ గనుచు-చునీవునోరైఁగాంచె, గాంచవాంశుక జననిగర్భయందుఁ
జారుతరనుందహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పన్ల మహాభక్త్యన్ల. ౩౦

—(4) నాలదశకము. —

నరుల కిందలికీవనంబులు భంగముల్ భంగము స్థిరవ ప్రకటియందుఁ
జరము లిందలి గోవృషస్త్రీపురస్కముల్ గస్కము ల్లన నచరంబు లందు
నమృతాప్తికి ను ననాయానమథంబు మతంబు లమృతసంపాప్తికందు
నిందవస్థలమూఁట సందాభేచర్యలు చర్యలు రెండవస్థల నెయందు
ననికదా వార్ధిదోఁటగి బాల్యమునఁబాడి, పాడిపంటలుగల్లు వేపల్లెనుంట
చారుతరనుందహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పన్ల మహాభక్త్యన్ల. ౩౧

తై స్త్రీ ప్రమాత్వని పారసుఁ పారసుఁ బొలుకొలఁ జప్పరించి
 పిదపఁ దజ్జనయి త్రి పృథుసుచా పారఁ బు పారంబుగలతనుసైవ్యమాని [వి
 యుధయసంధ్యలయందునుగ్ధవాముదముతోఁ ముదముతోఁ జనుబ్రాసెనుకఁద్రా
 యుద్ధమాగ్రీకృతాశ్చన్దవికారంబు కారంబు వారసంగతిని స్త్రీలి
 యురితివిగా దెతచ్చైవ వానుభవము, భవముగలవారలకుఁగ దాప్రాప్తమగుట-
 నులుకకంకటిఁ బొత్తియలఁ గూర్పునెప్పుది నెప్పుది చటపలాశమ్ముఁ దలఁచ
 వెద నెడఁజనుబ్రాసుగుమఁచుఁదానుమరుచినుమరుచి త్రువపాపూతివలంప
 వాభీజవమనోహరణమానవలీల నవలీల లని విభవ్య క్తి దలఁచ
 వధిగతదధిధాండ చుగనస్వచంబున నంబుచోర్చి రావంబు దలఁచ
 వంబవతిభక్తిచే నలోపంబునందు, నందుసంప్రతి గనుటరికొందె ముఱపు-
 వరకుంతలాభిభాస్వయ్యభివృద్ధచేఁ బృథ్వీ గమ నొత్తఁబడిన వెన్ది
 పావచక్రతుంగభంగత్వగంగకు గంగకుభవజవకలబు లెన్ది
 యచలితయోగియోగానుసంధానప్రధానప్రచారంబు లైన వెన్ది
 నకలవద్దాశ్రమాచార విశ్రుతులందు శ్రుతులందు నృత్యంబు ప్రాకృత నెన్ది
 యిట్టి నీపాదములు నందునింట వెదరి
 వెదరికని తప్పు టమగులు వెట్టు టరిది, చారు. 3౪

అప్పు పాలిప్పు డిప్పుని పటాంచలముఁ జూచలము చెందఁగఁ బట్టుసమయమందు
 నన్న వెన్నయొసఁగు మనియొగదంపంబు దండంబునిడి పట్టుతేటిని మఱియు
 నవ్వపట్టవ బువ్వ యని లీల న్నీలిచే న్నీలుచేకొని పట్టువేళయందు
 నప్పుచ్చి చే తల్లి యని శుభాకరములు కరము లడ్డమువట్టు కాలమందు
 నిట్టివీరైవశ్రీ డలింతియెన్ని, యెన్నికనులున్న మానినీయిష్ట మొసఁగుఁ, చారు.
 సతతభక్తితమభూపూతిసరపాన్నంబు సన్నంబుగాఁ దిన సరణిమనవ
 సర్వవేదాకృతి శ్చంద్రపలుకులు పలుకులు గడుముద్దుగులుకఁ బలుకఁ
 బ్రాణ్యంతరనుగత పాదపల్లవముల లవములగతి వీధి లగుపులెత్త
 శ్రుతిరవాగర్ణనశ్రుతివల్లవార్తల వార్తల పార్థక్యవ్యక్తి వినఁగ
 నెప్పుకొను టచ్చుతము గాదె నీవు మంద
 మందచర్యలఁ బ్రాకృతుమాడ్చిమెలఁగి, చారు. 3౬

అత్తాలయము దాటువంతకు నడుగున నడుగు నవీనకుపాకతనిడుచు
 నవలీపిధిఁ బోవునంతకుఁ బదమెత్తి పదమెత్తితిన్నగాఁ బాడుకొనుచు

నరసి నేత్రులఁ గూడువంతకు నల్లన నల్లనఁ గనువారి నడిగికొనుచు
 నచటఁ జెచ్చుచి యా నంతకు గొబ్బున గొబ్బునఁ గనరి కేగో యటంచు
 నాటలకు వేట వెదలి ఘేయచుచునంత, నంతభూ ర్తఖామణి వైతివార, చారు.
 అన్న రా మనమాటలాడంగఁబోవలెఁ బో వలెవాటింకఁ బాసఁగదోయి
 తల్లులు గనికొట్టఁ దలఁతురు మనముల మనములఁ గోపంబు మాన రెపుడు
 వెన్న దొంగిలి తెత్తు విను మన కిరువుర కిరువు రభోదరం బీదిసంబు
 ఆటల కధికుల మయ్య యీమాదలో మఁదలోలాత్తడింభకులకన్న
 ననుచు నమ్మిచి సకలగుణాభిరాము
 రాముఁ దోడ్పాని రాజమాంగంబుసారవె, చారు. 35

పంహిత విని వచోర్ముఁ బదక్రమముల క్రమములఁ తప్పక ఘనను చెప్పి
 సాము చూచి ప్రయోగసంహార మనువుల మనువుల స్మృతిరీతిమహిమలెన్ని
 క్రయవిక్రయస్థితు ల్గని యావిష్కరణల వృక్షలగతి వివరించి మించి
 పనుల నన్నిటిఁ గాంచి బహువిధోపాయము ల్పాయములలవారిఘటిఁజెలిపి
 ప్రబలు నిను ముఖబాహుయశాదజన్మ
 జన్మబాలురు గని నిల్వఁజాల రెమటఁ, చారు. 36

గళదచ్చదధిపయఃకణ మై వశీకర శీగరకణము నిరాకరించి
 లనరజస్సుహితావయవ మై విభూతిద భూతిదనర్చు శంభుని నెదిర్చి
 చలదలకాస్య మై జలదపోతాంజనతాంజనగిరి శృంగ మపహసించి
 నవనీతదిగ్ధమై పవిత్రవాభాసిత భాసితచారిణిల మోఘరించి
 భువనమోహనమగునీడుబుడతమ్మూర్తి, మూర్తిమంతంబుఁజూపినాయోర్తినుడుపు
 చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పన్న మన్నారకృష్ణ. ౪౦

(5) చోరత్వదశకము.

ఉదయాది సేధనాథ్యుల నైనఁ జక్కని చిక్కని పెరుగు వాసింప జాజ్జీ
 ప్రొప్పు బాదిన నేపుణ్యుల కందని కందని వెన్న నింపొంద పెక్కి
 మధ్యాహ్న వేళ నెచ్చుది నట్లుగట్టిన గట్టినయంపు మీఁగడలుమెనవి
 యుపరాష్ట్రమున నెట్టివై తడవారిన వారిసంటని పాలు వడిగఁ ద్రావి
 ప్రతిదినం బిట్టిచోరకర్తప్రసిద్ధి, సిద్ధివడసితి నే మంస నుద్ధరింపఁ
 చారుతరమందహాస పోలూరి వాస, వారితామితత్పన్న మన్నారకృష్ణ. ౪౧

ఉట్టిగట్టివ వెన్న నొడియుచు నందక నందకధర కుండవడుము పొడిచి
 పులుసైవదధి ద్రావఁగలఁగుచు గదివంచ గది వంచదార వే కలయఁబోసి
 కాఁగుభండములమీఁగడ లంట లానటి లావరి ధరవానిఁ బోవ నడిచి
 కళకళఁబారలు దుగ్ధములావఁదటిగాక దరి కాఁక చన మధు వరసి నింది
 శార్క్కినీవిట్టలనుభవించ వెయసాధ్యసాధ్యకర్తఁడవై బాల్యసమయమందుఁ, బా.
 సమయ మెఱింగి వే చప్పుడు గాకుండఁ గాఁగుండలోఁ బాలు గఱచి త్రాని
 కనులకై యొకబోఁటి చనుచోట నంతలో నంతలోలతవెన్న లరసి మృక్తి
 త్రచ్చుకవ్వయు నిల్చి వచ్చుకాంతను గాంచి తనుకాంచిరపుడవైదధిని జన్మి
 పారుగున కొకవ్రేత మెరవడి చన్నంతఁ జన్నంతమీఁగడఁ జాల మెనవి
 గండిదొంగలక గ్రేనకుండవైవ, వైవ తేయాశ్వనాకర్తనసుపుగొనుము, చారు.
 చెలులు వ్రేఁకటి నెడశిశువులకాఁగిన కాఁగినపాలార్చి కాని కొనపు
 ఎటు చలింపనితాతి కట్టిబా గట్టిది గట్టిది పెరుఁ డైనఁ గాని కొనపు
 మిగులఁ గాఁగినపాలమీఁదఁ బాఁగనిపించు గనిపించుమీఁగడఁగానికొనపు
 పెనుగానుచల్లలో మునుఁగక వైనిగ్గు వైనిగ్గు గల వెన్నగాని కొనపు
 కొడుకులఁ జోరు లిటు దీర్చుకొనఁగఁగలరె
 కలరె నీవంటి కన్నదొంగలు ధరిత్రె, చారు.

౪౪

అంబలోఁ జెప్పెద ననుసారసాక్షిని సాక్షినిదోడ్చిని చను మటారు
 మరలి వచ్చిన నిన్ను మర్చింతు ననుబోటి ననుబోటి నీకుఁ జ్ఞప్తు నెయటంచు
 నిరుగువా రెఱుఁగఁ గు య్యిడు మచ్చెకంటిని గఁటిని నీపాడికలిమి ననుచు
 నిన్నేమియనఁజాలనన్న కాంచనగా త్రిఁజనఁగా త్రివారంబుగొనక యనుచుఁ
 దొడరి నీవిట్లు వ్రేతలతోడ మంద, మందలింపవె చోరకర్తములవేళఁ, చారు.
 తెంపరి గాకున్న సంతతి పెరుఁగునే పెరుఁగు నేటి కొనంగు పృథునితంబ
 చెనఁటికిఁ బాఁడివృద్ధినిఁ బొందునా పాలు పాపాలు గావింపు నాగయాన
 నిండురచ్చలలోన నీహిత వెన్ననా వెన్న నావకము గావింపు తగునే
 తిట్టి నన్నదలింతుఁ బట్టకు మీఁగడ మీఁగడ గొనువాడ మీననయన
 యని వ్రజస్త్రీల నర్థించి నెనరుగలుగఁ
 గలుగని యుపాయముల మంద నలరితేర, చారు.

౪౬

గోవర్ధరావసంకులగృహంతరములఁ దరములు గడచుకర్ణములఁ జూచి
 దంపతీకలహాస్రకంపితాలయముల లయములఁ గనని లౌల్యమునఁ జొచ్చి

శాలవృద్ధార్థభేదయదమందిరములఁ దిరము లఘువ్యక్తి నరసిజొచ్చి
 వ్యాక్తినితోర్వత్సక్రిబవంతుల వంతుల నెన్నుచు వరుసజొచ్చి
 యట్టిసందడివేళల నాడి పాడి, పాడి సకలంబుగొని కొల్లలాడితొర, చారు.
 దొరకొడుత్ర యుండి దొంగిల నేటికే నేటికేవలులమే నీకు మేము
 పూని యేమిడలేము వానికోర్పుల మేలు కులమేలువాని కీగుణము గలదె
 రట్టుచేయఁగనందటము కానివారనూ వార మాటడిచేయవలె నెయ్యెపుడుఁ
 గలఁచి హవ్యముల నెంగిలి చేయఁబాడియే పాడియేమర్యాద ప్రబలునింక
 ననుచు ప్రేతలుదెలుపనీయంబవారి, వారివారిండు నేరని వాడవంతుఁ, చారు.
 నిలయంబులనుజొచ్చు నేర్పుదొంగలయందుఁగలయందు నెన్నఁడుఁగానమనుచు
 ననుపమాత్మ ప్రిసర్వాదనామునియందు మునియందుఁ జెప్పఁగావినమటంచు
 సంచారచపలంబుశంపార్థకములందుఁ గములందు నేనాఁడుఁగవమదనుచుఁ
 మిథ్యావచోధవామృతము తే నెలయందు నెలయందు నేధంగిఁగలుగదనుచుఁ
 బలుకు ప్రేతల యిండ్లలోఁ బాడియరల
 మరలఁ జెలరేఁగి కొనవె డింధకులఁ దనుప, చారు.

రగ

వెన్నలు దినఁ గాంచి వేవే కవాటంబు వాటంబుగాఁ జల్లు వైచి యోర్తు
 పెరుఁగు జాఱఁగఁ గని చిరచిర బరువెత్తి పరువెత్తి చెప్పఁగాఁ బఱచియోర్తు
 మీఁగడఁ జెచ్చర మెసపు రీతిని జూచి తిని చూచి మరగినాఁ దనుచునోర్తు
 పాలు ద్రావఁగ నోర్వఁ భరమై విలోకించి లోకించిదనుకంప లేక యోర్తు
 తల్లి కఱిఁగి పనిను టోటఁద్రాటఁగట్టి, గట్టిపనిసేయదేచోరకర్తవేళఁ
 చారుతర మందహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నారకృష్ణ. ౧౦

(6) జారత్వదశకము.

విలసిత కుండకుట్టలనుండరరదముల్ రదముల ముద్దిడఁ బెదవి నొక్కి
 విస్ఫురత్తరముల విజితలికుంచములఁ గుంచముల జంకకుఁ గొనినఁ బట్టి
 తోడలపై నిమగ్న నడిపాభిమానంబు... ..
 యెదుట నిల్చిన మీఁది కెగసి లోనలుగఁగా నలుగఁ గాఢాలింగనం బొనర్చి
 గాలుఁడనిచేరుచెలులపై భ్రాంతిపడుచుఁ బడుచుఁడనముననీరీతిఁ బ్రబలితొర
 చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నారకృష్ణ.
 గోవులఁ గని భీతిగానువానిగతి వేగ గతివేగమున వచ్చి కౌఁగిలించి
 యేల దాఁచెడు పైఁట నిచ్చానెఫలముల ఫలముల నని కుంచంబుల గ్రహించి

వింబ మెంగిలి చేయఁ బిన్నపు గావింపు గావింపు మిదియని మోవిగఱచి
సీమిపడ విగింప నెత్తు సీమనుచుని మనుమని... ..

లేని నపములనిట్లుగల్పించికొనరి, కొనరి ప్రేతలమానంబుగొంటివార, చారు.
తల్లిదండంచె నింతకుఁ గన్పొలుగుదు రంగుదుకూలాంతరమున రమణి
నిదుర వచ్చెడి శయనింతు నంచలములోఁ జలము లో నడలింపు చంద్రవదన
వలివచ్చునంతకుఁ బసలించి చనువాడ చనువాడవారిదే భువము కలికి
యిలు సేర లేన పెన్నిరుల నొక్కడ నేడు కడనేడుగడ నేనె కంబుకంటి
యనుచు సీరితి సమయోక్తు లాడు దరసి
యరసి ప్రజమెల్ల వార శేఖరుడవగుచుఁ, చారు. ౧౩

పతి యూరలేడని పతినినే గలుగంగఁ గలఁగంగ నేటికే జలజగంధి
దొడ్డికిఁ జనిననాథుడు వచ్చునంతకు నంతకు నేఁ జాలనా లతాంగి
యలిగి పోయినమనోహరుని చిల్వంగ నేల వగ నేలలేన నిన్నిగురుఁబోఁడి
ఎరుడు దూలుట నన్యతరుణి గామించునే మించునే సీమాటచంచలాక్షి
చురుకుబాటుడనాసురపప్ర బంధ, బంధముల నేరుననివచ్చి ప్రబలితొర, చారు.
లలితగుడ్డిత పల్లవిత తాపీఞంబుఁ బింఞంబు నోడల విగియఁ జాట్టి
మృదులనాదసుధార్ధురీ నిరర్థశమున గళమున వనమాలికలు ధరించి
రంగుబాగునాలు చెగులువారఁగా వారగామివలెవాటునైది
జనితామృతాధరం బనుపవడంబున డంబున వేణుకాండంబు నిలిపి
గాన మొనరింప విని తాళమాన ముంచి
మొంచి ప్రేతలు నిన్ను మోహించి రార, చారు. ౧౪

సోపికలే గ్రుంకుచుఁ గొలనిలో నుండఁగా నుండఁగాఁ జీరల నొడిసికొనుచుఁ
దీరభూజము నెక్కి తెగడునుందరులను దరులను జేరఁగాఁ దలఁచికొనుచు
నలయించునిన్ను మాయాత్మలాకులముగాఁ గులముగాదన చెయికోఱలేననుచు
దిరుగ మాకిప్పు డంబరముల నొప్పింపు నొప్పింపవలదు ముప్పైవృషదనుచు
హస్తములు మోడ్చి మ్రొక్తు రామాభిమాన
మానములుగాది పటములు మరలనిడవె, చారు. ౧౫

నవరాగమకరంద విపులపంకాసార కాసారముల జలకంబులాడి
కు కుమూదిసరాగశంకితచిత్రంశు చిత్రంశుకముల నచ్చికధరించి